This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

49. 482.

MIJNE LOOPBAAN IN INDIE.

MIJNE

LOOPBAAN

IN

INDIE.

DOOR

G. de SERIÈRE,

OUD-GOUVERNEUR DER MOLUKSCHE EILANDEN.

Voor rekening van den Schrijver.

BODLEIANA BIBLIOTHECA

Gedrukt te Zwolle,

Bij R. VAN WIJK, ANTHS ZOON.

1849.

Une bonne renommée est sans doute un bien estimable.... mais qu'est ce qu'un bien que chaque ménéant peut nous ravir? Son suffrage serait une injure. — Il n'y a que celui des âmes honnêtes qui doive nous flatter. Ce que l'on dit, ce que l'on pense de vous n'ajoute ni n'ôte à vôtre mérite intrinsèque: blamé ou loué vous êtes également le même homme. S'il est tel qu'il doit être, la détraction ne peut l'abbattre, l'éloge ne peut l'enorgueillir.

Le Colonel **Weiss**,

Principes Philosophiques, Politiques et moreaux.

Aan de Kiezers in het Hoofd-Kiesdistrikt Hoogeveen.

Mijne Heeren Kiezers!

De openlijke blijken van vereerend vertrouwen, die ik van U mogt ontvangen bij de afgeloopen verkiezingen, hebben mijne belagers en tegenstanders, uit welke beginselen dan ook, de laaghartigste middelen in het werk doen stellen, om dat uw vertrouwen aan het wankelen te brengen. Gij kent die middelen; gij hebt ze in uw midden met eene schaamteloosheid zien aanwenden, die voorzeker hun niet tot eere verstrekt, die ze gebezigd hebben.

Uwe genegenheid en standvastige achting zijn intusschen de aanleidende oorzaken geworden van een schandelijk misbruiken der edele *vrijheid* van drukpers, die niets gemeens heeft met eene kwaadaardige bandeloosheid. Ik laat zulks voor rekening diergenen, die zoodoende niet het *gebruik*, maar het *misbruik* huldigden van een regt, dat zij ontheiligden.

Doch diezelfde genegenheid, datzelfde in mij gestelde vertrouwen door u, die mij nog zoo weinig kendet, legt mij nu de verpligting op om eene loopbaan voor u bloot te leggen, waarin gij meendet eenige waarborgen te hebben leeren kennen voor de regtmatigheid uwer keuze.

Veroorlooft mij daarom U de geschiedenis van het grootste gedeelte mijns openbaren levens op te dragen, en neemt van mij de verzekering aan, dat ik in al mijn streven het geluk en het welzijn niet alleen van het land mijner geboorte, en van dat schoone land, waar ik een groot deel van mijn leven doorbragt, maar ook het geluk en het welzijn mijner natuurgenooten, naar mijne beste vermogens, steeds heb trachten te bevorderen; en dat ik mij gelukkig achten zal, als gij van *dien zin* de overtuigende bewijzen moogt terugvinden in het *eenvoudige* en *daadzakelijke* verhaal van een leven, dat, hoe dan ook beoordeeld, altoos en geheel zal toegewijd zijn aan de standvastige en onvoorwaardelijke behartiging van al datgene, wat het geluk en den voorspoed van het dierbare Vaderland en zijne schoone Kolonien kan vermeerderen.

Ontvangt de betuiging van mijnen dank voor uw vertrouwen, en van mijne hoogachting.

G. DE SERIÈRE.

Het huis de Beze bij Zwolle, 6 *Februarij* 1849.

MIJNE LOOPBAAN IN INDIE.

Hoe moeijelijk het ook zij om over zich zelven te spreken, zoo kunnen er voor den man, die in gewigtige openbare betrekkingen geplaatst is geweest, soms omstandigheden geboren worden, die het hem ten pligt maken zijne kieschheid ten offer te brengen aan een regtmatig besef van eigenwaarde. Het kan toch wel geen eigenwaan genoemd worden, bij miskenning en verguizing, datgene in de schaal der publieke beoordeeling te leggen, hetwelk, hoe gering dan ook geacht, toch niet zonder waarde is en verdient gewogen te worden.

Zonder mij in eenige verdere beschouwingen ten dezen opzigte te begeven, zij het voor het oogenblik genoeg hier te vermelden, dat het die *innige overtuiging* is geweest, die mij ondanks mij zelven genoopt, ja *verpligt* heeft, een terugblik op mijne afgeloopene loopbaan in Indië te werpen, en die voor het oog van mijne Landgenooten bloot te leggen. Niet dat ik eene andere en hoogere waarde hecht aan mijne verrigtingen in de verschillende betrekkingen, die ik de eer

had te bekleeden, dan die van *trouwe* en *ijverige betrachting* van de mij opgelegde verpligtingen, maar omdat het mij niet onverschillig kan wezen, bij de eervolle rust, die mij door mijn Gouvernement is toegekend geworden, *aangevoerde* en *miskende* daadzaken in het ware daglicht te stellen.

Ik was het publiek en mijzelven deze korte uiteenzetting verschuldigd, ter regtvaardiging van het op op zich zelve beschouwd wel eenigzins vreemd verschijnsel van der wereld zelf te verhalen, wat men al gedaan heeft! Ik zal dan ook dadelijk ter zake overgaan.

Na in den jare 1820 de eer te hebben genoten van uitgenoodigd te worden om te Brussel eene predikbeurt te vervullen, waarbij mij het voorregt ten deele viel van H. H. M. M. den Koning en de Koningin, het hof en het grootste gedeelte van het Corps diplomatique ten gehoore te hebben, werd mij door de welwillende belangstelling van den onvergetelijken Baron *Falck*, aan wien ik dringend werd aanbevolen door mijnen achtenswaardigen vriend en weldoener, *Jacob van Beek Vollenhoven*, in leven Geheim Commercieraad en Consul Generaal van *Pruisen*, het gunstige vooruitzigt op eene eervolle en voordeelige loopbaan in *Idië* geopend. H. M. zelve, bij wie ik de eer had ten gehoore te worden toegelaten, had de goedheid mij hare magtige bescherming toe te zeggen, en het was dien ten gevolge, dat ik in het jaar 1821 in *Indie* aankwam, niet alleen als Predikant voor de Hervormde Gemeenten op *Java*, maar ook bij Ministe-

rieel besluit aanbevolen: »ten dienste van het lager- en middelbaar onderwijs," met bijvoeging dat mij daarvoor in Nederland geen titel kon worden gegeven, maar zulks aan den Gouverneur Generaal van Neerlands *Indie* werd overgelaten.

Aan die gunstige en vereerende beschikking was ik hier te lande mijne plaatsing in eene hoogere klasse dan die der Predikanten voor *Indie* — die aan de toenmalige derde klasse der Indische Ambtenaren *geassimileerd* werden — en eene buitengewone gratificatie verschuldigd; later werd door Zijne Exc. den Commissaris Generaal *Du Bus de Gisignies* besloten: dat ik als ambtenaar der 1ste Klasse had behooren beschouwd te worden, en, voor zoo veel noodig, als nu daartoe werd benoemd. Ik kan hiervoor de noodige bewijzen niet overleggen, aangezien alle mijne papieren en alles wat ik bezat, in den ramp van *Krawang* (*a*) in 1832, zoo als algemeen bekend is, door eenen brand verwoest zijn geworden, maar de *retro acta* van dien tijd in 's Lands archiven berustende, zullen de juistheid van deze korte opgaven bevestigen.

Ik zal mij niet veroorloven te vertoeven bij de uiteenzetting der wijze, waarop ik bij mijne komst in *Indie* getracht heb aan het doel mijner zending, die ook van eenen eenigzins wetenschappelijken aard was, te beantwoorden; mijne carrière eene geheele andere wending bekomen hebbende, zou zulks voor het tegenwoordige doelloos wezen. Ik vlei mij echter, dat het

(*a*) Hierover in het vervolg breedvoerig nader.

geheugen van mijne Indische tijdgenooten, zoo hier als in *Indie*, onder wien tegenwoordig de voornaamste mannen van eenigen stempel aldaar mogen geteld worden, mij in dezen niet zal verloochenen; — trouwens de handelingen van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen van dien tijd zouden hiervan, *hier* en *daar*, wel eenig bewijs kunnen opleveren. (*b*).

Men geve aan deze kleine uitweiding den naam van *kleingeestigheid* of *vooringenomenheid* niet; want wie toch zou niet moeten erkennen, dat zoogenoemde *kleine* omstandigheden of ligte *nuances* niet zelden zeer nuttig zijn, om *zaken* en *personen* in het ware daglicht te doen beschouwen.

De eerste werkzaamheden, afwijkende van mijne hoofdbestemming, die mij door den Gouverneur Generaal, Baron *van der Capellen* werden opgedragen, zijn omschreven in de resolutie van den Secretaris van Staat, Gouverneur van Neerlands *Indie* in rade, van den 16 December 1823, No, 19 (*c*). Het overbrengen van de oude archieven uit het *provisie-pakhuis naar*, en derzelver rangschikking *bij* den algemeenen Secretaris, zoo als zij thans naar ik meen nog plaats vindt, mogen als de vruchten beschouwd worden van het door mij ingediende rapport, dat de eere te beurt viel van de goedkeuring van den Gouverneur Generaal in zoodanig eene mate weg te dragen, dat bij de betui-

(*b*) Zie Bijlagen 1, 2 en 3.

(*c*) Zie Bijlage 4.

ging van hoogstdeszelfs tevredenheid de bepaling werd gevoegd, dat de *maandelijksche* toelage in eene *personeele* zoude worden veranderd; welke door mij genooten is geworden tot in den jare 1826, bij de komst van Zijne Exc. den Commissaris Generaal Burggraaf *du Bus de Gisignies*, en de invoering van het door dien grooten Landvoogd daargestelde bezuinigings stelsel (*d*).

Het is in datzelfde jaar 1826, dat mijne loopbaan eene voor mij hoogst belangrijke wijziging onderging. (*e*).

Door den zoo even genoemden Commissaris Generaal naar *Buitenzorg* geroepen, werd ik aldaar aanvankelijk met onderscheidene werkzaamheden belast, die hoofdzakelijk ten doel hadden en in verband stonden met eene werkdadige aanmoediging van vlijt en nijverheid in Indie, en met de middelen die Zijne Exc. wilde aanwenden, om door een meer *productief* stelsel den kwijnenden toestand van den nationalen handel en scheepvaart op te beuren, en daardoor dat leven en die welvaart zoo in het Moederland als op Java te doen ontstaan, die door hare weldadige werking voorspoed doet geboren worden, en zoo voor 's lands

---

(*d*) Bij de uitreiking der duplicaten van de besluiten en resolutien der Hooge Regering van Neerlands *Indie*, die meer persoonlijke betrekking op mij zelven hadden, na den reeds aangehaalden brand van *Krawang*, is mij, even als menig ander stuk, de resolutie, die betrekking op deze omstandigheid heeft, toen als van minder belang beschouwd wordende, niet uitgereikt geworden, maar zij is in de handelingen der Hooge Regering van Neerlands *Indie* bij de Algemeene Secretarie te vinden.

(*e*) Zie bijlage 5.

schatkist als voor het welzijn der bevolking, als de rijkste bron van dien bloei mag beschouwd worden, die ons vroeger tot zulk een hoog toppunt van magt had verheven, en nu nog geschikt is om ons de hooge plaats te doen hernemen, die wij onder de handeldrijvende volken der wereld nog met eere kunnen bekleeden.

Het staat mij niet vrij te bepalen, in hoeverre ik tot de bevestiging en uitbreiding van die groote inzigten nuttig ben geweest, — volgaarne laat ik daarvan het oordeel aan mijnen voormaligen en geëerbiedigden chef over; maar het zal mij altoos eene streelende herinnering wezen, dat ik als loon voor mijnen arbeid, en mag ik er bijvoegen, trouwhartige pligtsbetrachting, het eervolle vertrouwen en de welwillende genegenheid van dien — ik zeg het hier met die volle overtuiging, en dat bewustzijn der waarheid, dat eene meer wezentlijke algemeene kennis van Indische zaken mij gegeven hebben — voor Java waarlijk zoo hoogst verdienstelijken Landvoogd heeft mogen wegdragen, en ik vertrouw, dat al wederom in de *retro acta* van dien tijd daarvan de meest afdoende bewijzen kunnen gevonden worden (*f*).

(*f*) Ik onthoud mij opzettelijk en stiptelijk van de aanvoering van *één enkel geschrift*, dat slechts den zweem zou kunnen hebben van *particulier* schrijven; zelfs van den voor mij onschatbaren brief van wijlen mijnen vriend, den edelen Gouverneur Generaal *Merkus*, mij drie dagen voor zijnen droevigen dood van Sourabaija geschreven, den 27 Julij 1844, waarin die waardige en onvergetelijke landvoogd mij de treffendste blijken van zijne hartelijke toegenegenheid en zorgende vriendschap geeft. Het zijn alleen publieke en offi-

Onder de reeds aangehaalde werkzaamheden te Buitenzorg behoorde de redactie van het Gouvernements-Blad, dat door mij *van Bataviaasche* in *Javasche* Courant herschapen werd. De pers verkreeg eene bezadigde en voldoende vrijheid, die des te nuttiger en noodzakelijker werd geacht, daar de vaderlandsche nieuwsbladen en periodieke maandwerken, die steeds gretige lezers in Indie vinden, opgevuld waren met *leugenachtige* berigten, en *verkeerde* begrippen omtrent de werkelijke belangen dezer rijke gewesten. Deze toch mogten leiden tot een allernadeeligst wantrouwen in de maatregelen van het Indisch bestuur, terwijl door eene *daadzakelijke* wederlegging en eene *eenvoudige* vermelding van den waren staat van zaken in *Indie* de kwaadwillige pogingen om de daden der regering te belasteren, verijdeld werden, en in het *vaderland* en elders een juist begrip verspreid werd van die heilzame beginselen en weldadige bedoelingen van den trouwen dienaar des Konings, die, hoe ondankbaar en moeijelijk zijne taak ook moge geweest zijn, den regtmatigen roem verworven heeft: van *den grondslag te hebben gelegd van den bloei en voorspoed van onze onschatbare en nog niet naar waarde gekende overzeesche bezittingen.*

Het is hier de plaats niet alle de redenen te ontwikkelen, die den Commissaris Generaal *du Bus* bewogen hebben om aan de drukpers eene vrijheid te geven,

---

cieële stukken, die de publieke persoon tot toelichting van zijne *handeling mag* aanvoeren.

welke haar, in verhouding met haren gang in *Europa*, door sommigen nog, niet alleen vruchteloos en bekrompen, maar wezenlijk ook ten nadeele der *waarheid* en der goede zaak, betwist wordt; maar het zal genoeg wezen te wijzen op de vruchten van het aangenomen beginsel, door te herinneren, hoe na verloop van eenigen tijd de *Singapore chronicle* niet alleen, maar de Nederlandsche nieuwsbladen even zoo zeer als het zoo goed geredigeerde maandwerk de *Hermes*, allen zonder uitzondering van toon veranderden, en de *Hermes* zelf, zijne vroegere dwalingen erkennende, ridderlijk de bevredigende rapporten overnam, die van Indie geleverd werden. De ondervinding heeft het geleerd, nergens kan beter gewaakt worden dan op Java tegen de ontaarding van de vrijheid der drukpers in *schaamtelooze* en *verachtelijke bandeloosheid*. Eene waardige en verstandige discussie brengt overtuiging, een *absoluut* verbod — terwijl toch de gelegenheid om elders zijne beschouwingen te doen opnemen bestaat — *kwaadaardigen nijd* te weeg. Is het niet beter de driften te *leiden*, dan ze te *tergen?* (*g*)

De hemel geve, dat bij de aanstaande behandeling der Indische aangelegenheden, de waarachtige belangen van Indie, die alleen door eene grondige kennis der wezenlijke behoefte en van den werkelijken toestand der volken in die landen kunnen bevorderd worden, op eene wijze zullen worden behartigd, waardoor niet alleen aan onze nationale verwachting worde beantwoord, ons

(*g*) Bijlage 6.

geschokt gezag in die gewesten worde hersteld, maar tevens ook de namen van *Nederland* en *Nederlanders* in *eere* en in zegening mogen blijven!

Dan, hoe dit ook zij, mijne innige overtuiging en mijne zucht om Indie en de Indische zaken naar waarheid te doen kennen, ten einde daardoor het vertrouwen van mijne landgenooten in ondernemingen op Indie, dat niets anders behoefde dan Nederlandsch kapitaal, om naar waarheid de parel van Neerlandsch kroon en de voorraadschuur van Neerlandsch overvloed te kunnen worden genoemd, moedigden mij aan, om mij zooveel mogelijk dienstig te maken aan de bereiking der hooge bedoelingen van mijnen geëerbiedigden chef, en ik werd daartoe door mijne benoeming *eerst* tot Secretaris en Lid der Hoofd-commissie van Landbouw, naderhand tot Directeur van het établissement (*proef-établissement*) (*ferme modèle*) van Krawang, nog meer in de gelegenheid gesteld. (*h*).

In die beide betrekkingen toch werden de groote bronnen van allen kolonialen bloei en welvaart hoofddoel; want *daar*, *waar* landbouw en nijverheid op eene doelmatige wijze worden aangemoedigd, ziet men weldra niet alleen eenen gewenschten overvloed geboren worden, maar ook, om met een der grootste œconomisten van onze eeuw te spreken: »woeste streken in vruchtbare en lagchende landsdouwen herschapen.” (*i*).

(*h*) Bijlage 7 en 8.

(*i*) *M. Culloch.* Dictionary Practical, Théoratical and Historical of commerce and commercial Navigation. Londen 1832.

Zonder, aan wien het ook zij, de eer te willen betwisten, die hem toekomt, mag men den Commissaris Generaal *du Bus* den roem niet onthouden van den grondslag gelegd te hebben van dat stelsel van productie, dat aan onzen handel een nieuw leven, aan het Moederland eene rijke markt van Koloniale producten teruggegeven, en het zoo even aangehaalde gezegde in letterlijke waarheid veranderd heeft.

Zoo het voor het tegenwoordige mijne taak was die waarheid te moeten betoogen, zou ik eene reeks van daadzaken kunnen aanvoeren, waarvan de gezegende gevolgen als even zoo vele onloochenbare getuigen nog aanwezig zijn. Maar ik heb de regtmatige hulde, welke dien Landvoogd bij allen, die aan kennis van zaken onpartijdigheid paren, toekomt, slechts willen aanstippen (*) voor zoo verre noodig was, om te herinneren, dat ik het geluk gehad heb sedert dien tijd in eenen werkkring te zijn geplaatst en gearbeid te hebben, waarin ik ook iets kon bijdragen ter bereiking van die weldadige bedoelingen van het toenmalig Indische Bestuur, waardoor aan de kolonie bloei en voorspoed, en aan het Moederland leven en welvaart moesten bezorgd worden.

De vestiging toch van het etablissement van Landbouw, in de residentie van *Krawang*, had geen ander

(*) Reeds lang heb ik het voornemen gekoesterd, om de geschiedenis van het bestuur des burggraafs *du Bus de Gisignies*, dat van zulk een hoog belang voor Indie, en voor eene juiste beoordeeling van zaken is, uit te geven. Omstandigheden van mij niet afhankelijk, hebben mij zulks verhinderd, maar de tijd is hoop ik nu gekomen, dat ik mij geheel zal kunnen toeweiden, aan de volvoering van eene taak, die het licht der waarheid, over een der gewigtigste, en vaak verkeerd beoordeelde, tijdperken der latere geschiedenis van Nederlandsch Indie, zal verspreiden.

doel dan het nemen van proeven met die takken van landbouw en nijverheid, die men nuttig achtte ter uitbreiding van onzen kolonialen voorspoed, en die dienen moesten ter bepaling der vraag: »welke takken van »cultuur of industrie met vrucht konden worden inge»voerd en langs welke werkwijze zij met voordeel kon»den worden betracht?"

De *Cochenille* en *Zijdewormenteelt*, de *Nopal* en *Moerbezien*-bouw, de *Indigo*, *Kaneel*, *Thee* en *Tabaks*-cultures, even zoo zeer als het nemen van proeven met de teelt van onderscheidene Katoensoorten, en in het algemeen de weder opbeuring der Suiker- en Koffij cultures, waren daaraan hunnen oorsprong verschuldigd, en de vergelijking van de staten van uitvoer van het jaar 1826 met die van den jare 1831 kan getuigen, wat ten dien opzigte in zulk een kort tijdsbestek en met zulke geringe middelen, in vergelijking van die welke naderhand zoo mildelijk zijn aangewend verrigt is geworden, en welken heilzamen invloed het toen gevolgde stelsel zonder eenig noemenswaardig bezwaar van 's Lands schatkist, op den algemeenen handel en vooral die met het moederland heeft uitgeoefend.

Het zou mij niet voegen hier in den breede op te geven, hoe uit de verschillende rapporten van de Hoofdcommissie van Landbouw en de daarop gevallen besluiten de bewijzen zouden af te leiden zijn voor het nut, dat ik in dezen gelukkig genoeg geweest ben te mogen stichten; en daar er in den loop van dit verslag nog wel gelegenheid zal komen om daarvan te doen blijken, wil ik mij, slechts bij *daadzaken* be-

palende, melding maken van de missive van de meergemelde Hoofdkommissie aan Z. Exc. den Luitenant Gouverneur Generaal, van den 1sten September 1829, Lt. D. 1., en het daarop gevolgde besluit van 4 Oct. 1829 No. 2. waaruit blijkt, dat het mij door eenigen vlijt en inspanning gelukt is, het Cochenille-insect, dat door Z. M. wijlen den Koning geschonken was, en reeds als genoegzaam verloren werd geacht, te behouden; en dat mij daarvoor een gouden medaille, bij gelegenheid van de openbare tentoonstelling in 1828, zou zijn toegekend geworden, bijaldien ik zelf niet verzocht had, dat die vereerende belooning als eene aanmoediging mogt worden geschonken aan den heer *Bisch*, die, alhoewel niet op het denkbeeld gekomen zijnde, waaraan het behoud van dat kostbare insect voor *Java* wordt toegeschreven, toch onder mijn onmiddelijk toezigt de grootste blijken van ijver aan den dag had gelegd (*k*) — Het gelukkig resultaat mijner pogingen, de vereerende getuigenis door het daartoe bevoegde Hooge Collegie ten mijnen opzigte afgelegd, en het besluit van Z. Exc. den luitenant-Gouverneur Generaal in rade, van den 4 October 1829 No. 2, waren mij eene meer dan genoegzame belooning. (*l*).

De invloed, dien de uitgave van het verslag van de Hoofdkommissie van Landbouw over het jaar 1828 op de algemeene opinie in het Vaderland, waar het niet alleen in het Amsterdamsch Algemeen Handelsblad,

(*k*) Zie Bijlage 9 en 10.

(*l*) Zie Bijlage 11.

maar ook in een buitengewoon uitgegeven Nummer van het Nederlandsch tijdschrift de Hermes, in deszelfs geheel herdrukt werd, uitgeoefend heeft, »omdat" zoo als het voorberigt van dien herdruk zegt, »daarin *voor het eerst,*" daadzakelijk wordt aangetoond, wat Java voor Nederland is, mag geloof ik ook aangevoerd worden als eene dienst der goede zaak bewezen. En alhoewel het publiceren van het verslag over het volgende jaar 1829, om redenen den toenmaligen Gouverneur Generaal van den Bosch alleen bekend, door dien Landvoogd der Commissie van Landbouw verboden werd, zoo blijft het eene daadzaak, dat, ware ook dat verslag toen gedrukt en uitgegeven geworden, zoo als zulks naar mijne wijze van zien in het belang der groote zaak wenschelijk ware geweest, er dan een bewijs 'te meer zou hebben bestaan van de moeite, die ik mij steeds gegeven heb, om waarheid en kennis dienstbaar te maken aan den bloei dier bronnen van ons nationaal bestaan en onzen nationalen handel, waarin het moederland en zijne overzeesche bezittingen hunne voornaamste grootheid en welvaart moeten zoeken.

Des te wenschelijker ware het geweest, dat ook dat verslag met dezelfde vrijzinnige beginselen, die de uitgave van het eerste veroorzaakt hadden, ware uitgegeven geworden. De eerste onzer Staatsmannen, de waarlijk groote *Gijsbert Karel van Hoogendorp*, aan wien ik door het intermédiair van zijnen zoon, die aan het commissariaat generaal geattacheerd was, een exemplaar gezonden had, gaf mij door middel van dien-

zelfden zoon den wensch te kennen, van op den ingeslagen weg voort te gaan, in het belang eener voor het Moederland zoo noodzakelijke kennis der kolonien, mij betuigende: »Gij hebt niet alleen onze oogen ge»opend omtrent het productief vermogen van Java, »maar ook eene dienst aan het Vaderland bewezen."

Dan hoe dit ook zij, het bewuste verslag is in den jare 1846, door den Burggraaf *du Bus de Gisignies* te *Brussel* uitgegeven (*m*) en kan, vlei ik mij, ten bewijze strekken van het hierboven daadzakelijk door mij aangevoerde.

Toen was het een tijd, waarin voor ijver en vlijt eene eervolle loopbaan werd ontsloten en gewaarborgd. Hoe velen zijn er nog niet, die aan dien tijd alleen, waarin *vooruitgang* en *werkzaamheid* op den voorgrond stonden, al hun volgend geluk en de eer, die hun te beurt is gevallen, verschuldigd zijn? Maar toen moest er ook eene geheele hervorming tot stand gebragt, de geheele wijze van administratie veranderd, alles nagegaan worden, wat tot herstel, vooruitgang en welvaart leiden kon.

Ik herhaal het nog eens, het is hier mijne taak niet dit alles uiteen te zetten, en door een geheel overzigt der zoo belangrijke administratie van den Commissaris

---

(*m*) Staat, van den Landbouw op Java, onder het bestuur van den burggraaf, *du Bus de Gisignies* als Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indie. — BRUSSEL, drukkerij van *C. J. de Mat* en *Comp.* — 1846.

Generaal *du Bus*, daadzakelijk te bevestigen, door alle die bijzonderheden aan te roeren, die niet alleen in de geschiedenis, maar ook in de Staatsbladen van dien tijd zoo voldingend gestaafd worden; doch mijne loopbaan was in alle die handelingen zoo verwikkeld, dat het genoegzaam ondoenlijk is van de eene te gewagen, zonder van de andere melding te moeten maken. Zoo bewijzen de besluiten van den Luitenant Gouverneur Generaal, van den 23sten Mei 1827, No. 5. (*n*) en dat van den 18den December 1829, No. 19. (*o*), om niet te spreken van het zoo weldadige plan van het vereenigings-kanaal tusschen de rivieren *Tjietaroem* en *Bakassie*, wederom, welk een belangrijk deel der werkzaamheden mij in die algemeene strekking tot vooruitgang en ontwikkeling werd toevertrouwd. En ofschoon de vruchten van dien arbeid en de heilzame resultaten, die het hoofd van het toenmalig Bestuur bedoelde, deels in den straks te vermelden Krawangschen opstand verwoest (*p*), deels door de opvolgende

(*n*) Zie bijlage no. 12.

(*o*) Zie bijlage no. 13,

(*p*) Het is algemeen bekend, dat bij den opstand en brand, die in Mei 1832 door de naar het établissement van Landbouw gevoerde Chinezen verwekt werd, in den letterlijksten zin, wat ik bezat, alles, en daaronder ook de schriftelijke vruchten van mijnen arbeid en alle mijne geschiedkundige en statistieke opgaven — welke laatste gereed stonden om aan nu wijlen den heer van Beusechem, die na het door mij gedane verzoek van ontheven te mogen worden van de werkzaamheden, mij bij besluit van 23 Mei 1827 No. 5 hierboven aangehaald, opgedragen, in mijne plaats benoemd was, te worden verzonden, — ten eenemaal verloren *is geraakt*.

Regering verijdeld zijn geworden, zoo kunnen de in de archieven bestaande rapporten en het aldaar te vinden, door mij geheel afgewerkt en ingediende plan van de Commissie voor het vereenigings-kanaal [*q*] tusschen de zoo evengenoemde rivieren, voldingend bewijzen, wat er in dezen gedaan is, en hoe bedroevend men het *nu nog* noemen mag, dat werken van dien aard, zoo als de herziening van het vigerend stelsel van landelijke inkomsten, en het graven van eene vaart, waardoor het grootste gedeelte der producten van de Preanger Regentschappen, zonder aan een wisselvallig en kostbaar transport over zee blootgesteld te zijn, op eene goedkoope en zekere wijze naar *Batavia* zouden kunnen afgevoerd worden; en eene uitgestrektheid van genoegzaam twintig palen gronds, die om zoo te zeggen, woest lag, en niet was, wat zij door het aanbrengen van doelmatige verbeteringen worden kon, in cultivatie zou gebragt zijn geworden, die uit een land- en staathuishoudelijk oogpunt beschouwd, van zulk een hoog belang zijn — om min geldende redenen, niet verwezentlijkt werden.

Dan genoeg; mogt ik onder het bestuur van den Minister van Staat, den Commissaris generaal *du Bus de Gisignies*, het geluk gehad hebben, van dienstig te zijn geweest aan de bevordering van die koloniale ontwik-

(*q*) Sedert het verlies van mijn bijzonder archief in den zoo even aangehaalden brand, zijn alle mijne verzoeken tot de weder uitreiking van eene kopij, van het bewuste rapport der commissie voor het vereenigings-kanaal vruchteloos geweest, zoodat ik hier naar die stukken niet kan verwijzen.

keling, die aan de kolonien zelve leven en geluk, en aan het dierbaar Vaderland bloei en welvaart moeten verschaffen, zoo zal eene eenvoudige aanvoering van daadzaken aantoonen, in hoe verre ik onder de opvolgende Gouverneurs Generaal, die *Indie* bestuurd hebben, getracht heb aan mijne bestemming en verpligtingen te beantwoorden.

Zonder hier die menigte kabinetsbrieven over te leggen, waarin de menigvuldige bewijzen voorhanden zijn, hoe door Z. Exc. den Gouverneur Generaal *van den Bosch*, op de belangrijkste vragen van den dag, namelijk die betrekking hadden op die takken van landbouw en volksvlijt, die aan onze Overzeesche bezittingen eene verhoogde waarde voor het moederland moesten geven — mijne inlichtingen en gevoelen werden ingewonnen, en ik ook daarop de goedkeuring van dien Staatsman, die in Nederland met zoo veel eer en roem als overladen is geworden, mogt wegdragen, zoo zal ik mij slechts bepalen bij de aanhaling van het besluit van den Gouverneur Generaal in rade van den 30 Augustus 1831 No. 1 (*r*), omdat daarbij de stellige verklaring wordt afgelegd: »dat ik mij verdien»stelijk gemaakt heb in het vak van landbouw en nij»verheid, op eene wijze, die mij eene billijke aanspraak »op belooning heeft doen verwerven;" eene betuiging, die mijnen regtmatigen wensch bevredigde, en mijn lust om met ijver op den ingeslagen weg voorttegaan aanmoedigde. [*s*]

(*r*) Zie bijlage no. 14.
(*s*) Zie bijlagen onder No. 15.

Dan het bleef bij die betuiging niet. In het begin van den jare 1832, werd mij door den Gouverneur Generaal *van den Bosch* de toezegging gedaan, dat als de heer *van Sevenhoven*, toen directeur der cultures, zijne benoeming van Raad van Indie, waartoe hij was voorgedragen, uit Nederland zoude ontvangen hebben, aan mij die belangrijke directie zou worden opgedragen, terwijl ik, in de maand Mei van datzelfde jaar, tot Resident van de Preanger Regentschappen en Krawang tevens, *zonder consequentie voor den vervolge*, benoemd werd. Die benoeming ontving ik in den achtermiddag van den 12den Mei van het zoo even genoemde jaar, terwijl in den daarop volgenden nacht de Chineesche werklieden van het établissement van Landbouw tot muiterij oversloegen, het établissement zelve grootendeels verwoestten, de Residentie-plaats afliepen, en mijn huis met al hetgene ik bezat eene prooi der vlammen werd. Ook daarbij verbrandden de officiele brieven, die ik des middags voor dien noodlottigen nacht ontvangen had, en waarin die benoeming mij voorloopig, door wijlen de heeren *van Sevenhoven* en *Merkus* en meer anderen, even zoo zeer als door den Adjunct Secretaris der Regering werd aangekondigd. Ik ben dus buiten de mogelijkheid, om van die daadzaak, bij ontstentenis van elk officieel bewijs, op eene andere wijze te doen blijken, dan door *éène éénige afwijking* van mijn voornemen, om geene particuliere brieven ter staving van het een of ander aan te roeren. (*t*).

(*t*) Zie bijlage No. 16.

Alvorens over de eigenlijke bedoeling van die benoeming uittewijden, die met het daarstellen van eene hervorming en aanmerkelijke verandering in het Preangerstelsel — dat sedert dien tijd en helaas! tot op dit oogenblik, tot nadeel van den lande en tot een waarachtig ongeluk der zoo goede bevolking, hetzelfde gebleven is — in verband stond, moet ik eerst over eene gebeurtenis spreken, die niet alleen op mijn leven, maar ook op geheel mijne volgende loopbaan in Indie eenen gewigtigen invloed heeft uitgeoefend.

Ik bedoel den reeds zoo vaak vermelden noodlottigen opstand der Chineesche werklieden van het Etablissement van Landbouw in de Residentie Krawang.

Alhoewel ik mij ook hier wederom alleen op officiële en door andere autoriteiten, dan door mij zelven geleverde stukken zal beroepen, is de zaak, waarvan nu sprake is, ook uit een geschied- en Indisch staathuishoudkundig oogpunt, van te veel belang om er niet een oogenblik bij te verwijlen, en zonder mij eenige beschouwingen te veroorlooven, de eenvoudige waarheid *hoe* en *waarom* die Chinezen daar gekomen waren en billijkerwijze *niet* te vreden konden zijn, kortelijk aan te stippen.

Zonder mij eenig oordeel aan te matigen over de groote verdiensten van wijlen den Gouverneur Generaal *van den Bosch*, en den uitstekenden roem, dien hij door zijne verrigtingen in Nederlandsch Indie hier te lande verworven heeft, is het eene onloochenbare waarheid, dat de denkbeelden van dien staatsman omtrent Indie, en het werkvermogen van den Javaan,

bij zijne komst in die gewesten, niet datgene waren, wat zij nader en bij latere ondervinding geworden zijn. Hiervan zou de memorie, die door Z. Exc. bij Hare terugkomst uit de *West Indie*, aan Z. M. den Koning ingediend is, op het in der tijd veel opheffmakend plan van kolonisatie in Neerlandsch *Oost Indie* van den Commissaris Generaal *du Bus*, een treffend bewijs kunnen opleveren.

Maar ook dat belangrijk staatstuk, waarvan ik een afschrift in mijn bezit heb gehad, is bij den ramp, die mij en de mijnen trof te loor gegaan; doch daaruit zullen zij, die het nog in hun bezit hebben, zich kunnen overtuigen, dat de gewezen Commissaris Generaal voor de West-Indische zaken van gevoelen was, dat de productieve kracht en het werkvermogen van de vrije Javaansche bevolking niet zou kunnen opwegen tegen dat van den Afrikaanschen slaaf in de West-Indische volkplantingen, en dat dientengevolge, zoo als ook door den grooteren afstand, de *Oostersche* Bezittingen moeijelijk met de *Westersche* in concurrentie zouden kunnen treden. Niettegenstaande dit vermoeden, was Zijne Exc. echter van meening, dat het der moeite wel waardig zou wezen, de noodige proeven te nemen, om tot eene volledige overtuiging te geraken.

Die proeve is genomen, en eene uitkomst die ten eenenmale de grootste verwachtingen overtrof, is de slotsom geweest van het groote werk, dat op Java ondernomen is geworden. Maar die uitkomst is tevens ook het onwederlegbaar bewijs van de mindere juistheid der aanvankelijke begrippen van den staatsman,

wiens naam in Nederland zoo innig verbonden is aan den meerderen bloei van onze Overzeesche bezittingen, omtrent het werkvermogen van de Javasche bevolking.

Het waren die begrippen, die Zijne Exc. in den ijver, die haar bezielde om zoo spoedig mogelijk tot een gewenscht resultaat te komen, op het denkbeeld bragten, om eenige Chineesche werklieden naar *Java* in het belang van den landbouw en vooral der particuliere suiker-fabriekanten te doen overkomen.

Dat denkbeeld, alvorens ten uitvoer te worden gelegd, werd aan het oordeel van eenige kundige ambtenaren onderworpen; en schoon er onder dezen een paar gevonden werden, die hetzelve op grond der kennis, die zij van de Chinezen op *Borneo* verworven hadden, bestreden, zoo werd er echter gevolg aan gegeven, en zoo wij ons niet vergissen, aan den Hoofd-Baljuw [*u*] van *Batavia*, in overleg met den Directeur der Producten, de zorg opgedragen, om de noodige contracten met de reeders en scheepsbevelhebbers, die tot den aanvoer der bewuste Chinezen genegen mogten zijn, tot stand te brengen.

Aangezien de in *China* gemaakte voorwaarden zeer voordeelig *schenen* en de passage-gelden voor de overvaart, ik meen vijftig gulden per kop, eene aanzienlijk premie mogt genaamd worden, kwam er weldra een bodem uit *China* terug ter reede van *Batavia*, met eene hoeveelheid van ruim drie honderd Chineesche werklieden.

(*u*) De heer J. van der Vinne, thans Staatsraad in Nederland.

Nu werd aan al de Europesche en Chineesche Suiker-fabriekanten, die altoos de plaatselijke Besturen en het Gouvernement lastig vielen met verzoeken tot het verkrijgen van werkvolk, de blijde tijding van de komst der Chinezen medegedeeld, met verzoek van wel te willen opgeven, hoeveel dier werklieden elk hunner nu *provisioneel*, onder de opgegevene voorwaarden, wenschte te erlangen, en met toezegging, dat er weldra nog meerdere zouden aankomen. Doch, wel verre van gretig dit aanbod aan te nemen, was er *geen enkele* fabriekant die daarvan op de gegeven voorwaarden gebruik wilde maken.

De verlegenheid werd nu groot, vooral daar de op elkander gepakte Chinezen niet mogten ontschepen, en bemerkt hebbende, dat er omtrent het accoord een misverstand had plaats gehad, begonnen te morren. De Hoofd-baljuw van Batavia gaf daarvan kennis aan den Gouverneur Generaal, zeggende niet te weten, wat hij met de Chinezen doen zou, en ontving van den Landvoogd ten antwoord: »dan weet ik het wel, wij zullen »ze naar *Serière* naar Krawang zenden, die zal weten »wat hij er mede te doen heeft om ze te be»nuttigen." Onmiddelijk werden de menschen in groote Sampans [v] overgepakt en langs de rivier *Tjietaroem* tot aan het etablissement, Tjielangkap genaamd, gevoerd, waar zij genoegzaam gelijktijdig met den kabinetsbrief, die mij van hunne komst verwittigde, aankwamen. Niets

(v) Sampans, groote vaartuigen die gewoonlijk gebruikt worden om goederen uit de schepen te ontladen, en langs de rivieren te vervoeren.

was natuurlijk tot de ontvangst van die menschen in gereedheid; gelukkig dat er eene groote overdekte lijnbaan tot het vervaardigen van het *goenie*-touw voor de *goenie*-zakkenweverij, van drie honderd voeten lang, op het Etablissement aanwezig was, die onmiddelijk met bamboes-paggers gesloten en met dito baliebalies [*w*] voorzien en tot een provisioneel verblijf voor die ongelukkige, zoogenaamde vrije, arbeiders bestemd werd. Ja! wel ongelukkige vrije arbeiders, want zij zagen weldra, dat zij naar een bannelings-etablissement verzonden waren geworden, en moesten dus wel denken, dat zij als misdadigers beschouwd en behandeld zouden worden.

De kiem der ontevredenheid, die op de reede van Batavia was ontsproten, ontving natuurlijk hier door eene nog sterkere ontwikkeling, en het legt wel in den aard der zaak, dat die zoo natuurlijke nadeelige stemming, bij het opleggen van eenige werkzaamheden, meer en meer in kracht toenam.

Van mijne zijde zag ik in dien onverwachten toevoer van *dure* en op het oogenblik *nutteloozе* werklieden, zoo niet den ondergang, ten minste een groot nadeel voor een Etablissement, dat op geheel andere voorwaarden was opgerigt, tot andere einden was bestemd en waaraan ik gedurende drie jaren reeds niet zonder vruchten, die nu bedreigd werden, gearbeid had.

Ik leverde dus dadelijk mijne bezwaren aan den Gou-

(*w*) Eene soort van *britsen*, waar de inlanders gewoonlijk op slapen, en die tot dat einde met bamboespaggers of matten ook wel klamboes (gordijnen) gesloten worden.

verneur Generaal in, en daaruit ontstond eene correspondentie, die meer dan vier maanden geduurd heeft, voor het mij mogt gelukken den Gouverneur Generaal te betoogen, »dat die Chinezen op mijn Eta»blissement niet behoorden; dat zij den bloei en de »voordeelige resultaten van hetzelve drukten; dat »zij geen wezenlijk nut stichtten; het zoo noodige toe»zigt op een bannelings-Etablissement bemoeijelijk»ten; de gestelde orde stoorden, en zich daar en boven »voor zich zelven ongelukkig gevoelden."

Eindelijk mogt ik slagen den Gouverneur Generaal te overreden, om aan die menschen de vrijheid te geven en hun aan te bieden, om als Tekko's [x] voor eigen rekening, met behulp van het noodige voorschot, onder verbindtenis van jaarlijksche terugbetaling, op Gouvernements-gronden, waar zij zulks zouden verkiezen, en waartoe zich eene gunstige gelegenheid voor hen aanbood, neder te zetten.

Ik werd dientengevolge in het begin der maand Mei 1832 naar Buitenzorg geroepen, om niet alleen over mijne voorgedragen plannen van Zijne Exc. de goedkeuring te vernemen, maar de daar aan te geven spoedige executie te beramen.

Het was bij die gelegenheid, dat mij de schoonste toezeggingen voor den vervolge, als loon voor mijnen ijver, door Zijne Exc. gedaan werden; en, daar ik door Haar verzocht werdt, om bij mijn terugkeeren naar

---

(x) Tekko's, Chinesche landbouwers, die, op woeste of andermans gronden voor eigen rekening en bij het genot van voorschot om 's jaarlijksch met producten te verrekenen, arbeiden.

Krawang eene groote partij Indigo in de pakhuizen van *Tjiekao* met den Inspecteur *Tessieres* na te zien, begaf ik mij van daar oogenblikkelijk naar het etablissement van Landbouw, om in persoon de blijde tijding, die ik ontvangen had, aan de Chinezen mede te deelen. Dit had plaats den 11den Mei, en in den nacht van den 12den ontving ik het droevig bewijs, dat de aanvankelijk teleur gestelde menschen mij niet geloofden.

Ik zal nu zelf hier geen enkel woord over deze gebeurtenis meer bijvoegen, maar den lezer verwijzen naar het omstandig rapport, dat over deze droevige zaak door het Lid in het Hoog-Geregtshof, fungerend ommegaande Regter, Mr. *J. H. Tobias*, aan den Gouverneur Generaal van Nederlandsch *Indie* gediend is geworden, waaruit blijken zal, in verband met het hier boven aangevoerde, dat wel verre van *oorzaak* van dezen, voor mij en de mijnen zoo noodlottigen, ramp te zijn, wij er niets anders dan de droevige slagtoffers van geweest zijn. [*ij*]

Ik acht mij echter verpligt, hier met eene dankbare herinnnering te betuigen, dat de Gouverneur Generaal van den Bosch, van zijne zijde, alles deed wat in zijn vermogen was, om de smart, over de grievende ramp, die mij en de mijnen getroffen had, te lenigen en dragelijk te maken. De vereerende Kabinets-missive van den 15 Mei 1832 No. 886 [*z*] was mij niet alleen eene bemoediging; maar de betuiging in die missive

(*ij*) Zie bijlage No. 17.
(*z*) Zie bijlage No. 18.

vervat: »dat de familiën der Ambtenaren, dus ook mijne »vrouw en kinderen, in welstand te Buitenzorg aangeko- »men waren, en een ieder zich beijverde om de geledene »rampen zoo veel mogelijk te verzachten," eene troost, en tevens een steun en prikkel, om in den moeijelijken toestand, waarin ik nog geplaatst was, alles met moed en volharding te betrachten, wat in het belang van de dienst noodig was. Onder diegenen, die *zich beijverden*, *'om het lot der van alles beroofde familiën te verzachten*, was de Gouverneur Generaal de eerste. Dadelijk na hunne aankomst kwam een Adjudant des Gouverneur-Generaals namens Zijne Exc., naar den toestand der ongelukkige vlugtelingen vernemen, en eenige oogenblikken later was het — zoo mijn geheugen niet faalt — de Adjunct-Secretaris de Waal, die in naam van het hoofd des Bestuurs aan elk der vrouwen, wier echtgenooten op hunnen post hadden moeten blijven, eene maand tractement kwam uitbetalen, om in de eerste behoeften te kunnen voorzien; zeggende: »dat zulks wel nader zou verrekend worden," ofschoon het mij naderhand gebleken is, dat wel de grootmoedige daad door Zijne Exc. betracht, maar nooit de schuld in rekening is gebragt geworden. — Het is mij, na zoo vele jaren, nog een streelend gevoel daarvoor mijne dankbare hulde aan de nagedachtenis van eenen chef te mogen brengen, met wien ik wel vaak verschilde *in zienswijze*, en — ik mag het zeggen, om dat zijn ijver voor de zaak, hem dikwijls over de vormen deed heenstappen — *twistte*, maar wiens edelmoedigheid ik nimmer vergeten heb noch vergeten zal.

Ook voeg ik hierbij den brief van eenen man, dien ik in het oogenblik des gevaars, in den laatsten strijd, die tegen de Chinezen gestreden is geworden, heb leeren kennen, niet alleen als een onverschrokken krijgsman, wiens roem als veldheer nu gevestigd is, maar ook als regtschapen mensch, en aan wiens getuigenis ik noodwendig eene groote waarde hecht, aangezien niemand beter dan hij, die afleggen kon, daar wij gedurende al den tijd, dien de opstand duurde, bij elkander zijn geweest en gezamenlijk getracht hebben de bevelen van het hoofd des Bestuurs met klem en trouw ten uitvoer te brengen. Ik bedoel de missive van den Generaal Majoor *Michiels*, van den 21sten Mei 1832, aan Zijne Exc. den Luitenant Generaal, Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië geschreven. [*aa*]

Na deze uitweiding, die, vlei ik mij, een helder licht over eene gebeurtenis zal verspreiden, die in de latere geschiedenis van Indië eene voorname plaats bekleedt, maar vaak helaas! zoo *hier* te lande als *elders*, in een verkeerd daglicht is voorgesteld geworden, keer ik terug naar het punt, van waar deze uitweiding is uitgegaan, namelijk: het doel mijner benoeming tot Resident van de Preanger Regentschappen en *Krawang* tevens.

Dat doel was in dien tijd geen ander, dan de invoering der cultures in die wijd uitgestrekte Residentie, waar zoo vele uitmuntende gronden voor alle voortbrengselen van tropische producten gevonden wor-

(*aa*) Zie bijlage No- 19.

den, en zoo doende het nu nog aldaar vigerende stelsel langzamerhand te wijzigen en te veranderen, en de talrijke bevolking der Preanger landen te doen deelen in dezelfde voordeelen en voorregten, die aan de overige volken van *Java*, onder het vrijgeviger stelsel van landelijke inkomsten, geschonken zijn.

Dan de hierboven gemelde gebeurtenissen verijdelden of vernietigden de verwezenlijking van die benoeming en van de beloften, die mij gedaan waren; en ofschoon die teleurstelling, welke zoo zeer geschikt was, om de herinnering aan de geleden ramp te verzwaren, mij innig griefde, was zij echter niet sterk genoeg, om mij geheel ter neder te drukken en den ijver te benemen, dien ik in dubbele mate noodig had, om het verwoeste Etablissement van landbouw weder op te rigten en met kracht voort te zetten. Er werd dan ook aan hetzelve eene nog grootere uitbreiding gegeven, en het algemeen verslag van dat Etablissement over het jaar 1833, gediend aan den Directeur over de Cultures, bij missive van den 18 Januarij 1834 No. 1. [*bb*] waarbij uit de rekening, balans van ontvangst en uitgaven, bleek, dat niettegenstaande alle de geledene ongelukken en noodwendig te maken onkosten, over dat jaar

(*bb*) Ik voeg dat verslag en de daarbij behoorende staten hier niet bij, omdat hetzelve eene te groote uitgebreidheid aan dit werk, dat reeds onder de bewerking (door de aanvoering van hoog noodzakelijke bijlagen)zoo uitgedijd is, zou geven. Maar ik stel mij voor, om hetzelve en eenige andere stukken, op de geschiedenis des landbouws betrekking hebbende, zoo als ik zulks reeds elders te kennen heb gegeven, bij wijze van bijdrage tot de geschiedenis der cultures en andere nijverheid openbaar te maken.

zelfs nog een geldelijk resultaat van *Twee duizend* gulden verkregen werd, zal genoegzaam zijn om aan te toonen dat ondervonden leed mij niet ontmoedigde, maar aanvuurde om met ijver op den ingeslagen weg voort te gaan, en zoodoende het ondergane leed en verlies te herstellen en mij, zoo veel in mijn vermogen was, dienstbaar te maken aan de onafgebroken bevordering der groote bedoelingen van het Indisch Bestuur.

Die bedoelingen werden dan ook door de wederoprigting en uitbreiding van het Etablissement meer en meer bereikt. De op hetzelve gevormde ambtenaren werden naar de onderscheidene Residentien op Java gezonden, waar de verschillende, te Krawang beproefde, takken van cultuur en nijverheid op eene grootere schaal waren ingevoerd; en zoodoende werd allengs het verdere nemen van proeven, omtrent die reeds bestaande bronnen van kolonialen voorspoed, zoo niet geheel doelloos, ten minste voor het oogenblik overbodig. Daar het nemen van proeven altoos uitgaven veroorzaakt, die alleen kunnen gebillijkt worden, zoolang zij leiden moeten tot de bereiking van een hoogst wenschelijk doel, zoo maakte de werkelijke bereiking van dat doel de intrekking van het bewuste Etablissement van Landbouw, vooral in het geldelijk belang van den lande, geraden.

Daartoe werd dan ook door den Gouverneur Generaal ad interim, in de maand October van den jare 1834, na het houden van eene langdurige conferentie in zoo verre besloten, dat aan mij werd opgedragen

eene nota te dienen, waarin door mij de geschikste wijze tot intrekking van gezegd Etablissement, en de partij die er van de bestaande *plantsoenen*, *gebouwen*, *gereedschappen* en *materialen* in het meeste belang van den lande zou kunnen getrokken worden, moest worden uiteengezet en aangetoond. Ik herinner mij het gezegde van dien Landvoogd nog, even als of ik het gisteren gehoord had: »Gij hebt het opgerigt, gij kunt »het dus ook het best weder afbreken."

De werkelijke bevelen daartoe werden uitgevaardigd bij de resolutie van Zijne Exc. den Gouverneur Generaal ad interim voornoemd van den 14den Maart 1835 No. 5, en onder betuiging: »dat het doel, waarmede »het bedoeld Etablissement is daargesteld, namelijk »om proeven te nemen met eenige cultures en takken »van nijverheid, ter bepaling der vraag: in hoeverre »dezelve met voordeel op Java in te voeren of te ver»beteren zouden zijn? gedeeltelijk bereikt is, voor zoo »verre zulks onder de bestaande omstandigheden mo»gelijk was; en daar het gedeeltelijk gebleken is geene »verdere opofferingen van 's lands wege te regtvaardi»gen, is dien ten gevolge bepaald: het *proef*-Etablissement van Krawang definitief in te trekken. (*cc*)

Ik zal mij niet veroorloven hier in eenige beschouwingen te treden, omtrent de resolutie van den Gouverneur Generaal ad interim, die men onder de bijlagen zal vinden, en waarnaar ik hier boven eenvoudig verwezen heb. Ik laat dat geheel aan den regtschapen lezer, en zijn bil-

(*cc*) Zie bijlage no. 20.

lijk oordeel over; doch ik mag, geloof ik, zonder eenige aanmatiging, de overtuiging, die mij ter dier tijde dankbaar jegens het toenmalige hoofd van het Indisch bestuur stemde, wel aanvoeren, omdat ik de gunstige bepalingen van Zijne Excellentie, die mij bij de intrekking van het Etablissement van Landbouw en van de residentie zelfs, zeer goed op een gewoon wachtgeld had kunnen stellen, even zoo zeer als de overige daarbij betrokken ambtenaren, zonder dat *noch ik, noch zij*, ons zouden hebben kunnen bezwaard of verongelijkt geacht, wijl het hier de belangen van den lande gold, altoos als een streelend en vereerend bewijs van de tevredenheid des meergemelden Landvoogds heb aangemerkt, te meer daar mij weldra, en geheel onverwachts, de belangrijke benoeming te beurt viel van Resident van de zoo uitgestrekte en schoone residentie *Banjoemaas*.

Doch alvorens tot de daadzakelijke opsomming van mijne verrigtingen in die hoogstgewigtige Residentie over te gaan, zij 't mij vergund nog een oogenblik te verwijlen bij die handelingen in de residentie *Krawang*, waardoor ik getracht heb aan de groote zaak der *nijverheid* en des bloeis van den *Javaschen Landbouw* bevorderlijk te wezen.

Het reeds aangehaalde besluit van den Gouverneur Generaal in Rade van den 30 Augustus 1831 No. 1 zou op zich zelf beschouwd, daartoe genoegzaam zijn, ware het niet, dat, alhoewel daarbij de meest verlangde hulde aan mijnen ijver en mijne vlijt wordt gebragt, echter niet vermeld wordt, hoe de *thee* en

kaneel cultures, waarvan daarbij sprake is, en die op het eigenlijke Etablissement van Landbouw *niet*, maar *op andere* plaatsen in de residentie, waarover ik de eer had gesteld te zijn, betracht werden, *daar* gekomen, en door *wien* ingevoerd waren.

Wat *de thee cultuur* en de *fabricatie* van dat handelsproduct betreft, zonder aan wien het ook zij, en wel het minst aan nu wijlen den vlijtigen Inspecteur der *thee cultuur Jacobson*, iets te willen ontnemen van de groote verdiensten, die zij later in deze aan den dag hebben gelegd, zoo zelfs dat zij daarvoor eene regtmatige belooning hebben mogen verwerven, zoo zal het echter wel niemand, die in dien tijd in Indie geweest, of die met de officiële bronnen bekend is, in het *hoofd komen*, van mij, ik zal niet zeggen de *eere*, want die is men schaars genegen den geenen toe te kennen, die ze verdient! maar het geluk te ontzeggen, van die *cultuur* en *fabricatie* beiden het *eerst* op *Java*, op *eene zekere schaal*, te hebben beproefd.

Was het noodig hieromtrent de getuigenis van geloof- en achtingswaardige mannen in te roepen, ik zou eene menigte namen kunnen aanvoeren zoo als die van de heeren *J. C. Reijnst*, vroeger vicepresident van de hoofd-kommissie van Landbouw, thans der Indische Regering; van alle de nog aanwezige leden dier kommissie; van den Heer *Launy*, Directeur Generaal van financien, die in 1830 als resident van *Madion* de residentie *Krawang* bezocht, en mijne toen reeds met vier fornuizen werkende fabriek allerlei theesoorten zag bereiden, terwijl de Javanen,

die hij in zijn gevolg had, door mij in de zoogenaamde kunst *van thee te maken* onderwezen werden, en die kunst met zulk eene vaardigheid uitoefenden, dat het mij duidelijk werd, hoe, bij eene gewenschte uitbreiding van dien nieuwen tak van nijveheid, die zoo handige bevolking der goede zaak ook weer nuttig zou zijn; van den tegenwoordigen verdienstelijken resident van *Pekalongang*, *Schiff*, die met belangstelling steeds al wat de thee kultuur betreft, betracht en gevolgd, en wezenlijk groote diensten aan de zaak zelve bewezen heeft, en van meer anderen, ik zou haast zeggen, van *alle* oude hoofd-ambtenaren in *Indie*; en hier te *Lande* van den Staatsraad *J. van der Vinne*, die als hoofd-baljuw van *Batavia* in 1831 Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal *van den Bosch*, op zijne Inspectie reize in *Krawang*, vergezelde; evenzeer van den Generaal Majoor *Riesz*, toen kolonel adjudant van meergemelden Landvoogd, en eene menigte anderen, die het overbodig is na dezen te noemen. Die allen zouden moeten verklaren, dat er in den jare 1830 reeds eene vrij aanzienlijke theeplantagie in *Krawang* bestond, die in 1831 tot ruim 100 m. heesters gestegen was; even zeer als eene wel ingerigte fabriek en werkplaats, waar de *thee* en alles wat tot de pakkingen en ballage derzelve noodig was, vervaardigd werd. Doch alhoewel ik mij overtuigd houde, dat alle die mannen des noodig, even als de reeds aangevoerde kabinets-missives onder bijl. No, 15, der waarheid hulde zouden doen, zoo ben ik steeds te zeer van gevoelen geweest, dat men elk getuigenis kon missen, daar waar de zaak

zelve spreekt, of men daadzakelijke stukken kan aanvoeren; [*dd*] en ik zal mij dan ook in deze *weder* tot de aanvoering dier officiele bewijzen, die geen tegenspraak toelaten, bepalen, en zoodoende de waarheid van het gezegde staven: dat ik de eerste ben geweest, die de thee *cultuur* en *fabricatie* op eene zekere schaal beproefd heb. [*ee*]

Omtrent de *kaneel cultuur* kan ik korter wezen, want niemand zal, geloof ik, betwisten, dat die het eerst in de residentie *Krawang* op de *Ceilonsche* wijze *gecultiveerd*, *geschild* en *behandeld* is geworden. Ik had van den heer *John Paluiez* eene kist *Ceilonsche kaneelpitten* ontvangen, met eene volledige handleiding. Uit dat zaad had ik in 1833 eene plantagie in de nabijheid van de hoofdplaats *Poerwakarta* aangelegd, waarvan het eerste product door den Gouverneur of liever toen Kommissaris Generaal *van den Bosch* in 1834 naar Nederland is mede genomen, en *daar*, volgens de bestaande rapporten, van eene zoo voldoende kwaliteit bevonden, *dat die kaneel met goede Ceilonsche kaneel kon wedijveren.* Javaansche soldaten, die

---

(*dd*) Ik bepaal mij slechts tot de twee stukken, waarnaar verwezen wordt, die in verband met de algemeene verslagen van Landbouw over 1828, gedrukt te *Batavia*, en van 1829, gedrukt te *Brussel*, even als de reeds aangevoerde kabinetsmissives onder bijlage no. 15, voor het tegenwoordige doel genoegzaam zijn, daar zij den oorsprong dier kultuur op *Java* en hare *aanvankelijke ontwikkeling* doen kennen, en ik al dat gene, wat tot de nieuwere takken van Landbouw betrekking heeft, bij wijze van *bijdragen tot de geschiedenis des Landbouws en der nijverheid*, successivelijk zal uitgeven.

(*ee*) Zie bijlagen no. 20 en 21.

jaren lang in het Engelsche legioen op *Ceijlon* gediend hadden, en in 't laatst van 1832 met pensioen op *Java* terug kwamen, werden door het Gouvernement, met eene toelage, op mijn verzoek ter mijner dispositie gesteld, en die menschen werden in deze mijne *leermeesters.* Vanuit *krawang* vooral, en *Buitenzorg*, waar ook in den Gouvernementstuin goede *kaneelboomen* gevonden worden, werd de bewuste cultuur over *Java* verspreid, en het is niet onbelangrijk eens na te slaan, wat de *Times* er reeds van zegt in 1842: »de hoedanigheid van de *Javasche kaneel* wordt »ruim zoo goed als die van *Ceylon* bevonden, en men »meent, dat de prijs daarvan stijgen zal, als de deugd- »zaamheid van de *Javakaneel* beter bekend zal zijn, »het geen het geval nog niet schijnt te wezen." (*ff*)

Dan genoeg, vlei ik mij, om de overtuiging te doen ontstaan, dat mijne benoeming tot resident van *Krawang* en Directeur van het aldaar gevestigde Etablissement, voor de goede zaak en de uitbreiding der nijverheid, niet nutteloos is geweest. [*gg*] Het is veelligt niet overtollig hier nog bij te voegen den kabinets-brief van den Kommissaris Generaal *van den Bosch*, en mijn daarop gediend antwoord. (*hh*)

Ik kan dus nu tot mijne benoeming als resident van *Banjoemaas*, waarvan ik straks reeds met een enkel woord gewaagde, overgaan.

(*ff*) Zie Handelsblad van den 24 Januarij 1842, no. 3187.

(*gg*) Van andere takken van kultuur en nijverheid zal bij het nader uit te geven verslag van Landbouw buiten de reeds bestaande en gedrukte algemeene verslagen in den vervolge breeder blijken.

(*hh*) Zie bijlage no. 22.

Bij resolutie dan van den Gouverneur Generaal in Rade, van den 1 Julij 1835 No. 1 [*ii*] werd ik aan het hoofd dier zoo belangrijke residentie geplaatst, en ik herhaal gaarne de betuiging van het dankbaar gevoel, dat mij in dien tijd bezielde, daar ik die benoeming meende te mogen beschouwen als eene edelmoedige en *loyale* erkenning van bewezen diensten. De resolutie toch van zoo even genoemden Landvoogd van dienzelfden datum, die in de archiven van het Gouvernement en van de residentie *Banjoemaas* berustende is, bewijst genoeg, onder welke gewigtige omstandigheden mij die residentie, met den last om mij *onverwijld* daar heen te begeven (*jj*) werd opgedragen; en zoo ik dat stuk hier niet overleg, dan is zulks alleen, omdat daarbij betrokken is een man, die reeds sedert jaren den laatsten tol aan de natuur heeft betaald en in vrede rust, en aan wiens nagedachtenis ik de hulde meen te mogen brengen, »dat hij een goed mensch was, en zeer »zeker niets dan goede bedoelingen heeft gehad."

Groot waren aanvankelijk de moeijelijkheden, waarmede ik te kampen had, vooral daar de *Indigo* cultuur en fabricatie, die te regt van zoo veel belang werd geacht, dreigde te mislukken, en tot vele bezwaren, door eene min doelmatige regeling van den arbeid, aanleiding had gegeven. Wilde ik, bij terughouding van het reeds vermelde besluit, mij op getuigenissen beroepen, ik zou die kunnen aanvoeren van eenen zeer hooggeplaatsten persoon, wiens achtingswaardige hoedanigheden

(*ii*) Zie bijlage no. 23.
(*jj*) Zie bijlage no. 24.

mij borg staan, dat hij, des noodig, zijne bevestiging der waarheid niet ontrekken zou.

Maar ook hier weder maken *daadzaken* alle verdere getuigenis, hoe beslissend ook op zich zelve, overbodig, en de productie-staten van deze residentie over de jaren 1836, 1837, 1838 en 1839, even zoo zeer als de staten van uitvoer uit de haven van *Tjielatjap* bewijzen, wat er in de zoo even genoemde *cultuur* en *fabricatie*, en alle andere takken van Landbouw, verrigt is geworden.

Ik acht het voor het oogenblik onnoodig hier in alle die bijzonderheden te treden, welke in eene vroegere betrekking, die eigenlijk de strekking had om op den gang van de zaken des *landbouws* en der *nijverheid* eenen meer algemeenen invloed uit te oefenen, noodzakelijk waren, om dat het hoofdzakelijk blijken moest, in hoeverre voldaan was geworden, voor zoo veel de omstandigheden zulks toelieten, aan de bedoelingen, die door het Gouvernement beoogd werden. Het zal genoeg zijn in eenige algemeene trekken den staat te schetsen, waarin deze residentie, wat de ontwikkeling der voornaamste bronnen van kolonialen rijkdom betreft, na een bestuur van nog geen vier jaren, werd overgegeven, om dan meer bijzonder bij die werkzaamheden van eenen *exceptionelen* aard te verwijlen, waardoor dat bestuur van een meer eigenaardig en toenemend nut voor den Lande is geweest.

Om hier *kort* en *daadzakelijk* te kunnen zijn, zou ik den Lezer moeten kunnen verwijzen naar *de algemeene jaarlijksche verslagen der cultures* van de

jaren 1835 en 1838, (*kk*) om zoodoende zich zelven te kunnen overtuigen, tot welk eenen trap van bloei die schoone residentie in het kort bestek van eenige weinige jaren gebragt is; maar daar die stukken, zoo als ieder deskundige weet, van eenen omvang zijn, die eene te groote uitgebreidheid aan dezen *blik* op mijne *Indische loopbaan* geven zou, zoo zal het voorshands, om eenig denkbeeld van het verrigte werk te geven, genoeg zijn, hier slechts aan te teekenen: dat er in 1835, bij mijne komst in de residentie, 15 *Indigo fabrieken* bestonden, bij mijn vertrek 63; dat de koffij cultuur van 9 tot 24 millioen boomen is gebragt, zoo dat dan ook nimmer, ten minste tot 1846 — hebbende ik geene latere *staten* om te kunnen raadplegen — volgens officiele opgaven (*ll*) de residentie meer stapelproducten heeft afgeworpen, dan toen. Daarbij werd aan den rijstbouw, door het tot stand komen van onderscheidene waterleidingen, maar vooral van die uit de rivier *Parakkan*, welke de geheele vlakte van *Poerworedjo* in rijke *sawahs* herschiep, eene uitbreiding gegeven, die zoodanig aan de behoeften voldeed, dat in stede, zoo als vroeger het geval was, de rijke residentie *Bagelen Banjoemaas* gedeeltelijk van rijst voorzag, nu omgekeerd van *laatst-* tot *eerst*genoemde residentie rijst vervoerd wordt. Bovendien werden de *thee*, *kaneel*, en *suiker* cultuur, de twee eerste op eene zeer groote

(*kk*) Het zou van wezenlijk nut zijn, dat aan die jaarlijksche verslagen openbaarheid werd gegeven.

(*ll*) Van den resident *Overhand*.

schaal, de laatste slechts met ééne fabriek, ingevoerd. De landelijke inkomsten, landrenten, pachten en middelen stegen geleidelijk, naarmate der meer en meer toenemende welvaart, en zoo ik mij niet vergis, is door de groote ontwikkeling, die aan de *zuider-districten*, waaraan ik slechts eene eerste impulsie gegeven had, door den lateren resident *Overhand* geschonken is, de som der jaarlijksche landrente tot *acht* tonnen, van naauwelijks *vier*, die zij vroeger bedroegen, gestegen.

Voegt men hier nog bij de aanzienlijke vermeerdering van het débiet van het *noorder-* of *gouvernements-zout*, ten gevolge der door mij tot stand gebragte *intrekking* en *afschaffing* van het *zuider-zee-zout*; de inwendige verbeteringen, die aan *bruggen* en *wegen*, ten gerieve eener vrijer circulatie en het transport der producten, zijn daargesteld, enz. enz. dan geloof ik niet, dat er een enkele mijner tijdgenooten zal wezen — en het is op hen, dat ik mij durf beroepen — die mij het verwijt zou doen, van mijn tijd in die schoone en uitgestrekte residentie niet met bestendigen ijver aan de belangen van het gouvernement en den wezenlijken bloei der provincie, die mij was aanvertrouwd, te hebben toegewijd.

Men geloove niet, dat ik dit een en ander als eene bijzondere verdienste zou willen aangemerkt hebben en doen doorgaan; het zij verre! Ik koester eene te blijvende achting voor eenen loffelijken arbeid en den onvermoeiden ijver van velen mijner mederesidenten en wezenlijk zoo hoogst verdienstelijke ambtenaren bij de

Landelijke Inkomsten en Cultures [*mm*] die allen in die eerste jaren na de invoering van het vigerend stelsel, als om strijd wedijverden, om de meest voldoende resultaten te leveren, dan dat ik ooit op het denkbeeld zou kunnen komen, van mij eenen voorrang aan te matigen, die ik nooit gewaand heb te verdienen naast mannen, die getoond hebben, dat zij in het belang der kolonien en het moederland op hunne plaats waren, en de middelen kenden, waardoor de zoo gewenschte bloei kon bevorderd worden, zoo als een *van Nes*, *Launy*, *Smissaert*, *Varkevisser*, [*] residenten in der tijd van *Passoerbean*, *Madion*, *Cheribon*, *Tagal*, en

(*mm*) Ik zal hier de lijst dier verdienstelijke assistent-residenten en controleurs niet vermelden, die ik diep in mijn geheugen heb, om dat er onder zijn, die mij te zeer ter harte gaan. Sommige hunner hebben eindelijk het loon voor hunnen arbeid erlangd, maar velen hebben sedert eenige jaren, door *protégés* de plaats zien innemen, die in het belang der zaak aan hunne verdiensten toekwam.

(*) Wanneer men alle cultuur-verslagen kon doen drukken, en zoodoende daadzakelijk kon aantoonen, welke resultaten de verschillende residenten gepresteerd hebben, dan zou men hier in het moederland wat beter de mannen leeren kennen, die door hunne onafgebroken vlijt, in wezenlijkheid, den bloei der kolonie en de welvaart van *'s Gouvernements handel* bevorderd hebben. Onder die bekleedt de gewezen resident van *Tagal*, de heer *D. A. Varkevisser*, thans resident van *Passoeroean*, eene eerste plaats. De trap van bloei, waarop hij de cultures in de residentie *Tagal* gebragt heeft, behoort onder de treffendste bewijzen van hetgeen een man, met de noodige kennis van zaken toegerust, in *Indie*, voor zijn *land* nog doen kan! Men leert die mannen hier niet kennen; dat geluk valt alleen te beurt aan diegenen, die door de welwillendheid of de protectie van den Gouverneur Generaal of des Ministers van Kolonien, aan den Koning worden voorgedragen tot ridders

meer anderen; — maar ik geloof niet dat een hunner, die allen de *Banjoemaas* tijdens mijn bestuur bezocht hebben, daarentegen mij de *eer* en het *regt* zouden betwisten, dat ik in de ontwikkeling van den bloei en in den welvarenden staat mijner residentie, met hen eenen gelijken tred heb gehouden. De eere, die elk hunner te beurt gevallen is, hebben zij ten volle verdiend. De tijdgenoot mag geloof ik zonder aanmatiging zijnen tijdgenoot beoordeelen.

Dan er zijn werken van eenen meer bijzonderen aard, die ik het geluk gehad heb van tot stand te mogen brengen, en die op den algemeenen handel van eenen te onmiddelijken invloed zijn geweest, om daarbij nog niet een oogenblik stil te staan. Ik bedoel het daarstellen van het kanaal van *Kalie-Yossa* (*nn*) tusschen de rivier *Serajoe* en de straat van *Noessa Kambangan*, waarlangs alle de producten van de bovenlanden en aangrenzende districten en residentien nu te *water* naar de haven van *Tjielatjap* kunnen gevoerd worden; vervolgens de expeditie van het *eerste schip*, dat van die nieuwe haven in de *directe vaart* naar *Nederland* is gebragt.

Bij mijne komst in de residentie voornoemd, waren er dagelijks 1800 mannen, onder de leiding van *twee*

---

van den Nederlandschen Leeuw, of tot eenige andere gunst. Tot dusverre behoort de verdienstelijke resident *Varkevisser* daar nog niet onder, terwijl. . . . . ? O hoe wenschelijk is het voor een Koning, die het *goede* wil en het *regt lief* heeft, dat hij Ministers hebbe, die zich door geene personele consideratien laten leiden.

(*nn*) Letterlijk overgezet *Bozenrivier*.

regenten, die om de 14 dagen afgelost werden, werkzaam aan het graven van *een vereenigings-kanaal* tusschen de zoo even genoemde rivier *Serajoe* en de rivier *Douan*, ter verkrijging van hetzelfde resultaat, waarvan ik hier boven met een enkel woord gewag maakte.

Dat werk, op hoog bevel begonnen, had reeds *twee jaren* geduurd en eene som van 90 duizend gulden verslonden, zonder dat er nog eenig gegrond vooruitzigt op een bevredigend einde was. Daar een mijner hooggeplaatste vrienden, bij mijn overhaast vertrek naar *Banjoemaas*, mij gewaarschuwd had van mij met dat, in zijn oog zeer *wisselvallig*, werk niet te zeer in te laten, wijl *anderen* daarvoor als aanleggers verantwoordelijk waren, nam ik eene groote omzigtigheid in acht.

Ik liet mij nu aanvankelijk met het werk niet verder in dan noodig was, om aan de aanvragen van den Ingieneur (*oo*) om *geld* en *volk*, en daardoor aan het werk zelf eenen geregelden gang te verschaffen. Daar ik mij echter langzamerhand en gaande weg overtuigd had, dat de werkzaamheden aan het vereenigings-kanaal eenen drukkenden last voor de bevolking, de regenten en hoofden daarstelde, en het bij eene verschaffing van zooveel werkvolk onmogelijk zou wezen, de zoo dringend gewenschte en aanbevolen uitbreiding aan de kultures te geven, zoo achtte ik het van mijn

(*oo*) De heer *van Thiel*, ingenieur van den waterstaat in ambulante denst, aan wien de leiding der werkzaamheden was opgedragen.

pligt: »wel degelijk te *moeten* onderzoeken, of het »*werk*, en in welk *tijdsbestek*, tot een gunstig einde »zou kunnen worden gebragt, dan wel of er bezwa»ren bestonden, die eenen gewenschten uitslag *moesten* »verijdelen." Dit laatste was het gevoelen van den kundigen en ijverigen Assistent-resident *Varkevisser*, zoo even genoemd, wien ik het geluk had onder mijne ambtenaren te mogen tellen, en die mij in onderscheidene gesprekken, die ik over dat belangrijk onderwerp met hem voerde, alle zijne bezwaren mededeelde met die cordate rondborstigheid, die hem eigen is.

De zaak was van te veel gewigt voor het Gouvernement, om niet opzettelijk door mij onderzocht te worden. Behalve de aanwijzingen van den heer *Varkevisser* en van den door en door kundigen Regent van *Banjoemaas*, *Tjokro Negoro*, was een zekere opziener, *Aldinger*, ter mijne dispositie gesteld door den Gouverneur Generaal ad interim, mij van zeer veel nut bij dat onderzoek, en het is hoofdzakelijk aan de ijverige hulp dier heeren, dat ik mijne overtuiging, en later het wel slagen van mijne pogingen verschuldigd ben.

Nadat het mij gebleken was, dat de waterpassing over de *geheele* uitgestrektheid, die het geprojecteerde kanaal moest doorloopen, *niet* had plaats gevonden, en de aanvankelijke opnemers hunnen arbeid gestaakt hadden juist daar, waar de zwarigheden zich voordeden, zoo staakte ik dadelijk het werk, zond de regenten en de bevolking tot hunne groote vreugde huiswaarts, en gaf onverwijld van het een en ander een ge-

motiveerd berigt aan den Gouverneur Generaal. (*pp*).

Alles werd ter mijner verantwoording gesteld. Dat was het geen ik verlangde. Ik verzocht eene kommissie van deskundigen, en daartoe werd de Hoofd Ingenieur van den waterstaat, de heer *Tromp*, door den Gouverneur Generaal gedisponeerd.

Ik had mij middelerwijl de zekerheid verschaft, dat een paar palen lager (*qq*) met weinig kosten, en langs eenen weg, dien de natuur als het ware had aangewezen, en die het mij nog bevreemd, dat niet dadelijk gevolgd is, het voorgestelde doel kon bereikt worden.

Een klein riviertje namelijk, de zoo even genoemde *Kalie-Yossa*, ontlast zich op gezegde hoogte in de hoofd-rivier *Serajoe*. Men meende, dat dit riviertje dood liep, maar het bleek mij; dat het in verband stond met de groote *moerassen* om de zuid; en daar waar het zich scheen te verliezen in die *moerassen*, kostte het weinig moeite om den modder met stevige paggers van bamboe weg te schuiven, en zoodoende aanvankelijk eene *sleuf* te krijgen, waardoor eene kleine praauw varen kon. Men zal zich van de gemakkelijkheid van dat werk gereedelijk een juist denkbeeld kunnen maken, als men slechts nagaat, dat het door

---

(*pp*) Het is aan de staking van dit werk, waardoor de regenten en de bevolking zich verre van hunne woningen moesten begeven, dat de spoedige en groote uitbreiding, die de kultures bekwamen, moet worden toegeschreven.

(*qq*) Eene paal, of Engelsche mijl, nu meest overal door steenen palen langs alle de wegen op Java afgebakend, heeft 20 minuten gaans, of eigenlijk 400 Rhijnl. roeden,

den Chineschen aannemer voor het transport der producten *naar* en van het zout *uit* 's lands pakhuizen, voor *f* 150 kopergeld, die ik zelf voorschoot, tot stand werd gebragt.

Dit voorloopig werk was voltooid, toen de Hoofd-Ingenieur *Tromp*, ter volvoering van de hem opgedragene kommissie, in de residentie kwam. Ik bragt dien hoofd-ambtenaar eerst langs de rivier naar het geprojecteerde, zoogenaamde *vereenigings* kanaal. Daar stapten wij, met de ons vergezellende ambtenaren, in een kleiner vaartuig, om des te gemakkelijker door alle *kreken* en *sleuven* door te kunnen varen. Na de opname van het gestaakte werk, dat, volgens de verklaring van den meer genoemden Hoofd-Ingenieur, op goede gronden gestaakt was geworden, er bijvoegende: »die verantwoording zal gemakkelijk wezen," voerde ik hem als het ware ongemerkt door eene kreek in de *sleuf* van de *Kalie-Yosso*, en daardoor kwamen wij te *Tjielatjap*. Op de vraag van den Hoofd-Ingenieur: »waar zijn wij hier?" en het antwoord: »te *Tjielatjap*" zal men zich moeijelijk zijne verwondering voor kunnen stellen. Het is dan ook ten gevolge van het door dien Hoofd-ambtenaar aan Z. Exc. den Gouverneur Generaal gediende rapport van den 8 Julij 1836, No. 478, waarin letterlijk voorkomt: »het is de »vraag niet meer, of het kanaal door den Resident ge»projecteerd, tot stand zal kunnen worden gebragt, »wijl het in wezenlijkheid reeds bestaat," dat alle verdere verantwoording voor mij verviel.

Ziedaar de oorsprong van een werk, dat sedert,

tonnen schats aan den lande bespaard heeft, daar de producten, die alle met groote moeite en zware kosten, door *lastdieren* en *menschen* (*rr*) over een zeer steil en moeijelijk gebergte moesten gedragen worden, nu alle van de hoofdplaats *Banjoemaas* te water naar de pakhuizen van *Tjielatjap* konden vervoerd worden. Het *eerste jaar*, toen de productie der residentie nog niet was, wat zij later geworden is, en de producten van *Wonosobo* en andere streken van de *Bagelen* nog niet te *Tjielatjap* geconcertreerd of gecentraliseerd werden, werden er alreeds ruim *f* 30,000 op de transporten, zoo van die producten, als van het *noorder-*zout, uitgewonnen.

Gaandeweg is dat kanaal van *Kalie-Yosso* natuurlijk verbeterd en geconsolideerd, maar in 1837 (*ss*) toen het geheel als voltooid kon worden beschouwd, voldeed het zoo volkomen aan alle behoeften, en was de vaart reeds zoodanig geregeld, dat de zwaarste objecten van en naar *Tjielatjap*, over hetzelze konden vervoerd worden. (*tt*) Het was in dat jaar reeds, dat de zware machinerie, bestemd voor de suiker-molen vanden heer Mr. *Rinia van Nauta*, langs hetzelve, de rivier op, tot in de nabijheid van het op te rigten etablissement getransporteerd is geworden.

In het vorige jaar had de Gouverneur Generaal *de*

(*rr*) De Indigo moest gedragen worden, en elke kist vereischte zes man op vlakken grond, en acht man in 't gebergte à 2½ cents per paal den man.

(*ss*) Toen beliepen de kosten *f* 4.000 kopergeld.

(*tt*) Zie bijlage no. 25.

Eerens, met geheel zijn gevolg, bestaande uit den toenmaligen algemeenen Secretaris *Hoogeveen*, Adjunct-Secretaris *Schaap*, de adjudanten van Z. Exc. *Scharte* en *de Sturler* en meer anderen, door eene menigte prauwen, met inlandsch muzijk als anderzins, zoo als dat bij dergelijke omstandigheden plaats had, de reis van *Banjoemaas* naar *Tjielatjap* te water gedaan, terwijl ook Z. K. H. Prins *Hendrik* der Nederlanden, dien ik de eer had in 1837 in mijne residentie negen dagen te mogen bezitten, die reis op de zelfde wijze volbragt.

Ik zou nog vele bijzonderheden bij deze daadzaken kunnen voegen, maar daar die hoofdzakelijk voor mij slechts van eenig belang zijn, zoo zal ik van dit onderwerp afstappen met de vermelding: dat *de eenige publieke satisfactie*, die ik ooit, behalve de betuiging der tevredenheid van de hooge personaadjes, die het werk bezigtigd hebben, heb mogen inoogsten, hierin bestaat, »dat in de Hollandsche overzetting van het voor de »zeevaart zoo geacht handboek *van Horsburg* vermeld »wordt, dat het kanaal *Kalie-Yosso* door mij is daar»gesteld."

Het openen van eene nieuwe haven voor den handel zal wel altoos door allen, die slechts eenig begrip hebben van die wetenschap, welke dienen moet om de bronnen van welvaart op te sporen en aan te wijzen, als eene zaak van het hoogste belang beschouwd worden. Het waren de Gouverneurs Generaal *van den Bosch* en zijn onmiddelijke opvolger, de heer *J. C. Baud*, die het denkbeeld opvatten en tot stand bragten, om van *Tjie-*

latjap, een *vlek* om de zuid van de residentië *Banjoemaas* aan de straat *Noessakambang* gelegen, eene groote zeehaven te maken, waarvoor veelligt elders zulk eene schoone gelegenheid vruchteloos zou gezocht worden. De opnemingen en inlichtingen van den heer *C. Stricker*, *vroeger* als koopvaardij-kapitein,| en *later* als een der stichters van het repectable huis van négotie van *Paine Stricker* comp. te *Batavia* zoo gunstig bekend, en van den heer *de Pérez*, in 1830 tijdens zijne eerste reis naar *Tjielatjap* Luitenant der Koninklijke Marine, nu Gouverneur van *Makassar*, bragten veel toe tot de spoedige verwezenlijking dier plannen. En hoeveel moeite en zorgen het mij ook moge gekost hebben, terwijl nog niets behoorlijk geregeld was, en er zelf geen *laadbooten* voor de *belading* der schepen aanwezig waren, zoo zal het mij steeds eene aangename herinnering zijn de *eerste* te zijn geweest, die van daar eenen volgeladen bodem naar het vaderland uitgeklaard heeft. [*uu*] Het was een feest in de residentie, die nu als het ware in onmiddelijke betrekking met het moederland werd gebragt! 's Gouvernements depêches (*vv*) en een gewoon brieven-paket werden met den eerst vertrekkenden bodem verzonden, (*ww*) en de eersteling der Nederlandsche kielen, die na dien tijd in zoo grooten getalle *Tjielatjaps* reede hebben verlaten, voerde het bewijs met zich

---

(*uu*) *De Zeemanshoop* Kaptn. *Witsen*.

(*vv*) Zie bijlage No. 26.

(*ww*) Zie bijlage No. 27.

van hetgeen er gedaan *kan* worden, als men de zaken behartigd. [*xx*]

Het was, terwijl ik resident van *Banjoemaas* was, dat ik *drie* achtereenvolgende malen door den Gouverneur Generaal benoemd werd tot lid der Commissie, bestemd tot het bijwonen der jaarlijksche *examina* van de élèves voor de Javaansche taal te *Soerakarta.* Twee malen, namelijk in 1836 en 1837, moest ik verzoeken, wegens voor mij droevige redenen, daarvan verschoond te mogen worden. [*ijij*] Maar in 1838 ten derde male tot hetzelfde einde door het hoofd van het bestuur gedesigneerd wordende, zoo bestond er voor mij geene reden, om mij daaraan te onttrekken. Opvallend en bevreemdend kwam het mij echter voor, zoo herhaaldelijk tot dat werk bestemd te worden, en daarover met wijlen mijnen vriend, den resident van *Soerakarta*, den Heer *Major*, in correspondentie tredende, bleek het weldra, dat Z. E. de Gouverneur Generaal *de Eerens* een bijzonder oogmerk met die herhaalde benoeming had. *Bij ondervinding wetende*, dat ik nooit schroomde geheel mijne zienswijze aan het hoofd des Bestuurs mede te deelen, als het de *waarheid* en het *belang* der zaken gold, wilde, zoo als wij reden hadden te gissen, Zijne Excellentie de gebreken volledig door mij leeren kennen van eene

---

(*xx*) Drie kleine prauwen werden stevig aan elkander verbonden, daarop een bamboe *sassak* gemaakt, en daarover werden de producten aan boord gebragt.

(*ijij*) Zie bijlagen No. 28, No. 29.

instelling, die aan het voorgestelde doel in geenen deele beantwoordde.

Het zeggen van soms harde waarheden had in de hoogere standen het getal mijner vrienden en beschermers gering gemaakt, en mij vaak veel leeds verwekt. Ik begon toen reeds pijnelijk de droevige ondervinding te erlangen der spreuk, die ik in mijne jeugdiger jaren als eene *onmogelijkheid* beschouwde, *Veritas odium parit!* en ik mag het niet ontveinzen, dat ik reeds wars was geworden van datgene, wat ik vroeger dacht mij alleen tot eene gewenschte hoogte te zullen kunnen brengen.

Ik nam mij dus voor om met mijne mede-kommissarissen de zaken wel zoo goed mogelijk te bekijken en te onderzoeken, die voorstellen te doen, die vereischt werden, maar aan het *organieke* niet te raken, daar ons dat niet *opzettelijk* was opgedragen; en ons, als in vroeger jaren geschied was, bij een eenvoudig rapport in den aangenomen vorm te bepalen.

Eenige kleine afwijkingen, die in het belang eener goede orde gevorderd werden, veroorloofden wij ons echter, zoo dat er sommige élèves, die de leeraars, als ik het zoo eens zeggen mag, baas waren geworden, het Instituut verlieten *niet* als *Controleurs* van de 3e klasse, *maar als Surnumerairs* bij de landelijke inkomsten; maar overigens veroorloofden wij ons geene verdere afwijkingen van den gestelden regel.

Na den afloop dier kommissie en de expeditie van het bewuste rapport, begaf ik mij weder naar mijne residentie, waar ik slechts eenige dagen na mijne te-

rugkomst, per extra post een officieel confidentieel schrijven ontving van den waarnd. Secretaris Generaal *Cornets de Groot* van den 15 Junij 1838 Lt. No. 4, (*zz*) waarbij mijne vroegere gissing volkomen bewaarheid werd, daar die hooge ambtenaar mij namens Z. E. den Gouverneur Generaal te kennen gaf: »dat het Zijner »Excellenties intentie was geweest, met mijn *persoon-* »*lijk* gevoelen omtrent het Instituut voor de Javasche »taal te *Soerakarta* bekend te worden gemaakt, en *casu* »*quo*, welke maatregelen er naar mijne wijze van »zien met vrucht zouden kunnen worden aangewend, »ten einde deze instelling meer en meer aan derzelver »oogmerk te doen beantwoorden" etc.

Nu mogt ik noch mijn gevoelen, noch mijne te *Soerakarta* versterkte overtuiging langer terughouden, en ik deelde die dan ook onbewimpeld, en in *die bijzonderheden* mede, die geschikt waren, om den Gouverneur Generaal de gegrondheid mijner zienswijze en beschouwingen te doen erkennen, bij eene omstandige *geheime* Nota van den 20 Junij 1838.

Dat ik daarin was geslaagd, blijkt genoegzaam uit den brief van zoo evengenoemden waarnemenden algemeenen Secretaris, gedagteekend *Soerakarta* den 24 Junij 1838, »waarbij mij de verzekering wordt gegeven »van de belangstelling, die mijne *nota* bij Zijne Excel»lentie had verwekt. (*aaa*)

Men denke echter niet, daar de intrekking van

(*zz*) Zie bijlage No. 30,
(*aaa*) Zie bijlage No. 31.

meergemeld Instituut spoedig gevolgd is, men denke zeg ik, echter niet, dat mijne beschouwingen, of mijn advies, in eene zaak van zulk een hoog belang als die van *een verbeterd en zoo noodig onderwijs in Indie*, het doel hadden om het bewuste Instituut te doen supprimeren; het tegendeel is waar. De suppressie had andere oorzaken, die het mijne taak niet is hier uit een te zetten; doch eischt het belang der zaak het, dan zal ik geen oogenblik aarselen, om aan de meergemelde *nota* die *openbaarheid* te geven, die ik dienstig zal oordeelen, en die tevens het bewijs zal leveren, hoe ik *vroeger* en in *dien* tijd ook, voor een verbeterd onderwijs, en eene meer wetenschappelijke vorming der jeugd in Nederlandsch *Indië* geijverd heb. Maar wat konden de heilzaamste en nuttigste uitzigten en voorstellen baten onder een regerings-stelsel, dat *een eenigen* competent acht om over alles een onfeilbaar oordeel te kunnen vellen? De tijd is nabij, wil ik hopen, dat voor Indie in deze zal gedaan worden, hetgeen de zedelijkheid gebiedt, en het staatsbelang met nadruk aanbeveelt. De Hemel geve, dat de regering beseffe, dat het geheel iets anders is aan laakbare demonstratien toe te geven, dan regtmatige verwachtingen, ja heilige eischen, op eene *waardige* en *billijke wijze* te bevredigen.

Ik heb opzettelijk tot dusverre gezwegen van de voorstellen, die ik op uitnoodiging van den Gouverneur Generaal, als resident van *Banjoemaas*, gediend heb, ter openstelling van de haven van *Tjielatjap*, in het belang van den algemeenen handel, van den bloei der

residentie, en in het bijzonder, van de rijst-cultuur en den handel om de zuid van *Java*, omdat dat punt in een vrij naauw verband staat met de moeijelijkheden, die ik in mijne voornoemde betrekking ondervonden heb, en die later mijne overplaatsing naar *Rembang* ten gevolge hadden.

Moeijelijk was het mij tot dusverre geweest te beseffen, hoe het mogelijk kon zijn, dat ik op een voorstel van dien aard, gediend op uitnoodiging van den Gouverneur Generaal zelven, mij de betuiging van de ontevredenheid des konings over de nieuwigheden, die ik *steeds trachtte* (*bbb*) in te voeren, op den hals had kunnen halen, zoo als mij die, door dienzelfden Gouverneur Generaal, krachtens een Ministerieel schrijven, werden kennelijk gemaakt. Eerst na mijne terugkomst in het vaderland, toen ik ondekte aan welke banden de Landvoogden van Nederlandsch *Indie* gelegd waren, en dat elk denkbeeld zelfs van afwijking van het in Nederland aangenomen stelsel als eene strafwaardige gedachte moest beschouwd worden, heeft het zoo lang onoplosbare raadsel zich voor mij ontknoopt, Want mijne voorstellen naar Nederland gezonden zijnde, was niets gemakkelijker dan eenen resident, die zich beijverd had om aan de vermeende intentie van zijnen onmiddelijken Chef te beantwoorden, het hoogste ongenoegen te betuigen, wijl daardoor de *zaak* zelve *afgekeurd* en de *lust* om daarop terug te komen, of wel in

---

(*bbb*) Werden daarmede bedoeld de nieuwe cultures, die ik op het etablissement van Landbouw beproefd heb?

het vervolg van tijd eenig belangrijk voorstel te doen, onderdrukt en uitgedoofd werd.

Dan hoe dit ook zij, het gebeurde heeft mij nog geenszins overtuigd, dat het in het wezenlijk belang van het Gouvernement niet hoogst wenschelijk zou geweest zijn, dat de haven van *Tjielatjap* vroeger voor den handel ware open gesteld. De ontwikkeling, bedrijvigheid en welvaart, die de handel altoos doet geboren worden, de lessen eener alles bezielende en verlevendigende staathuishoudkunde, zijn te beslissend, om haar de voorkeur niet te geven boven eene leer, die het *stat pro ratione voluntas* altoos op den voorgrond wil hebben gesteld. (*ccc*)

De verwikkeling waarin ik verder, omtrent de organisatie van de zuider-districten van *Banjoemaas* met den toenmaligen Directeur der cultures gekomen was; de onaangename correspondentie, die daaruit en uit de naar mijne en *veler zienswijze* omslagtige manier van werken van dien hoofd-ambtenaar, die geheel het oor van den toenmaligen Gouverneur Generaal bezat, ontstond; mijn stilzwijgen op vele commissariale brieven en aanvragen om staten, waarvan ik het *nut* niet inzag, en ook geloof,

---

(*ccc*) Ik durf gerust op mij nemen alle de bezwaren, die tegen de opening der haven van *Tjielatjap* geopperd werden, op gezonde begrippen van staathuishoudkunde te wederleggen. En als die opening, die nu 10 *jaren later* heeft plaats gevonden, *in den echten geest* is geschied, dan zal er, daarvan houd ik mij overtuigd, weinig tijds vereischt worden om zegevierend aan te toonen, dat de voorgestelden maatregel wezenlijk in het welbegrepen belang van den lande en den handel gedaan was.

dat moeijelijk zou kunnen aangetoond worden ; mijn wrevel, ik wil het gaarne bekennen en mij daaromtrent niet verschoonen, van in den ruimen kring, waarin ik gesteld was, met allerlei omslagtige en kleingeestige bureaucratische détails bemoeijelijkt te worden ; de grieve van mij daar door onaangename aanmerkingen te zien berokkenen bragten eene spanning te weeg, die eindigde met mijne overplaatsing naar *Rembang*. (*ddd*)

Ik bleef echter nog aan het hoofd der residentie *Banjoemaas*, krachtens het 2de lid van het aangehaalde besluit, tot in de maand Mei van het volgende jaar.

Zonder te treden in alle die bijzonderheden, waarin ik mij hier zou *kunnen* begeven (*eee*) meen ik echter te mogen aanmerken, dat het er verre af is, dat ik *de eenige* resident zou zijn geweest, die *in dien tijd* met moeijelijkheden van dien aard te worstelen had. De gewezen residenten van *Passoeroeam* en *Soerabaija* (*fff*) ondervonden die, omstreeks dien tijd, niet minder, en ik geloof in gemoede eene algemeen erkende waarheid te zeggen, door de verklaring af te leggen, dat het in de jaren 1837, 1838 en 1839 een zeer moeijelijke tijd voor vele ambtenaren, die hoofdzakelijk met de cultures te doen hadden, geweest is.

(*ddd*) Zie bijlage no. 32.

(*eee*) Er is stellig geen enkel oud-resident in *Indie*, die zich de *omslagtigheid* van dien tijd nog niet herinnert, en wien de gevraagde adviezen over het *veranderen van de piagums voor de landrenten* en het denkbeeld om bij den Javaan het nieuwe stelsel *van maten en gewigten* te willen invoeren — en met welk eene arrière pensée! — nog niet helder voor den geest staan.

(*fff*) De verdienstelijke Resident *van Nes* en de Generaal Majoor *Riesz*.

Hoe dit ook zij, ik gaf de residentie in de eerste dagen van de maand Mei 1839 aan mijnen opvolger en vriend over, en ik zal de blijken van gehechtheid en liefde nooit vergeten, die ik bij mijn vertrek van de inlandsche hoofden en de bevolking mogt ontvangen. Alle de regenten vergezelden mij naar de grenzen, en een hunner, die van *Banjoemaas* namelijk, met verlof van zijnen resident, tot in het *Tagalsche* gebied.

Dadelijk na de aanvaarding van het bestuur over de residentie *Rembang* verzocht ik, op grond van mijn verkregen regt, krachtens de reglementaire bepalingen op de verloven van civiele ambtenaren, een *tweejarig* verlof naar *Europa*.

Alhoewel er aanvankelijk eenige bezwaren werden geopperd, werd mij eindelijk toch het verzochte verlof, in de *eerste klasse* der met verlof vertrekkende ambtenaren, toegestaan.

Dat ik getracht heb mij tijdens mijn bestuur van de residentie *Rembang* zoo nuttig mogelijk voor den lande te maken, kunnen de ingevoerde organisatie van de *Bosch-administratie*, de uitbreiding die aan de *tabaks* en *suiker*-cultures gegeven werd, mijne voorstellen tot het aanleggen van belangrijke waterleidingen, vooral uit de bron *Senie*, waarvan de mogelijkheid door sommigen *betwist*, maar door den Ingenieur *Tromp* van *Soerabaija* (*ggg*) *erkend* en *aangetoond* werd, en eindelijk de verlossing der bevolking van eenen regent,

---

(*ggg*) Tegenwoordig Adsistent Resident, ik meen van *Probolingo*.

die haar jaren achter elkander gedrukt, en uitgezogen had, en zich de schoonste *Sawah-velden*, wederregtelijk had aangematigd, zoo als zulks gebleken is uit het omstandig onderzoek en verslag van den toenmaligen Inspecteur van finantien *Stolte*, vlei ik mij, ten volle bewijzen.

Hoe kort dan ook, is mijn bestuur in het belang des Gouvernements en der nijverheid echter niet zonder vruchten geweest, en ik mag mij ten dien opzigte, geloof ik, gerust op de bevoegde autoriteiten en op de aanzienlijkste inwoners van *Rembang*, waar ik in 1845, na mijne terugkomst uit *de groote Oost*, met een wezenlijk genoegen eenen geruimen tijd doorbragt, beroepen.

Voor mijn vertrek met verlof naar Nederland begaf ik mij naar *Buitenzorg*, en ik ben der waarheid de getuigenis verschuldigd, dat de Gouverneur Generaal *de Eerens* mij daar met de meest mogelijke welwillendheid bejegend heeft. Z. Exc. was toen reeds lijdende aan de kwaal, die haar ten grave sleepte, maar ik voorzag toen nog niet, dat de mare van haren dood mij reeds eenige maanden later in Holland zoo spoedig zou treffen!

Met dien dood vervielen alle verdere reclames, vooral daar ik bij een *geheim* schrijven van den Minister van Marine en Kolonien, van den 26 April 1841, No. 173 k. op eene in mijn oog zeer bevredigende wijze weder naar *Indie* vertrok.

Aldaar in December 1841 aangekomen, ontving ik dan ook genoegzaam onmiddelijk na mijne aankomst, de toezegging van den waarnemenden Gouverneur

Generaal en waarnemenden vice-President der Indische regering, van benoemd te zullen worden tot Gouverneur van de Moluksche Eilanden; en die vereerende toezegging werd weldra verwezenlijkt, bij het besluit van den 24 Januarij 1842, No. 40. [*hhh*].

Hoe ik hier getracht heb naar mijne overtuiging te beantwoorden aan de belangrijke bestemming, die mij gegeven werd, en wat mijne verrigtingen zijn geweest, staat mij niet vrij in alle opzigten te vermelden, wijl ik werkzaam werd gesteld door mijn Gouvernement, onder een *stelsel*, dat algemeen genoeg bekend is, om daarvan met den volsten nadruk te kunnen zeggen, dat elke *wijziging*, elke *verandering*, *verbetering* en *vooruitgang*, onmogelijk, en als het ware, onder de stiptelijk door het *hoofd-bestuur* in Nederland gehandhaafde bepalingen en beginselen, waarvan het den Gouverneur Generaal niet gegeven was zelfs in het minste te mogen afwijken, als eene *ongeoorloofde*, ja welligt in den geest der bestaande Instructien, als eene *berispelijk zaak* behooren beschouwd te worden.

Ik aarsel echter niet, in het wel begrepen belang van mijn vaderland en van die schoone en uitgestrekte gewesten, die door eene milde natuur en eene zegenrijke voorzienigheid tot eenen bloei en ruimen overvloed schijnen bestemd te zijn, die door de wenschelijkste welvaart, als het ware paradiesische dagen aan hare talrijke en goede bevolking zouden verschaffen, ik aarsel, zeg ik, niet om hier onbewimpeld te verklaren, dat ware mij

(*hhh*) Zie bijlge No. 33.

het geluk te beurt gevallen om dat *heerschende stelsel* en den *alleen daardoor* droevigen en *stationairen* toestand der volken en landen van den *oosterschen archipel* naar wensch te veranderen, nu reeds Neerlands bodems en de vlaggen aller handeldrijvende natien der wereld in die schoone baaijen en havens der *Molukschen Eilanden*, die voor *wereld-vloten* geschikt zijn, vrolijk zouden wemelen, en door eene alles bezielende bedrijvigheid dien voorspoed doen ontstaan en die welvaart doen heerschen, waartoe de rijkdom des *gronds* en der *zee* zoo bij uitnemendheid door eene hoogere magt, waaraan menschelijke willekeur, moge zij het eindelijk begrijpen! zoo lang reeds hinderlijk is geweest, geschikt en bestemd schijnt te zijn! (*iii*)

Ik moest mij dus, even als de uitmuntendste mijner voorgangers (*jjj*) bij *vertoogen*, bij *wenschen*, bij het *dienen van raporten*, die op eene *niet* altoos welkome wijze den wezenlijken toestand des *handels*, *der nijverheid*, *volksvlijt* en *volksgeluk* schetsten, bepalen, en de tijd is, vlei ik mij, niet verre meer verwijderd, dat er niet alleen gehoor zal worden gegeven aan de stemmen, die zich van tijd tot tijd hebben doen hooren, maar ook aan den loffelijken zin

---

(*iii*) Zie over de beginselen van handel en scheepvaart van dien tijd *Stijl*, de opkomst en bloei der vereenigde Nederlanden.

(*jjj*) Wijle de Gouverneur Generaal *Merkus*. Het ware te wenschen, dat aan zijne inzigten de noodige publiciteit werd gegeven, om de zuivere begrippen van *volksgeluk* of *staathuishoudkunde* en zijne edele beginselen meer en meer naar waarheid te doen schatten.

van eenen *koning*, die hoe ook aan orde gehecht, getoond heeft het *geluk* zijner onderdanen boven het *begrip* van *eenige weinigen* te stellen, en voorzeker bewijzen zal, dat de geest van eenen *Willem de* IV (*kkk*), die zoo wel begreep, wat de handel behoefde om tot den hoogsten trap van bloei te geraken, en zijn volk rijk en gelukkig te maken, *ook hem bezielt;* en dan zullen zoo doende de warme wenschen, die ik sedert jaren koesterde, en de denkbeelden die mijne pen bestuurd hebben, tot heil van mijn land en ten zegen onzer voor nog zoo veel ontwikkeling vatbare kolonien verwezenlijkt worden. De hemel en de wijsheid onzer staatslieden mogen dat gelukkig stijdstip bevorderen.

Zoo veel de omstandigheden het echter gedoogden, heb ik ook getracht in die zoo stiefmoederlijk behandelde gewesten eenig nut te stichten. En gelukkig dat een man als *Merkus*, die het niet om *eigen denkbeeld*, maar om het goede der zaak en het wezenlijk geluk der bevolking te doen was, het oppergebied in handen had! want daardoor vond alles, wat slechts eenigzins dienstbaar kon geacht worden aan het volksgeluk, zonder direct de aangenomen hoofdbeginselen te krenken, eenen gereeden ingang.

Zijne nota over de middelen, om het *monopolie* van de kruidnagelen te *Amboina* en onderhoorigheden op te heffen, — en reeds in 1824 gediend, is van het hoogste gewigt.

(*kkk*) Zie het belangrijk werk van *M. Dassen Hz.* lid der Oudheidkundige Maatschappij te *Athene*, Med. Dr. *te Hoogeveen*, en mijne Bijdragen over de hulpbronnen voor nationale welvaart, opgenomen in het tijdschrift van den heer *Sloet tot Oldhuis*, en ook afzonderlijk uitgegeven.

Na mij, door verscheiden persoonlijke inspectien en ingewonnen berigten, overtuigd te hebben, dat de *Nagel-cultuur*, zoo als zij bij mijne komst nog bestond, in regelmatige tuinen, een drukkende last voor de bevolking was, zonder vooruitzigt op eenig noemenswaardig voordeel, wijl ik uit eenen zorgvuldig opgemaakten staat kon aantoonen, dat sedert 1824, toen die nieuwe wijze van cultuur, op hooger last, door eenen daartoe opzettelijk gecommitteerden Inspecteur (*lll*) was ingevoerd, de boomen, die na verloop van 10 jaren op 2 oude ponden drooge Nagelen begroot werden, na verloop van genoegzaam 20 jaren, nog geen *twee oude looden* per boom in doorslag hadden afgeworpen — zoo werd mijn voorstel, waarbij al het nadeelige van deze wijze van *cultivatie*, de last en de nuttelooze moeite voor de bevolking, werd uiteengezet, en daadzakelijk betoogd om de tuin cultuur in te trekken, niet alleen door den Gouverneur Generaal bekrachtigd, maar mij daarvoor in een confidentieel schrijven zijne bijzondere tevredenheid betuigd. En als men nu nagaat, dat het onder het bestuur van den Gouverneur der Molukkos *Merkus* was, dat op hooger bevel de *tuin-cultuur* werd ingevoerd, en die Landvoogd dien maatregel, toen nog in den waan, dat een voordeelig resultaat die wijziging zou bekroonen, met zijnen gewonen ijver tot stand bragt, en zooals de bestaande rapporten het bewijzen, van de schoonste zijde beschouwde en voorstelde, dan zal de overtuiging geboren worden,

(*lll*) De heer *Wouters*, Inspecteur voor de specerij-cultures.

dat de edele *Merkus* verre verheven was boven die helaas! zoo algemeene zwakheid onder de grooten, van alles goed te vinden, wat zij eenmaal zoo begrepen hebben, maar integendeel de eerste was, om het goede te erkennen, al kwam het dan ook van een ander en strookte het niet met een vroeger opgevat denkbeeld! Ik kende den waardigen Landvoogd te zeer, om beducht te zijn om hem mijne overtuiging mede te deelen, al waren er ook bewijzen voorhanden van het vroeger bestaan eener tegenovergestelde meening. Ik heb wel tijden in *Indie* gekend, en velen met mij, dat zoogenaamde levenswijsheid (*mmm*) het ten hoogste raadzaam maakte, om eerst eens hoogte te nemen, alvorens voor zijne overtuiging onvoorwaardelijk uit te komen.

Er konden ter bevordering van de industrie en invoering van eenigen tak van cultuur geene Gouvernements-fondsen verkregen worden, krachtens eene bepaling, waardoor de Gouverneur Generaal zelf gebonden was, en toch er is zoo veel met zoo weinig gelds te doen! Particuliere kapitalen zijn er niet, *Menado* slechts uitgezonderd. De menschen in de Molukkos zijn er allen over het algemeen arm. Van waar zouden zij rijk wezen? Alle industrie slaapt en *mag* niet wakker worden gemaakt. Zij alleen toch is de bron van het ware volksgeluk. Ik zou dus ten dien opzigte weinig of niets hebben kunnen verrigten, ware het niet, dat de hoofd-directie van het Zendeling-Genootschap door

---

(*mmm*) Zoo heeten sommigen in Indie die omzigtigheid, om het gevoelen van hoogeren eerst te polsen, alvorens zich aan het gevaar bloot te stellen van een tegenovergesteld gevoelen aan den dag te leggen.

het verlichte denkbeeld bezield is, dat, wil men met vrucht iets doen ter bevordering der zedelijke en godsdienstige belangen der Indische bevolking, hare stoffelijke welvaart en belangen niet alleen niet moeten verwaarloosd, maar met kracht behartigd worden.

Dat beginsel, dat in de hoogste mate den hoofd-onderwijzer der zendelings-scholen, en, zoo ik meen, administrateur der zendelings-fondsen tevens te *Amboina*, *Roskett*, bezielde, was het middel, dat mij in de gelegenheid stelde om ten minste *iets*, zonder bezwaar (*nnn*) voor den lande of *'s lands schatkist* te beproeven.

Op mijn voorstel, en op last van den Gouverneur Generaal, zou dan al het noodige worden aangebragt, om eenige proeven te nemen met de *Nopal-* en *Moerbezien*-cultuur, en met den teelt van *Cochenille* en *Zijde-wormen*, waarvoor ik de gronden op sommige eilanden in den Molukschen archipel allergeschiktst acht, terwijl tevens ook de *peper-rank* zou aangeplant worden.

Cultures, waarbij dadelijk zware ontginningen en arbeid vereischt worden, waren aanvankelijk ondoelmatig en onraadzaam, omdat de onoordeelkundige wijze, (*ooo*) waarop de vroeger ingevoerde kaneel-cultuur,

---

(*nnn*) Zoo noemt men in Indie, onder het Monopolie stelsel, de gelden, die met vrucht zouden kunnen besteed worden, ter opwekking en uitbreiding der nijverheid, en vermeerdering van volksgeluk?

(*ooo*) De groote fout is geweest, dat men den geschiktsten tijd om den boom te kappen heeft laten voorbijgaan, en toen die te oud was geworden om daarvan nog eene *geurige* en *malsche* schel te

waarvoor ik als Secretaris van de hoofd-kommissie eene instructie vervaardigd had, behandeld was geworden, noodwendig eenen ongunstigen indruk had verwekt. Ook lag het in den aard der zaak, dat alleen de ondervinding van eenig voordeel de lust der bevolking tot eenen eenigzins zwaren arbeid moest opwekken.

Ligt te betrachten takken van industrie en kultuur moesten daartoe aanvankelijk gebezigd worden, en het was daarom hoofdzakelijk, dat ik mij bij de proeven met de *cochenille-* en *zijdewormen-*teelt, en met de daaraan verbondene gemakkelijke kultures der *Nopal-plant* en des *Moerbeziënboems*, even zoo zeer als van de *peper-rank*, wilde bepalen. Ik werd in mijne voornemens door den even onbepaalden als verlichten ijver van genoemden heer *Roskett* op de loffelijkste wijze ondersteund. Maar de eerste bezending van de *zijdewormen* en *peper-ranken* viel allernoodlottigst uit, daar de verzendingen van Java, bij gebrek aan Europesche vaart, met vaartuigen van *Arabieren* moesten geschieden, die in alle havens binnenloopen, en zoodoende lange reizen maken, die het uitkomen der *zijdewormen-eijeren* en den dood der jonge wormen, bij gebrek aan voedsel, tengevolge hadden.

---

kunnen trekken, die met minder kennis van saken geschild, en natuurlijk eene mindere kwaliteit verkregen heeft, de welke afgekeurd, en dus ook niet betaald, noodwendig eenen grooten tegenzin, tot het nemen van elke proeve met nieuwe kultures, bij de bevolking moest te weeg brengen; onder mijn bestuur is echter nog eene vergoeding door het Gouvernement toegestaan.

Wat er verder van die eerste proeven geworden is, is mij onbekend, maar dat verzwakt in geenen deele mijne overtuiging, dat bij een *ernstig willen* en eene *doelmatige regeling*, er langs dien weg, *oneindig veel* op de *Moluksche Eilanden* ter uitbreiding van de *industrie* en ter *vermeerdering* der welvaart onder de bevolking, zou kunnen gedaan worden. Zwarigheden en vooroordeelen moeten hier niet afschrikken. Het heugt mij zeer goed, en het zal anderen ook nog wel heugen, dat men mij bespotte op Java om mijne bemoeijenis met de *cochenille*-teelt, en het is toch nu een artikel van uitvoer en een nieuw voedsel voor den algemeenen handel geworden! Als men zich op Java ook had laten ontmoedigen bij de eerste proeven met de Indigo, dan zou ook die handelstak, in zijne geboorte gestikt zijn. Volharding alleen brengt tot een gewenscht einde.

Nog eene inrigting, die ik tot stand mogt zien komen, gedurende mijn bestuur over de *Moluksche Eilanden*, is de organisatie van het *Burger Weeshuis* te Amboina, waar het aanleeren van nuttige *ambachten* voor de kinderen, die vroeger bij hunne meerder-jarigheid wel in de wereld werden gezonden, maar niet altoos met een genoegzaam middel van bestaan, werd ingevoerd. Zoolang ik op Amboina was, beloofde die instelling, en leverde zij reeds aanvankelijk veel goeds op, vooral door de onvermoeide zorgen van den heer *Zweissel* en zijne gade, die het mij gelukt was aan het hoofd van dat liefdadige gesticht, op eene toereikende en aan het nut hunner betrekking

geëvenredigde bezoldiging, te plaatsen. Dit ging wel met eenige moeijelijkheden gepaard, maar de hooge Regering stemde toch eindelijk, in het hooge belang der zedelijkheid en van het volgende geluk der kinderen, die aan de publieke moraliteit en Christelijke liefdadigheid waren opgedragen, in mijne dringende voorstellen toe. De hemel geve, dat er de hand aan worde gehouden, en zij vele goede vruchten voortbrenge!

Op mijne verdere verrigtingen, mijne pogingen om een gewenscht licht over den handel met de *Zuid-Wester* en *Zuid-Ooster* eilanden, en meer andere onderwerpen te verspreiden, zal ik om de boven vermelde redenen niet verder spreken, en mij alleen bepalen bij de aanhaling van het besluit der hooge Indische Regering van den 11 Februarij 1845 No. 1. waarbij zij mij de betuiging te kennen geeft: »dat het »Gouvernement mijne onvermoeide pogingen tot herstel »der administratie te Menado en mijne behartiging van »'s Lands belangen op prijs stelt" (*ppp*).

Ziedaar de eervolle belooning, die ik na eenen diensttijd van genoegzaam een kwart eeuw mogt wegdragen, en ook geene andere (*qqq*) tenzij men de gratificatie van *f* 6000, die mij na den ramp van Krawang, waarbij ik ten gevolge van eene verkeerde zienswijze van het hoofd des bestuurs (*rrr*) alles, ja alles

(*ppp*) Zie bijlage No. 34.

(*qqq*) Ook die niet, welke mij toegezegd is, bij het vroeger aangehaalde besluit van den 30 Augustus 1838 No.

(*rrr*) Men zie hierin de taal der verbittering niet, zij is die der

in den letterlijken zin verloren had, en met eene *gade* en *zeven* kinderen naakt en van alles ontbloot was geworden, door het Gouvernement werd toegekend, als eene belooning wil beschouwen. Maar die verklaring is dan toch in de daad, voor den *ambtenaar als zoodanig*, *die niets meer doet dan zijn pligt*, als hij zich beijvert om aan zijne bestemming zoo goed hem mogelijk is te voldoen — die verklaring is, zeg ik voor den *ambtenaar als zoodanig* de eenige wezenlijke belooning, waar hij steeds naar streven, die hij steeds voor oogen hebben *mag*, en hebben *moet*. Zijn werk *op prijs te zien gesteld*, zijne *behartiging van 's Lands belangen* gewaardeerd te zien, dat is voorzeker voor hem, die eene *gegronde vereering* hoog schat, maar eene *gunst* op zijne waarde weet te stellen, eene wezenlijke belooning, die op den bodem van zijn hart, wat er dan ook moge gebeuren, rust en tevredenheid doet heerschen.

Kort daarop verzocht ik dringend om mijn pensioen, dat ik eenige maanden later met mijn *honorabel ontslag* ontving, met dat gevolg, dat ik den 1 Sept. 1845 na mijn bestuur aan mijnen opvolger te hebben overgegeven, met de stoomboot de *Hekla* die door het Gouvernement ter mijner dispositie was gesteld, naar *Java vertrok*, waar ik den 10 daaraanvolgende aankwam.

Indie niet wenschende te verlaten, alvorens een behoorlijk *acquit* en *décharge* van de algemeene

waarheid. Het *errare humanum* blijft ook het lot der grooten dezer wereld. Men heeft overigens gezien, dat ik het goede niet vergeet.

Reken-kamer erlangd te hebben, voor alle de door mij gedurende mijnen langen diensttijd gevoerde administratien, werd de tijd, die daarmede verliep, mij door den nieuw aangekomen Gouverneur Generaal *Rochussen* een wezenlijk genot, daar het Z. Exc. behaagde mij het vrij gebruik van post-paarden toe te staan, om nog eens eene reis over het *heerlijke Java* te doen, ten einde mijne talrijke vrienden en dierbare betrekkingen vaarwel te zeggen. En het is mij eene behoefte aan allen, die nu aan gindsche zijde des Oceaans, hetzij *groot* of *klein*, *ambtenaar* of *burger*, mij blijken van hunne genegenheid of vriendschap gegeven hebben, de betuiging als toe te roepen: »dat ik geen hunner niet »alleen nimmer zal vergeten, maar dat, zoo lang ik »leef, ik ijveren zal voor al datgene, wat naar mijne »waarachtige overtuiging de belangen kan bevorderen »van hen en van het goede land hunner inwoning, en daar»door van het dierbare vaderland, dat voor de meesten »toch, die in *Indie* zijn, het *Dorado* van hunne ver»wachtingen en hope blijft."

Moge zij in eene eervolle rust, eenmaal terugkeerende, nimmer die rust door nijd, noch afgunst, noch baldadige liefdeloosheid verstoord zien, maar in vrede het loon van hunnen vlijtigen arbeid genieten, en daarvoor bij hunne landgenooten de eere ontvangen, die hun toekomt.

BIJLAGEN.

BIJLAGE I.

Uittreksel uit de Nederlandsche Staats-Courant van Donderdag, den 16 Junij 1825.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Het Bataviaasch Genootschap van kunsten en Wetenschappen hield op Woensdag den 2 Februarij 1825, eene algemeene Vergadering in het Genootschaps-Huis, te *Rijswijk* bij *Batavia.*

Deze plegtige en bijzonder talrijke bijeenkomst mogt ook het deel genieten der hooge tegenwoordigheid van Zijne Exc. den Heer Secretaris van Staat, Gouverneur Generaal over Nederlandsch Indië, als beschermheer van het Genootschap, den baron *van der Capellen.*

Post Alia

Na dit alles verzocht de heer *G. de Serière*, besturend lid en bibliothecaris, bij gelegenheid van zijn ophanden zijnde vertrek naar *Soerabaija*, der vergadering in het algemeen, en besturende leden in het bij-

zonder, zijnen gevoeligen dank te mogen betuigen, voor de gunstige gevoelens, welke het Genootschap zijnentwege wel heeft willen aan den dag leggen, met te kennengave van zijn innerlijk leedwezen, van voor de hem aanvertrouwde belangen des genootschaps niet in die volle ruimte werkzaam te hebben kunnen zijn, als hij gaarne gewenscht had; en, ter voorziening daarin, voor zoo verre zijnen te benoemen opvolger betreft, een voorstel doende, om, door eene vrijwillige inschrijving, een fonds bijeen te verzamelen, ten einde te worden aangewend tot het in behoorlijken staat brengen der boekerij en het uitbreiden van het kabinet.

Dit voorstel met algemeene toejuiching aangenomen zijnde, werd besloten, de lijst van inschrijving dadelijk onder de leden te doen rondgaan, waarvan het resultaat is geweest, dat voor eene zeer aanzienlijke som met geestdrift is ingeteekend geworden, welke nuttiglijk en doelmatig aangewend, zoo niet geheel, dan toch voorzeker voor een gedeelte, de hinderpalen zal uit den weg ruimen, welke tot nog toe belet hebben aan de bedoelde werkzaamheden de verlangde veerkracht te geven, en aan een aantal beminnaars en vlijtige beoefenaars van kunsten en wetenschappen, dewelke het genootschap het geluk heeft in deszelfs boezem te tellen, de gelegenheid zal openstellen, om door ruime bijdragen van hunnen wetenschappelijken voorraad en door rijpe vruchten van hunnen arbeid, gezamentlijk mede te werken tot het groote doel van het Bataviaasch Genootschap, namelijk voortplanting en uitbreiding van beschaving en verlichting van binnen, en verspreiding van kennis der nog in het algemeen zoo schaarsch bekende Nederlandsch Oost-Indische

Bezittingen, dewelke voor den vlijtigen onderzoeker een wijd veld van bespiegeling open laten.

De natuuronderzoeker, de heer *Diard*, corresponderend lid van het genootschap, door zijn tijdelijk verblijf alhier, deze vergadering met deszelfs aanwezen begunstigende, nam deze gelegenheid te baat, om als een vervolg van de zoo krachtige en voor de belangen des genootschaps zoo veel ijver ademende redevoering van het besturend lid de *Serière*, post-alia, aan de vergadering de ongeveinsde verzekering af te leggen van de vervulling der verpligting, welke hij vermeent dat op hem ligt, door de eervolle onderscheiding, hem door zijne benoeming als corresponderend lid te beurt gevallen, waarvoor hij, met hartelijke woorden, zijn dankbare hulde aan het genootschap uitboezemt, en niets vuriger verlangt, dan bij die onderscheiding nog het eervolle zelfsgenoegen te mogen smaken, om mede te werken tot de uitbreiding van den kring der werkzaamheden des genootschaps, hetwelk der natie en der kolonie steeds tot roem heeft gestrekt', daarbij ten slotte de vrijheid verzoekende, mededeeling te mogen doen eener schets van een ontworpen plan van werkzaamheid, hetwelk door de vergadering met zulk eene algemeene belangstelling werd aangehoord, dat de geëerde vervaardiger is verzocht, het stuk over te geven, ten einde het wel verdiend gebruik daarvan te kunnen maken, hetwelk heuschelijk is vergund geworden.

De voorzitter betuigt daarna aan het aftredende besturend lid, tevens bibliothecaris en directeur van het kabinet, genoemden heer de *Serière*, uit naam zijner besturende medeleden, loffelijken dank voor de vele diensten, welke hij in die betrekkingen aan het genoot-

schap heeft bewezen, en voor den daarbij door hem aan den dag gelegden ijver en zucht tot uitbreiding van kennis en wetenschap, met verwachting dat zijne verwijdering hem evenwel de belangen van het genootschap niet geheel en al zal doen vergeten, van welk tegengestelde de heer *de Serière* de plegtige verzekering aflegt, en van zijne medeleden afscheid neemt, met de beste wenschen voor den bloei en het voortdurende bestaan van het Bataviaasch Genootschap.

De vergadering daarna overgegaan zijnde, ter voorziening in de vacature, door het vertrek van welgemeld besturend lid. den heer *G. de Serière* ontstaan, wordt, op de voordragt van besturende leden, met algemeene toejuiching en goedkeuring als zoodanig benoemd en geproclameerd, de heer Mr. *H. J. van de Graaff*, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, raad van Neêrlandsch Indie, die deze benoeming met voor het genootschap eervolle gevoelens en onderscheiding aannam.

De vergadering besloot vervolgens, om als een blijk van hulde aan de werkzaamheden en verdiensten van den heer de *Serière*, denzelven te benoemen tot *honorair besturend lid*, om als zoodanig, bij tijdelijk aanwezen ter hoofdplaats, zitting in de vergadering van besturende leden te hebben; voor welk blijk van onderscheiding het geëerde medelid zijne gevoelige dankbaarheid aan den dag legde.

De voorzitter deelde wijders aan de vergadering mede, dat, ter voorziening in den vacanten post van bibliothecaris en directeur van het kabinet van het genootschap, als zoodanig door besturende leden benoemd zijn geworden, voor de bibliotheek:

De heer Mr. *G. J. Sieburgh*, en voor het kabinet, de heer *A. Perret*, beide leden van het genootschap, dewelke laatste zich deze benoeming met genoegen liet welgevallen.

BIJLAGE II.

BATAVIA, 26 *Augustus* 1842.

De directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen heeft wel mogen ontvangen uwe geëerde letteren van den 31 Julij jl., ten geleide van een kistje, inhoudende een exemplaar van een *nautilus pompilius*, met het zich daarin bevindende weekdier.

Deze Mollusk, in hare oorspronkelijke gesteldheid en daarbij in den besten staat alhier aangebragt, is ongetwijfeld voor den Natuuronderzoeker een voorwerp van hooge waarde, en de directie van het Bataviaasch Genootschap zal dan ook niet in gebreke blijven om aan hetzelve die bestemming te geven, waardoor hetzelve voor de wetenschappen van het meeste nut en belang zal kunnen zijn.

De directie betuigt U Hoog Edelgestr. haren opregten dank voor de toezending van dit hoog gewaardeerd geschenk. Het geeft haar de aangename verzekering, dat de lust tot beoefening en bevordering van kunsten en wetenschappen, U Hoog Edelgestr. te midden van deszelfs uitgestrekte en gewigtige ambtsbezigheden niet begeeft, en dat de belangen van het Bataviaasch Genootschap, hetwelk aan U Hoog Edelgestr. wegens de vroeger aan hetzelve betoonde ijverige medewerking, een gedeelte van deszelfs welverdienden roem verschuldigd is, in U Hoog Edelgestr. voortdurend een warmen voorstander vinden.

Het is dan ook wel voornamelijk deze welwillende medewerking van hooggeplaatste en kundige ambtenaren in Nederlandsch Indie, welke de onvermoeide pogingen der directie van het Bataviaasch Genootschap tot vestiging en handhaving van den vaderlandschen wetenschappelijken roem in deze gewesten, éénmaal zal kunnen doen gelukken. Daardoor alleen wordt aan onbevooroordeelden de overtuiging verschaft, dat de zaak des genootschaps nuttig is en aanbeveling verdient, en ook daardoor alleen zal het voor de directie mogelijk zijn te zegevieren over de onverschilligheid, welke nog bij velen omtrent deze schoone instelling wordt aangetroffen en welke bereids aanleiding heeft gegeven tot eene mindere schatting, dan waarop het Bataviaasch Genootschap, te allen tijde, regtmatige aanspraak heeft mogen maken.

Hoogst welgevallig was ons daarom de schriftelijke verzekering van uwe bereidvaardigheid om te beantwoorden aan de wenschen der directie tot uitbreiding van 's Genootschaps Museum van natuurlijke Historie. En

ten einde aan U Hoog Edelgestr. al aanstonds een blijk te geven, dat die verzekering door haar met onbepaald vertrouwen wordt aangenomen, noodigt zij U Hoog Edelgestr. bij deze beleefdelijk uit aan haar, ten dienste van voormeld Museum, te willen overzenden alle zeldzame voorwerpen van Archaeologie, Conchijliologie, Ethnologie, Mineralogie enz., van de Moluksche eilanden en volken afkomstig, en tot dat einde verkrijgbaar, onder mededeeling, dat de directie ten volle bereid is de kosten, op het bijeenverzamelen en toezenden van die voorwerpen vallende, te restitueren.

Omtrent de voorwerpen van conchyliologie neemt de directie de vrijheid U Hoog Edelgestr. nog op te merken, dat de daarvan bestaande verzameling, zeer onvolledig is, zoodat eene bezending niet slechts van *schelpen*, maar ook van *alle mollusken*, hoogst welkom zijn zoude; terwijl de land- en zoetwater- en moerasschelpen meer bijzonder gewenscht worden, omdat daarvan tot nog toe zeer weinig bekend is, en de geleerden in Europa naar eene naauwkeuriger kennis van dezelve verlangend uitzien.

Ten slotte wordt U Hoog Edelgestr. hierbij aangeboden een exemplaar van het 9e Nummer van den 4den jaargang van het Indisch Tijdschrift, waarin de *prijsvragen* zijn opgenomen, welke in de laatste Algemeene Vergadering van het Bataviaasch Genootschap zijn uitgeschreven, en waaronder er eene voorkomt, de strekking hebbende, om nadere inlichtingen te bekomen van den eigenlijken bewoner der *argonauta*.

Wordt de verwachting der directie bevestigd, dan

moet het licht over dit zeer betwist vraagpunt uit de *Molukkos* opdagen, van waar bereids zoo vele heldere stralen over het onmetelijk veld der wetenschappen zijn verspreid geworden.

Besturende leden van het Batav.
Gen. van K. en W.
Van der VINNE.

Den Hoog Edelgestr. Heere G. de SERIÈRE,
Gouverneur der Molukkos,
Lid van het Bataviaasch Gen. van K. en W.

BIJLAGE III.

Batavia, 17 *Sepember* 1842.

Bij missive der Directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen van den 26 Augustus j. l. is aan UEd. Gestr. de goede ontvangst medegedeeld van Uwe geëerde letteren van den 31 Julij bevorens, ten geleide van een kistje, inhoudende een exemplaar van een *nautilus pompilius*, met het zich daarin bevindende weekdier.

Deskundigen herinneren zich niet, immer te voren, een zoowel geconserveerd exemplaar van dezen Mollusk, in eenig Muséum, zelfs niet in dat te *Leyden*, gezien te hebben. En daar nu deze proef zoo buitengewoon gelukkig geslaagd is, en de Molukko's van dit schelpdier rijk voorzien zijn, wenschte de directie van het Bataviaasch Genootschap wel in de gelegenheid te zijn een zoodanig exemplaar aan het Museum van Natuurlijke Historie te *Leyden* te kunnen aanbieden, waar hetzelve zeker met de meeste belangstelling en erkentelijkheid zal ontvangen worden.

De Directie heeft mij opgedragen dezen haren wensch te brengen ter kennis van U. W. Ed. Gestr. die eene zoo gunstige gezindheid jegens haar hebt aan den dag gelegd en wien zoo vele middelen ten dienste staan om aan dien wensch volkomen te kunnen voldoen.

Met veel genoegen kwijt ik mij dan ook bij deze van dien last, waarbij ik dit alleen heb te voegen, dat de Vice-President der Directie, de heer *J. van der Vinne*, die zich voorstelt in Maart 1842 de terugreize naar het Vaderland aan te nemen, uit eigen beweging heeft op zich genomen om het nu aangevraagde exemplaar van den *nautilus pompilius*, in persoon naar *Leyden* over te brengen, zoodat het der Directie van het Genootschap hoogstaangenaam zijn zoude hetzelve vóór dien tijd te mogen ontvangen.

De Secretaris van het Bataviaasch
Genootschap van K. en W.
N. MIJER.

Den WEd. Gestr. Heere.
G. de SERIÈRE,
Gouverneur der Moluksche Eilanden.

Om op dit onderwerp niet terug te moeten komen, zal het genoegzaam zijn, ten bewijzen van mijne pogingen, om der wetenschappen, zoo veel mogelijk in den loop mijner onderscheidene betrekkingen, ten nutte te wezen — hier slechts aan te teekenen; dat hoe gering die pogingen ook mogen geweest zijn, ik mij bij onderscheidene gelegenheden vereerd heb gezien, met mijne benoeming tot lid van de *Aziatische societeit*, van *la société Géographique de Bruxelles;* van *la Réal Sociedad economica filipina*, terwijl mij bij mijne terugkomst in het Moederland, na alvorens tot honorair lid te zijn benoemd, van het Genootschap *Artis Natura Magistra*, mij door de vereerende welwillendheid der Directie bij eene voor mij veel waarde bezittende Missive, de benoeming werd toegezonden van *honorair dirigerend lid.* De Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, vereerde mij met hare gouden medaille. (Zie extrait des programmes de la société hollandaise des sciences à Harlem. 1843 et 1846.

BIJLAGE IV.

EXTRACT uit het Register der Resolutien van den Secretaris van Staat, Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië in Rade.

Dingsdag, den 16 December 1823.

Gehoord enz.

Waarop gedelibereerd zijnde, is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk. Den Leeraar bij de Hervormde gemeente te *Batavia*, *G. de Serière*, te committeeren, gelijk dezelve gecommitteerd wordt bij deze, om met de meeste naauwkeurigheid den staat op te nemen, waarin zich thans 's lands archief, in een der lokalen van het provisie-pakhuis gedeponeerd, bevindt, te onderzoeken wat tot verbetering van hetzelve, zoo wel met betrekking tot het completeren van al het ontbrekende, als tot het vereenvoudigen en gemakkelijk maken der nasporingen van benoodigde stukken en papieren, en tot het verkrijgen van volkomen kennis van al het aanwezige, zoude behooren in het werk gesteld te worden, om in

dien geest de punten eener instructie voor dengeen, welke met dit werk zoude worden belast, op te maken, en hiervan binnen den tijd van *zes* weken na de aanvaarding zijner Commissie eene gemotiveerde voordragt aan den Gouverneur-Generaal aan te bieden.

Ten Tweeden. Aan den gecommitteerde voorn. voor de waarneming dezer commissie, provisioneel een honorarium toe te leggen van *Een honderd en vijftig Guldens* 's maands, betaalbaar uit 's lands kas te *Batavia.*

Extract dezer zal worden verleend aan den Leeraar der Hervormde Gemeente te *Batavia G. de Serière*, tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschr. Register
De Adjunct Secretaris
VAN OLPEN.

Den Heer G. de SERIÈRE,
Leeraar der Hervormde Gemeente
te Batavia.

BIJLAGE V.

Bij mijn vertrek naar Sourabaija viel mij de eere te beurt van benoemd te worden tot honorair Schoolopziener in de afdeeling van dien naam, blijkens hieronder volgend duplicaat extract.

EXTRACT uit het Register der Resolutien van den Secretaris van Staat, Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië in Rade.

Dingsdag, den 25 Januarij 1825.

Gelezen eene missive van den Inspecteur van het Onderwijs, d. d. 24 dezer No. 99, daarbij enz.

Gelet op de Resolutie van den Luitenant Gouverneur in Rade, van den 15den Junij 1824 No. 17, waarbij het vast getal der schoolopzieners in de afdeeling van *Sourabaija* op twee is bepaald, en daartoe zijn benoemd Mr. *H. A. Paauw* en *H. T. van Leeuwen*.

En hierop gedelibereerd zijnde, is goedgevonden en verstaan:

Tot *Honorair* School-opziener in de afdeeling *Sourabaija*, te benoemen en aan te stellen, gelijk geschiedt bij dezen, *G. de Serière*, benoemd tot Predikant bij de Hervormde Gemeente aldaar, met last op den Inspecteur van het onderwijs om denzelven, bij de eerst ontstaande vacatuur, als *effectief* school-opziener, onder het genot van de daaraan verknochte emolumenten, aan het Gouvernement voortedragen.

Extract dezer zal worden verleend aan den Predikant *G. de Serière* tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschr. Register

De Adjunct Secretaris der
Indische Regering,
VAN OLPEN.

Aan
den Predikant G. DE SERIÈRE.

BIJLAGE VI.

UITTREKSEL

UIT HET

INDISCH MAGAZIJN,

Een Tijdschrift,

Ter verzameling van opstellen en berigten over, — en van belang voor de Natuur-, Volken- en Staatkunde van

NEDERLANDSCH INDIE;

DOOR

E. DE WAAL.

Eerste Twaalftal No. 12.

BATAVIA,
ter Landsdrukkerij
1844.

Geen schooner tijdvak is in de geschiedenis onzer courant aan te wijzen, dan dat van 1827, 1828 en half 1829, toen de heer *de Serière* (in 1828 geholpen door de heeren *Knoerle* en den doorkundigen, te be-

scheiden' *Niemann*) de redactie voerde. Zelf met de Indische zaken bekend en daarvan eene hoofdstudie gemaakt hebbende, — wier voornaamste vruchten, zoo men verhaalt, bij den beruchten brand van Krawang eene prooi der vlammen zijn geworden, — wijdde deze redacteur zijne beste zorgen aan dat gedeelte der Mengelingen, 't welk een Indisch wetenschappelijk tijdschrift moet vervangen. Recensiën van stukken, die in *Europa* en te *Singapoer* over *Nederlandsch Indië* het licht zagen, verschenen nu in grooten getale, en als het ware geregeld, in het Javasche nieuwsblad. Zij waren meest van de hand des redacteurs, maar lokten den lust tot mededeeling van kennis ook bij anderen uit, waardoor de courant een overvloed van werkelijk nuttige opstellen over deze gewesten verkreeg. Kortom, indien wij ons de onderscheidene redacteurs als in een strijdperk konden verbeelden, zoude naar mijn gevoelen, de eereprijs der overwinning aan den heer *de Serière* toebehooren.

Wij moeten echter billijk zijn: dat de heer *de Serière* zulk eene courant leverde, had hij niet alleen aan hemzelven en aan de goedkeuring, die hij van anderen inoogstte, te danken; maar bovenal *aan de vrijheid, welke hem gegeven werd.* Zondèr vrijheid van openbare gedachtenwisseling kunnen den redacteur van eenig periodiek werk ook de uitgebreidste kundigheden niet baten, want dat gemis belemmert hare toepassing. Zijne stukken, die anders den hoogsten graad van belangrijkheid zouden bereiken, worden door dat gemis droog, onvolledig, gebrekkig, — of, daar hij niet gaarne tot verminkte fragmenten herleid ziet, wat in zijne oogen, slechts als zamenhangend geheel waarde

kan bezitten, hij legt de pen neder en onderwerpt zich — aan zijne inkomsten.

De vrijheid, door den commissaris generaal *du Bus* aan de redactie toegekend, lag (zoo veel ik heb kunnen nagaan) aan geene banden hoegenaamd. Zij ging zoo ver, dat de courant hevige beoordeelingen van koninklijke besluiten opnam, — beoordeelingen, van welke sommige eer den naam van beschuldigingen verdienden. Overigens mogt men gerustelijk evenzeer de maatregelen van het gouvernement recenseren, als omtrent personen zich uitdrukken naar eigen meening. De courant was derhalve in dien tijd een wezenlijk publiek blad, waarover de publieke opinie ongehinderd beschikken kon. (Die publieke opinie intusschen is in eene colonie als de onze voorzigtig genoeg, om geene buitensporigheden in 't gebruik harer vrijheid te begaan, zoodat diegenen, die hiernaar zoo gretig zijn, zich zullen teleurgesteld vinden.)

BIJLAGE VII. A.

EXTRACT uit het Register der Resolutien van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië in Rade.

Batavia, den 29 Augustus 1828.

Gezien het besluit van den Kommissaris Generaal dd. 28 dezer No. 14, luidende als volgt:

No. 14.

In naam des Konings.

De Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indië.

Heeft goedgevonden en Verstaan:

In plaats van den Heer *J. van den Berg*, tot Lid van de Hoofdkommissie van Landbouw te benoemen en aantestellen, den Heer *G. de Serière*, belast met de Statistiek van *Java*, enz.

Afschrift dezes zal worden verleend aan den Luitenant Gouverneur Generaal ten fine van executie, en met

verzoek den inhoud aan den Heer *de Serière* mede te deelen.

Buitenzorg, *den* 25 *Augustus* 1828.
(W. G.) *Du Bus.*

Is goedgevonden en verstaan:

Bovenstaand besluit bij extract dezer te brengen ter kennisse van den benoemde tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschr. Register
De Adjunct Secretaris der
Indische Regering,
VAN OLPEN.

Den Heer G. DE SERIÈRE.

BIJLAGE VII. B.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Luit. Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie.

Batavia, den 8 December 1828.

Gelezen het besluit van den Minister van Staat, Kommissaris Generaal, van den 3e dezer No. 44, luidende als volgt:

No. 44.

In naam des Konings.

De Minister van Staat, Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indie.

Gelezen eene missive van de Hoofdkommissie van Landbouw dd. 30 October l. l. Lt. A. daarbij enz.

Gezien eene nadere missive van de Hoofdkommissie, van Landbouw dd. 26 November l. l. No. 11. daarbij enz.

Heeft goedgevonden en verstaan:

Eersteltijk. Met ampliatie van Deszelfs besluit dd. 26 Mei 1826 No. 7. te bepalen, zoo als geschiedt bij deze, dat een der Leden der Hoofdkommissie van Landbouw, zonder daarvoor eenige geldelijke belooning te ontvangen, tevens zal zijn *Secretaris*, geadsisteerd door een Eersten Kommies, aan welken laatsten, onder genot eener maandelijksche bezoldiging van *f* 300, de behandeling der dagelijksche loopende zaken, onder het oppertoezigt van den Secretaris, zal zijn opgedragen.

Ten Tweeden. Alverder te bepalen, dat aan het Lid der Hoofdkommissie van Landbouw, 't welk tevens zal zijn Secretaris, een rang als ambtenaar van het Gouvernement zal zijn toegekend, welke rang bij het Besluit 't welk Hij Kommissaris Generaal zich voorbehoudt nader ten opzigte van dit punt in het algemeen te nemen, zal worden aangewezen.

Ten Derden. Den Heer *G. de Serière*, Lid van de Hoofdkommissie van Landbouw, tevens te benoemen en aantestellen als Secretaris bij dezelve.

Ten Vierden. Tot Eersten Kommies bij de Hoofdkommissie van Landbouw ter dispositie van den Secrete benoemen en aan te stellen, den Heer *S. M. Neitzell*, thans waarnemend Eersten Kommies bij dezelve.

Afschrift dezes zal worden verleend aan den Gouverneur Generaal ten fine van executie, en met verzoek den inhoud voor zoo veel noodig aan de belanghebbenden mede te deelen.

Buitenzorg den 3e December 1828.

(W. G.) *Du Bus.*

Is goedgevonden en verstaan:

Het bovengemeld besluit bij Extract dezes te brengen ter kennisse van den belanghebbende tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschr. Register.
De Adjunct Secretaris der
Indische Regering.
VAN OLPEN.

Den Heer G. DE SERIÈRE.

BIJLAGE VIII.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Luitenant Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie.

BATAVIA, den 9den *Julij* 1829.

Gelezen het besluit van den Minister van Staat, Kommissaris Generaal d. d. 7 dezer No. 12, luidende als volgt:

No. 12.

In naam des Konings.

De Minister van Staat, Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indie.

Gelet op deszelfs besluit van gisteren No. 26, en op dat van heden No. 11;

Heeft goedgevonden en verstaan:

1e. In plaats van den heer *J. F. de Bruijn Prince*, tot adsistent-resident van *Krawang* te benoemen en aantestellen, zoo als geschiedt bij deze, den heer *G. de Serière*, thans Secretaris der Hoofd-Kommissie van Landbouw, tevens geschiedschrijver van Nederlandsch Indie, zullende hij deze beide honorifiekebetrekkingen mede blijven continueren.

2e. Te bepalen, dat de heer *G. de Serière* als Ad-

sistent-Resident van *Krawang*, tevens zal zijn belast met de Directie en het toezigt over het etablissement van Landbouw aldaar, en zulks ter vervanging van den heer *Diard*, als welke door de werkzaamheden aan zijne betrekking van chef der natuurkundige kommissie verbonden, die Directie niet verder kan waarnemen.

3*e*. Te bepalen, dat de heer *G. de Serière*, *personeel* en zonder eenige consequentie voor den vervolge of voor anderen, zal blijven in het genot van het thans door hem genoten wordende tractement van *f* 1000, waarvan eene som van *f* 700 zal worden geaffecteerd op de daartoe bestemde post der begrooting van de Residentie *Batavia*, district *Krawang*, en de overige *f* 300 op de post van *f* 100,000 tot aanmoediging van Landbouw en Nijverheid 's jaarlijks toegestaan.

Afschrift dezes zal worden verleend aan den Luitenant Gouverneur Generaal ten fine van executie, en met verzoek den inhoud aan den heer *G. de Serière* mede te deelen.

Buitenzorg den 7 Julij 1829.
(Was Get). *Du Bus.*

Goedgevonden en verstaan:

Bovenstaand besluit bij extract dezes te brengen ter kennisse van den benoemde tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschreven Register.
De Adjunct Secretaris der
Indische Regering.
VAN OLPEN.

Den Heer G. de Serière,
ben. Adsistent Resident
van Krawang.

BIJLAGE IX.

BATAVIA, den 1 *September* 1829

Uwe Excellentie heeft bij Apostille van den 11 Augustus L. A. aan ons in last gegeven om een bepaald voorstel te doen, nopens den persoon, aan wien de gouden Medaille, met welke de te *Buitenzorg* gewonnen cochenille door de kommissie van beoordeeling is bekroond geworden, zoude behooren te worden toegekend.

In eerbiedige voldoening waaraan wij de eer hebben te dienen, dat na rijpe overweging en uithoofde de heer de *Serière*, die alleen omtrent, door zijnen onvermoeiden ijver, dit kostbare insekt voor deze kolonie heeft gepreserveerd, evenwel niet wenscht voor de medaille in aanmerking te komen, wij, van gevoelen zijn, dat dezelve om die redenen dan ook wel niet anders dan aan den heer *Bisch* kan gegeven worden.

Wij zouden er derhalven voor wezen om de *gouden Medaille* aan dezen heer toe te wijzen, aangezien hij gedurende de drie laatste maanden, in welke hij deze kultuur bijna geheel alleen gesoigneerd heeft, zeer veel zorgvuldigheid, zoo voor het behoud en het vermeerderen der nopal-planten als der insekten gedragen

heeft, en tevens vermeenen, dat zulks zal kunnen strekken ter zijner verdere aanmoediging om hierin te volharden.

Op grond waarvan wij dan ook de vrijheid gebruiken, Uwer Excellentie, ingevolge haar geëerbiedigd verlangen, voortestellen, om de reeds meergen. *gouden Medaille* aan de chochenille toegewezen, den heer *J. Bisch* te schenken.

Namens de Hoofd-Kommissie van Landbouw,
de President,
(Was Get.) C. M. BAUMHAUER,
Voor eensluidend Afschrift:
De Adjunct Secretaris van het Gouvernement,
SCHAAP.

Aan Zijne Excellentie den Luit. Gouverneur Generaal over Nederlandch Indië.

BIJLAGE X.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Gouverneur Generaal in Rade van Nederlandsch Indie.

Batavia, den 4e October 1829.

Krachtens de autorisatie door den Minister van staat, Commissaris Generaal verleend, bij appostil van 28 September jl. No. 10, overeenkomstig de voordragt der regering van 25 te voren, No. 1573.

Is goedgevonden en verstaan:

1e. De gouden eerepenning voor de op de jongsten tentoonstelling geleverde Cochenille, te *Buitenzorg* gewonnen, toe te wijzen aan denHeer *J. Bisch*, met noodiging aan den president der hoofdkommissie van Land bouw om dien overeenkomstig het noodige te verrigten.

2e. Aan den heer *G. de Serière* de meeste tevredenheid van den minister van staat, Commissaris Generaal, kennelijk te maken over de goede zorg, welke hij zijner-

zijds tot behoud en bevordering van de chochenille-teelt heeft aan den dag gelegd.

Extract Enz.

Accordeert met voorschr Register
De Adjunct Secretaris van
het Gouvernement.
SCHAAP.

BIJLAGE XI.

Het is veelligt voor de geschiedenis van de *Nopal*-cultuur en *cochenille*-teelt niet onbelangrijk, hier kortelijk aan te teekenen, door welken zamenloop van omstandigheden het aan *Java* gemaakte Koninklijke geschenk van het cochenille insekt, — ter overbrenging waarvan het fregat de Leije, gekommandeerd door den kapitein ter zee *Lutsenburg*, opzettelijk naar *Cadix* en van daar naar *Java* bestemd was geworden — bijna verloren zou zijn gegaan.

Er werden op *Java* door meergenoemden zee-officier nog aangebragt, onder eene menigte Nopal-planten, zes-en-twintig dier planten, die geheel met de schoonste insekten bevolkt waren; de zorgen door dien officier voor het wel volvoeren van zijne belangrijke commissie werden dan ook zoodanig erkend, dat hij, zoo wij ons niet vergissen, daarvoor door zijnen koninklijken zender met de ridderorde van den Nederlandschen Leeuw beloond werd.

Dan hoe groot en loffelijk die zorgen ook waren, de zeekapitein kon den invloed van de zeelucht en zeereis, even zoo min als van den scheepatmospheer op de Nopal-plant verhinderen; die invloed had ten gevolge

dat de planten sterk occideerden, de opperhuid of de *epiderme* zeer hard werd, zoo dat de insekten met den tengeren angel, waarmede zij zich aan de plant hechten en waardoor zij hun voedsel erlangen, niet langer konden houden en er allen, de een vóór de andere na, zonder voortgeteeld te hebben, afvielen.

Er bleven slechts van alle die honderden drie insekten over. Eén hunner begon te jongen, en de Spanjaard *Bisch*, die van Cadix was medegekomen om de cochenille-teelt en Nopal-cultuur op Java te leiden en te besturen, leverde zich reeds aan eene echt uitbundige Spaansche vreugde over, in het blijde vooruitzigt van het behoud van den schat, die hem was toevertrouwd. Maar ook die vreugde veranderde weldra in diepe neerslagtigheid, daar de angel van het nog zoo jeugdige insekt, nog veel minder dan die van het volwassene, in staat was om door de verharde huid van de plant te dringen en er zich aan te vestigen. De (*) duizenden jongjes, die wij naauwelijks door een loup te voorschijn konden zien komen, stierven dus genoegzaam even spoedig, als zij geboren werden, en alle hoop op behoud was weder verdwenen.

Er bleven nu slechts twee zwangere insekten over,

(*) *Menonville*, in zijn werk over de cochenille zegt, door middel van het Microscoop het getal der jongen die door een gezond insect ter wereld worden gebragt, geteld te hebben, maar ik durf uit mijn geheugen, aangezien ik dat werk niet meer bezit, de duizendtallen niet herhalen, die hij naar het mij voorstaat opgeeft; ik weet wel, dat tusschen de vijf en veertig à vijftig duizend gedroogde insecten noodig zijn om een ℔ van die kostbare verwstof te verkrijgen.

en ik was overtuigd, dat als er niet iets anders op verzonnen werd, de hoop van te slagen, voor ditmaal, ten minste, geheel zou moeten opgegeven worden.

Daar wij dadelijk na derzelver aankomst de Nopal-planten in verschen berggrond hadden geplant, hadden die planten, hoe verdroogd en schraal zij bij derzelver komst er ook uitzagen, weldra als een nieuw leven ontvangen, en van alle kanten nieuwe uitspruitsels gemaakt. De reden ontdekt hebbende, waarom de jonge insekten zich aan de planten niet konden hechten, nam ik mij voor, als wij het geluk mogten hebben, dat een der twee overblijvende insekten aan het werpen van jongen mogt geraken, te beproeven, of het niet mogelijk zou wezen, om met een goed gevolg eenige dier jonge insektjes met een veêrtje bij de geboorte op te vangen, en op een der versche uitspruitsels van de Nopal over te brengen. Hoe de goede Spanjaard dat denkbeeld ook verwierp, en zeide, dat *zoo iets nooit* te Cadix gebeurde, begreep ik echter, dat de eenige kans op behoud in het nemen dier proeve lag.

Het gewenschte oogenblik kwam; een der twee overgebleven insekten begon te baren; ieder moest zien, hoe het gaan zou. Daar de eenige en nog zoo schraal bevolkte plant in een der bijgebouwen van het kasteel van Buitenzorg geplaatst was, kwam de commissaris Generaal *du Bus*, die in alles, wat landbouw en landbouwkundige nijverheid betreft, zoo veel belang stelt, zelf om het voorgenomen *procédé* bij te wonen. Met een loup gewapend gelukte het mij met het gezegde veêrtje al dadelijk twee insekten, op een welig uitspruitsel over te planten; zij vatten dadelijk, en ik had het geluk alzoo achter elkander tien spruitsels te

bevolken. Nadat dit had plaats gehad, verwijderde zich de commissaris Generaal, en de toenmalige Hoofdcommies *de Waal* (ik meen tegenwoordig Secretaris van de Generale Directie van Financien) wenschende de zaak ook eens van nabij te zien, raakte, toen hij met het vergrootglas gewapend alles zag, in zulk een enthousiasme, dat hij met het opheffen van het hoofd of liever met de klep van de muts, waarmede hij gedekt was, het eenig gaaf overblijvend insect van de plant sloeg. Nooit zal ik den schrik, die op zijn aangezigt stond, vergeten! en in de daad was de nieuwe proeve niet geslaagd, dan was wezenlijk dat kostbare koninklijke geschenk, voor eenen langen tijd ten minste, voor Java verloren geweest. Maar zij slaagde; wij bevolkten dien dag en den volgende nog een vijftigtal spruiten, en van daar die *millioenen* insecten, waarvan tegenwoordig reeds die *duizende* ponden cochenille, op de Hollandsche markten als Javaasch product in den algemeenen handel worden gebragt!

BIJLAGE XII.

EXTRACT UIT HET REGISTER DER BESLUITEN VAN DEN LUITT. GOUVERNEUR GENERAAL VAN NEDERLANDSCH INDIE.

BATAVIA, *den 26sten Mei* 1827.

Gelezen het besluit van den Kommissaris Generaal van den 19den dezer No. 19 luidende als volgt:

No. 19.

In naam des Konings.

De Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indië.

Overwegende het nut en het belang, 't welk er voor elken Nederlander in moet bestaan, om met den aard

en den tegenwoordigen staat dezer Bezittingen, zoo met betrekking tot derzelver politiek bestaan, als ten aanzien harer *rijkdommen*, *behoeften* en *belangen*, *de wetten* en *gewoonten der volkeren*, volledig bekend te zijn;

Overwegende dat tot de verkrijging van die kennis, in het bijzonder zoude kunnen bijdragen eene verzameling, bij wijze van statistiek, van alle zoodanige reeds vroeger ingediende of nader in te dienen autentieke stukken en rapporten, als welke daarop kunnen gerekend worden betrekking te hebben;

Willende van de zijde van hem, Kommissaris Generaal, zoo veel mogelijk medewerken, ten einde dit doel op eene voldoende wijze worde bereikt;

Heeft goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk. Te bepalen, zoo als geschiedt bij deze, dat uit alle reeds vroeger bij het Gouvernement ingekomen en nog verder intekomen statistieke opgaven van deze bezittingen, eene algemeene verzameling, onder den naam van *Statistische geschiedenis van het eiland Java en onderhoorigheden*, zal worden bijeengebragt en daargesteld;

Ten Tweede. De behandeling van dezen arbeid op te dragen, zoo als geschiedt bij deze, aan den heer *G. de Serière*, reeds vroeger op last van Hem, Kommissaris Generaal, zich daartoe herwaards begeven.

Ten Derde. Ter bereiking van het oogmerk in deze aan den heer *de Serière* den toegang te verleenen tot het algemeen Gouvernements archief, met last op wien zulks behoort, denzelven daartoe behoorlijk behulpzaam te zijn.

Ten Vierde. Tot hetzelfde doel aan den heer *de*

Serière de bevoegdheid toe te kennen, zoo als aan hem wordt toegekend bij deze, om aan alle departementen, autoriteiten, kollegien of ambtenaren, zoodanige inlichtingen, mededeelingen en stukken te verzoeken, als hij zal bevinden voor de volbrenging van het aan denzelven opgedragen en toevertrouwde werk benoodigd te zullen zijn; — wordende alle departementen, autoriteiten of ambtenaren bij deze uitgenoodigd en gelast aan den heer *de Serière* in deze de noodige bereidvaardigheid te doen ondervinden.

Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Luitenant Gouverneur Generaal ten fine van executie, zullende de inhoud in de *Bataviasche Courant* worden geinsereerd.

Buitenzorg, den 19 Mei 1827.

[*W. G.*] Du Bus,

Is goedgevonden en verstaan:

Het bovenstaand besluit bij Extract dezes te brengen ter kennisse van alle departementen, autoriteiten en kollegien, met last om ieder voor zoo veel hem betreft, zich daarnaar te regelen.

Accordeert met voorschr. Register

De Adjunct Secretaris

van OLPEN.

BIJLAGE XIII.

EXTRACT UIT HET REGISTER DER RESOLUTIE VAN DEN LUITENANT GOUVERNEUR GENERAAL VAN NEDERLANDSCH INDIE IN RADE.

BATAVIA, den 18 December 1829.

Gelezen het besluit van den Minister van Staat, Kommissaris Generaal, d. d. 30 November jl. No. 26, luidende als volgt:

In naam des Konings.

De Minister van Staat, Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indie.

»Gelet op deszelfs besluitvan 16 October 1827 No. 38, »waarbij, onder het voorzitterschap van den Directeur »van 's lands middelen en domeinen, te *Samarang* »eene commissie is bijeen geroepen tot herziening van »het vigerend stelsel van landelijke inkomsten;

»In aanmerking nemende, dat die commissie, bij het »uitbarsten van de onlusten in het zuidelijk gedeelte »der Residentie *Rembang*, destijds na het houden van »een achttal bijeenkomsten, is verpligt geweest hare »werkzaamheden te staken, aangezien eenige der leden »eensklaps genoodzaakt zijn geworden, naar derzelver »standplaatsen terug te keeren,

»dat bijzondere redeuenen en omstandigheden verder »gedachte commissie verhinderd hebben, hare werk- »zaamheden te hervatten, en de haar opgedragen taak »te voleindigen; dat echter het belang der zaak mede- »brengt, om de eenmaal aangevangen deliberatien over »het bedoelde onderwerp voort te zetten, en het Gou- »vernement door zoodanige ambtenaren toegelicht, welke »meer bijzonder met plaatselijke en praktikale kennis zijn »toegerust, in staat te stellen, om eenmaal de werking »van het landelijk stelsel, op betere, meer regelmatige »gronden te vestigen;

»Gezien eene memorie aan Hem Kommissaris Generaal »ingediend, in dato 11 April l. l. door den Directeur »van 's lands middelen en domeinen over het landelijk »stelsel, naar aanleiding van de door dien Hoofd-amb- »tenaar gedane onderzoekingen en gemaakte waarne- »mingen, gedurende deszelfs jongste reize naar het »oostelijk gedeelte van *Java*;

»Gezien de daarop schriftelijk ingediende aanmer- »kingen van den Directeur Generaal van financien en »van den Directeur van 's lands producten en civiele »magazijnen d. d. 24 September en 23 October l. l.

»Gelet op de nota van aanmerkingen door Hem »Kommissaris Generaal gemaakt, op de hiervoren ge- »noemde stukken;

Heeft goedgevonden en verstaan:

1°. »Onder presidie van den Heer Waarnemend Raad »van Indie, Mr. *J. Bousquet*, eene commissie te be»noemen, en haar, onder overlegging van de opgemelde »stukken, zoo mede, van de verbalen der bijeenkomsten »door de eerstgenoemde commissie gehouden en van al »de schrifturen ter kennis van deze laatste gebragt, »eene geheele herziening van de thans bestaande be»palingen voor de landelijke inkomsten op te dragen, »met verzoek om van den uitslag harer beraadslagingen »deswege, aan de regering rapport te doen, en zoodanige »veranderingen en wijzigingen, voor te dragen, als zij »ter bereiking van het voorgestelde doeleinde zal ver»menen te behooren.

2°. »Tot leden der commissie te benoemen de heeren:

Merkus, President van het Hooge Geregtshof.

Baumhauer, Directeur Generaal van financien.

Du Puij, Algemeene Secretaris.

Sevenhoven, President van den Raad van justitie te *Batavia*.

Reynst, Directeur van 's lands producten en civiele magazijnen.

Kruseman, Directeur van 's lands middelen en domeinen.

Smulders, Resident van *Bantam*.

De Serière, adsistent Resident van *Krawang*, Secretaris van de Hoofd-commissie van Landbouw; zullende laatst genoemd lid, tevens met de functien van Secretaris worden belast.

3o. »Den President der commissie uit te noodigen» »om zonder verwijl, de benoemde leden, tegen het »door Z. H. Ed. Gestrenge nader te bepalen tijdstip te »convoceren, om, onder zijne leiding, de hun bij deze »opgedragen werkzaamheden op te vatten.

4o. enz.

»En zal afschrift enz.

BUITENZORG, den 30 November 1829.

[get.] *Du Bus*.

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Afschrift van bovenstaand besluit, met al de daartoe betrekkelijke stukken, te zenden aan den waarnemend Raad van Indie Mr. *J. Bousquet*, om te strekken tot zijne informatie.

Ten tweede: art. 1, 2 en 3 van voormeld besluit, bij extract dezer te brengen ter kennis van de leden der commissie, bij art. 2 benoemd.

Ten derde: enz.

Accordeert met voorschreven Register,

De Adjunct Secretaris der Indische regering:

VAN OLPEN.

Aan den Heer de SERIÈRE.

BIJLAGE XIV.

EXTRACT uit het Register der Resolutien van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië in Rade.

BUITENZORG, den 30 Augustus 1831.

Gelezen:

a. eene missieve van de Hoofdkommissie van Landbouw dd. 20 Junij l. l. No. 7, daarbij dienende van consideratien en advies, op een, onder dagteekening van 15 Januarij, te voren, door den assistent-resident van *Krawang*, Directeur van het Etablissement van Landbouw, aan haar ingezonden verslag over den tegenwoordigen toestand en de vooruitzigten van welgemeld Etablissement;

Gevende de Hoofdkommissie, na in het algemeen te hebben betoogd, dat de gunstige resultaten, welke

het Etablissement reeds nu, in een zoo kort tijdbestek heeft opgeleverd,] niet zouden zijn verkregen zonder den onvermoeiden ijver van den Directeur *de Serière*, omtrent de verschillende takken van Landbouw en Nijverheid hoofdzakelijk te kennen, dat met betrekking tot de zijde-wormen-teelt en de daaraan verbonden zijde-spinnerij, de moeijelijkheden van eene eerste oprigting zonder aanmerkelijke geldelijke opofferingen zijn te boven gekomen, en dat het geen twijfel lijdt, of op dat artikel zal eene redelijke winst kunnen worden verkregen;

Dat de wijze waarop de leerlooijerij tot de bestaande hoogte is gebragt, en de middelen die aangewend zijn, om dat moeijelijk werk tot stand te brengen, niet minder dan de oprigting der zijdeteelt allen lof verdienen en het te verwachten is, dat deze onderneming in alle opzigten aan haar doel zal beantwoorden, waarvoor de goede hoedanigheid van het reeds vervaardigde leer, gedeeltelijk bij het militair departement in verwerking en gedeeltelijk ter koop verkrijgbaar, ten waarborg strekt; — dat ten aanzien der kultures van de *Nopal-plant*, de *havana tabak*, de *georgië katoen* en de *noten muskaat*, nadere resultaten zullen moeten worden afgewacht, alvorens eenige gevolgtrekkingen omtrent de daarvan in het verslag gedane mededeelingen te kunnen maken;

Dat de doelmatigheid van de uitbreiding al of niet der specerij-teelt, door de Hoofdkommissie nog niet kan worden beoordeeld, in de onzekerheid in hoeverre het de bedoeling kan zijn, van het vroeger gehandhaafd beginsel van alleenhandel in specerijen, en uitsluitenden aankweek in de Molukka af te wijken;

Wordende eindelijk door de hoofdkommissie, naar aanleiding van het verslag, eenige voorstellen gedaan betreffende het personeel bij het Etablissement en andere aangelegenheden ;

b. Eene kabinets-missive van den Gouverneur Generaal van 25 dezer No. 1229, houdende op grond van een plaatselijk gedaan onderzoek, de mededeeling, dat de leerlooijerij, alsmede de zijde- en de theekultures, in het Krawangsche de beste uitzigten opleveren, om eenmaal belangrijke voordeelen aan deze kolonie te kunnen verschaffen, dat de *tabak*, *katoen*, *kaneel* en *nopal* teelten nog geene genoegzame ontwikkeling erlangd hebben, om daarvan iets stelligs te kunnen opgeven, doch dat die intusschen met zorg worden behandeld; dat het Etablissement van Landbouw uit den aard der zaak van het uiterste gewigt voor dit land is, als zijnde daardoor het middel verkregen om met zekerheid te beslissen, welke kultures hier met voordeel kunnen worden ingevoerd en op wat wijze die moeten worden gedreven; doch dat het noodzakelijk zal zijn, de te nemen proeven, op eene groote schaal te brengen, ten einde daardoor al de toevalligheden, waaraan de verschillende kultures zijn onderworpen, te leeren kennen; — dat hij Gouverneur Generaal dan ook gedurende zijne tegenwoordigheid in *Krawang* de vereischte bevelen, dien overeenkomstig aan den Directeur *de Serière* gegeven hebbende, deze ten gevolge daarvan, eene begrooting heeft ingezonden van de uitgaven, waarop de uitbreiding van het Etablissement zal komen te staan en zulks ten bedrage van *ƒ* 50,124: kopergeld, met eene voordragt wijders betreffende het personeel, zoo als hij dit wenscht,

geregeld te zien. — Wordende door den Gouverneur Generaal, na opmerking, dat eene zaak van den onderwerpelijken aard een onafgebroken toezigt vordert en het noodzakelijk is, dat bij ziekte van den Directeur, een ander persoon, toegerust met genoegzame kennis en ondervinding, zijne plaats kunne bekleeden, mitsgaders dat de Directeur *de Serière* zich in het vak van den landbouw en de nijverheid verdienstelijk heeft gemaakt op eene wijze, welke hem billijke aanspraak op eene belooning heeft doen verwerven; — de vereischte voorstellen ten dezen gedaan.

Is, met overleg van de Raden van Indie,

Goedgevonden en Verstaan:

Eerstelijk. De aan deze resolutie geannexeerde jaarlijksche begrooting van uitgaven voor onderscheiden takken van Landbouw en Nijverheid in het *Krawangsche*, ten bedrage van *Vijftig Duizend Een Honderd Vier en Twintig Guldens*, *f* 50.124. kopergeld te arresteeren, gelijk geschiedt bij deze.

Ten Tweede. Aan den Assistent-Resident van *Krawang de Serière*, Directeur van het Etablissement van Landbouw aldaar, toe te kennen den rang en het tractement van Resident en hem mitsdien te benoemen tot Resident van *Krawang* op eene bezoldiging van *Twaalf honderd vijftig Guldens* 's maands, met de toezegging verder dat, naar mate het Etablissement waarover hij de Directie heeft, beter aan het oogmerk voldoet, en meer voordeelen oplevert, jaarlijks aan hem eene gratificatie uit de overwinsten zal worden toegelegd.

Ten Derden. Te bepalen dat bij voorschr. Etablissement een Adjunct-Directeur zal worden geplaatst

op een tractement van *Vier Honderd Guldens* 's maands en daartoe te benoemen *P. F. Clignett,* thans waarnemenden Adjunct-Inspecteur der Indigo-Cultuur;

Ten Vierde: Al verder bij het bureau van den Resident van *Krawang* te benoemen:

a. tot tweeden Kommies der 2*e* klasse op het daartoe staande tractement, den tegenwoordigen 3*en* kommies *J. F. H. Kroese*,

b. tot 3*den* kommies van de tweede klasse op een tractement van *honderd vijftig guldens* 's maands *U. van der Eb*, wonende te *Batavia;*

doch met bepaling dat beide ambtenaren, elk *vijftig guldens* 's maands, van hun tractement zullen laten staan, zoo lang het verlof van den 1*e* kommies *A. J. Croese*, ten laste van den lande komt.

Ten vijfde: Alhier aan te teekenen, dat door het arresteeren der begrooting in art. 1 vermeld, zoo mede door andere genomen beschikkingen, de hiervoren bedoelde voorstellen, door de Hoofd-commissie van Landbouw, naar aanleiding van het verslag van den Directeur van het Etablissement gedaan, voor het meerendeel als vervallen kunnen worden beschouwd, ten gevolge waarvan hij Directeur alleen wordt aangeschreven, om ten aanzien van die enkele punten van gedacht verslag, welke als nog, noodzakelijk eene beslissing behoeven, eene nadere voordragt in te zenden.

Extract dezer zal worden verleend aan de Generale Directie van financien, de Algemeene Rekenkamer, de Hoofd-commissie van Landbouw, onder terugzending van het verslag van den Heer *de Serière,* den Resident

de Serière en verdere benoemden en bevorderen tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschreven Register.

De Adjunct Secretaris der
Indische Regering.
VAN OLPEN.

Den Heer G. de SERIÈRE,

BEGROOTING der uitgaven voor onderscheiden takken van Landbouw en Nijverheid in het Krawangsche.

I. LEERLOOIJERIJ.	S' MAANDS.		'S JAARS.
Werkvolk voor de bewerking der huiden, 30 man. Bannelingen.	90	»	
Schorskap, 60 man. Vrijvolk.	180	»	
Leerlooijer, 's maands.	50	»	
38 Bannelingen, siriegeld.	30	»	
60 Vrije menschen, olie, zout, rijst, enz.	120	»	
Olie of traan, 150 kannen of 1.	150	»	
Kalk, 20 tonnen.	20	»	
Vet, en onvoorziene uitgaven.	100	»	
500 huiden, door elkander de 100 stuks *f* 250 zilver.	1250	»	
Transporteere. . . .	*f* 1,990	»	*f* 23,880

	’S MAANDS.		’S JAARS.
11. ZADELMAKERS WINKEL OF ATTELIER VOOR DE LEERWERKEN.			
Een Baas à *f* 40.	*f* 40	»	
2 Inlandsche mandoors à *f* 6.	12	»	
25 kettinggangers, kost.	75	»	
Siriegeld.	25	»	
Garen, naalden en diverse benoodigdheden.	50	»	
Onvoorziene uitgaven.	50	»	
Transporteere. . .	*f* 252		*f* 3,024

	's MAANDS.		's JAARS.	
III. ZIJDE-WORMEN-TEELT EN ZIJDE-FABRIEKEN.				
Een mandoor à ƒ 50.	ƒ 50	»		
Veldarbeid, 40 man, à 10 cents daags.	180	»		
Fabriekmatige arbeid, 60 man kost. Bannelingen.	180	»		
Siriegeld.	60	»		
Rijst, olie, zout enz. voor de veldarbeiders of Boeginezen.	120	»		
Kleine belooningen en onvoorziene uitgaven.	50	»		
Transporteere. . . .	ƒ 640	»	ƒ 7,680	»

	'S MAANDS.		'S JAARS.
IV. VLASTEELT EN ZAKKESPINNERIJ.			
Heromtrent valt moeijelijk als nog eene juiste begrooting op te maken, aangezien bij gebrek aan volk ik mij slechts tot het nemen van kleine proeven heb kunnen bepalen. Indien Uwe Excellentie het nuttig mogt oordeelen, dat ook deze tak van Nijverheid op eene zekere schaal gedreven werd, zou ik daartoe, naar gis, noodig hebben 40 man, die plus minus in de maand, de kleederen daaronder begrepen, zouden komen te staan op *f* 5.— de man, dus.	*f* 200	»	
De daarbij geemploijeerde Europische Mandoor.	30	»	
	f 230	»	*f* 2740
Transporteere. . .			

	's MAANDS.		's JAARS.
			f 2760
V. ALGEMEENE KOSTEN.			
Hoofdmandoor.	*f* 50		
Timmermans-ambacht.		»	
Een chinesche baas, *f* 1,50 daags.	45	»	
Meester-knecht.	10	»	
10 bannelingen, kost.	30	»	
Siriegeld.	10	»	
Transporteere. .	*f* 145	»	*f* 1740

	'S MAADS.		'S JAARS.
VI. VOOR ONDERSCHEIDENE PROEVEN.			
Zoo als Nopal, Tabak, Specerij en andere cultures, waarop geene andere kosten loopen dan die, welke vereischt worden voor het onderhoud en kleeding der daartoe gebruikt wordende bannelingen; 15 à 20 man zouden daarvoor toereikende zijn, dus 's maands ten hoogste, de kleeren daaronder begrepen.	*f* 100		*f* 1,200
Transporteere. .			

LANDBOUW IN HET ALGEMEEN.

THEE-CULTUUR.

I. LANDONTGINNING VOOR EEN MILLIOEN BOOMEN.

	's MAANDS.		's JAARS.
50 span buffels daags à 20 cents het span.	*f* 300	»	
Honderd koelies à 10 cents.	300	»	
2 Mandoors à *f* 15 's maands.	*f* 30	»	
Transporteere.	*f* 630		*f* 7560

(*) Het onderhoud der reeds bestaande tuinen, en de kosten der fabricatie der thee, die deze tuinen reeds opleveren, zijn iets afzonderlijks.

	's MAANDS.		's JAARS.
II. KANEEL-CULTUUR.			
Een mandoor.	f 10	»	
Daags 20 man gednrende het eerste jaar, à 10 cents per dag.	60	»	
Onvoorziene uitgaven, daaronder begrepen de ontginning van meerdere gronden en het gebruik van buffels.	50	»	
Transporteere. .	f 120	»	f 1440

	's MAANDS.		's JAARS.
III. TABAKS-CULTUUR TE WANAIJASSA.			
Een mandoor à *f* 10.	*f* 10	»	
Tuinkosten à 10 cents daags.	30	»	
Onderscheidene uitgaven.	30	»	
Als van de in te oogsten Tabak, Cigaren zullen moeten vervaardig worden, of de bladen op eene behoorlijke wijze zullen moeten worden bereid, zullen er andere menschen dan koelies dienen te worden gebezigd; deels daarom en omzigtigheidshalve heb ik de onderscheidene uitgaven relatief de kosten zoo hoog gesteld.	70	»	848
Totaal . .	. . .	. .	*f* 50,124

Behoort bij Resolutie van 30 Augustus 1831, No. 1.

Mij bekend:
De Adjunct Secretaris der
Indische Regering.
VAN OLPEN.

BIJLAGE XV. A.

(Om echter iets van die Kabinets-missives te doen blijken, wil ik er eenige aanhalen, ter bevestiging van het aangevoerde.)

Buitenzorg, den 30sten Junij 1830.

Ik heb de eer UEd. Gestr. mijnen dank te betuigen voor de aan mij toegezonden belangrijke geheime nota's over de Tabak, Kaneel, Teboesoeroe en Ploetan cultures. Het komt mij inderdaad van hoogst belang voor om aan die takken van landbouw en industrie eene groote uitbreiding te geven. De door UEd. Gestr. op zulk eene voldoende wijze genomene proeven op het etablissement van landbouw geven de beste hoop op eene gelukkige uitkomst, ook op eene grootere schaal. Ik zal ten dien opzigte eene nadere voordragt van UEd. Gestr. afwachten, en kan U bij dezen de verzekering geven, dat de verdienste van ieder Ambtenaar,

die aan de inzigten van het Gouvernement beantwoordt, naar waarde zullen geschat en beloond worden.

De Luitenant Gouverneur Generaal
van Nederlandsch Indië,

(Was Get.) J. VAN DEN BOSCH.

voor eensluidend afschrift de
Adjunct Secretaris der
Indische Regering,

(Was Get.) DE WAAL.

Aan den Adsistent Resident van
Krawang, Directeur van het
Etablissement van
Landbouw al-
daar.

BIJLAGE XV. B.

Buitenzorg, den 23 Junij 1830,

Ik ben door den heer *Diar*, die mij zegt onlangs eenige dagen bij UEd. Gestr. op het Etablissement onder Uwe directie te hebben doorgebragt, onderrigt, dat er te *Krawang* eene groote hoeveelheid suikerriet is geplant, en wel het zoogenaamde *witte riet*, dat voornamelijk geschikt is, zoo ik vernomen heb, om het eerste jaar goede suiker op te leveren, terwijl van het gewone suikerriet, het eerste jaar weinig te wachten is; aangenaam zal het mij wezen hieromtrent Uw gevoelen te mogen vernemen, mijne pogingen zich ook voornamelijk uitstrekkende om aan de suiker-cultuur de meest mogelijke uitbreiding te geven, zoodat ik UEd. Gestr. niet behoef te zeggen, van hoeveel belang het bibiet dat door Uwe zorgen op het etablissement is aangekweekt, door mij geacht wordt, daar hetzelve slechts schaarsch elders op dit Eiland wordt aangetroffen.

Mogt UEd. Gestr. van hetzelve niet genoeg hebben, en het mogelijk zijn om nog van elders in Uwe Residentie zoodanig riet te bekomen, dan gelieve UEd. Gestr. mij zulks te doen kennen, daar ik ten minste eene uitgestrektheid van honderd bunders zal noodig hebben.

Ik verlaat mij in dezen op uwen bekenden ijver en zal UEd. Gestr. nader schrijven over de zoo belangrijke Thee-cultuur, die door Uwe zorgen op eene zekere schaal reeds beproefd wordt.

De Luitenant Gouverneur Generaal
van Nederlandsch Indië
(Was Get.) J. VAN DEN BOSCH.
voor eensluidend afschrift de
Adjunct Secretaris der
Indische Regering.
(Was Get.) DE WAAL.

Aan den Adsistent Resident
van Krawang, Directeur
van het Etablissement
van Landbouw al-
daar.

BIJLAGE XV. C.

Buitenzorg, den 2 Augustus 1830.

Aan den Adsistent Resident van KRAWANG.

De Resident van *Tagal* mij verzocht hebbende, dat uit andere Residentien het noodige bibiet, ter beplanting eener uitgestrektheid van 500 bouwgronds met suikerriet, moge worden verstrekt, alzoo de daarvoor in die Residentie gevonden wordende soorten niet tot de fabricering geschikt zijn, zoo heb ik gemelden ambtenaar daartoe mede tot U WEd. Gestr. verwezen. Ik verzoek U WEd. Gestr. diensvolgens, om ook van

uwen kant zoo veel mogelijk bij te dragen, om in de behoefte te deze te kunnen voorzien, kunnende de vervoer eventueel derwaarts zeer geschikt over zee plaats vinden.

De Luit. Gen., Gouv, Gen. van N. I.
[Was Get.] *van den Bosch.*
Voor eensluidend afschrift:
De Adjunct Secretaris der
Indische Regering,
DE WAAL.

BIJLAGE XV. D.

Tagal, 23 Augustus 1830.

Daar hier volstrekt het noodige bibiet ontbreekt, om de gronden voor de suiker-cultnur bestemd te beplanten, moet ik andermaal U WEd. Gestrenge op het dringendst verzoeken, de vereischte zorg aan te wenden, om die te bekomen ; ten minste 20 bouw riet zal er voor eene uitgestrektheid van 5 à 600 bouw daartoe in deze Residentie afgezonderd, benoodigd zijn.

Alle riet intusschen, gelijk het U WEd. Gestrenge bekend is, is niet geschikt voor het eerste jaar; alleen het witte of Teboe poetie; ook niet het riet van allen ouderdom is even goed; ik moet dus U WEd. Gestrengen uitnoodigen om in het doen eener goede keuze de meeste zorg aan te wenden, zullende ik gaarne voor goed riet per bouw *f* 100, en zelfs, kan het niet anders, daarvoor nog meer betalen.

U WEd. Gestrenge kan zich voor gemagtigd houden, om ook elders in de ommestreken van *Batavia* het vereischte riet op te sporen.

Wat het transport betreft, de Adsistent Resident van *Indramaijo* heeft mij gezegd, dat de noodige kanonneerbooten gereed liggen om konvooi te verleenen, en de Resident van *Tagal* zal van hier de noodige

vaartuigen zenden, om hetzelve te doen afhalen. Gelief dus dit onderling te regelen, vertrouwende ik, dat alle mogelijke voorzorgen, om het riet goed te doen over brengen, door u zullen worden in het werk gesteld; ook van de ter reede van *Batavia* liggende brikken zoude des noods tot gemeld transport kunnen worden gebruik gemaakt.

Naar men zegt, moet er op een der groote etablissementen in uwe nabijheid suiker uit riet van *Otahaite* worden gevonden. Ik verzoek U WEd. Gestrenge zich hiernaar te informeren, en zoo mogelijk, 1 of 1½ bouw er van aan te koopen, kunnende den eigenaars *casu quo* mijnentwege de verzekering gegeven worden, dat zij bij voorkomende gelegenheid op wederdienst van mijne zijde kunnen staat maken. Mijne hooge belangstelling in de zaak is u bekend: — ik reken dus op uw devoument in deze, en geloof mij overtuigd te kunnen houden, ik in mijne billijke verwachting niet zal worden te leur gesteld.

Reken wederkeerig op mijne erkentlijkheid voor de diensten door het bevorderen mijner oogmerken aan het Gouvernement te bewijzen.

De Luitenant Generaal Gouverneur
Generaal over Nederlandsch Indie
[Was Get.] VAN DEN BOSCH.
Voor eensluidend Afschrift:
De Adjunct Secretaris der
Indische Regering,
DE WAAL.

Aan den Heer Adsistent Resident
van Krawang.

BIJLAGE XV. E.

Buitenzorg, den 4 Maart 1831.

Uwe Missive van den 28 Februarij jl. benevens het daarbij gevoegde doosje met zaden is mij wel geworden, en van het daaromtrent medegedeeld berigt heb ik kennis genomen. Aangenaam is het mij geweest daaruit tevens te zien, dat de thee-plantagie op *Wanaijassa* zulke voordeelige vooruitzigten oplevert.

Naar aanleiding van uw voorstel kan UEd. Gestr. zich voor gemagtigd houden, om boven het reeds bestaande getal bij den theetuin nog 6 boedjangs, tegen *f* 4 ieder 's maands, zonder meer, in dienst te stellen.

Door bemiddeling van den Kaptein der Chinezen te *Batavia* is aldaar dezer dagen uit *China* aangebragt, en door denzelven ter mijner beschikking aangeboden, eene hoeveelheid van 10,000 theezaden, min of meer geplant, waarvan het grootste gedeelte reeds is uitgebot, benevens nog 1200, die niet geplant zijn. Ik heb den Directeur van 's Lands Produkten en Civile Ma-

gazijnen uitgenoodigd, om, behoudens een tweehonderdtal, welke ik alhier wensch te ontvangen, de gemelde zaden aan UWEd. Gestr. aftezenden, en zal gaarne zoo spoedig mogelijk van UWEd. Gestr. vernemen, in welken staat ook deze door U zullen bevonden zijn.

De Luitenant Generaal Gouverneur
Generaal van Nederlandsch *Indië*,
[Was Get.] J, VAN DEN BOSCH.
Voor eensluidend afschrift,
De Adjunct Secretaris der
Indische Regering.
DE WAAL.

Aan den Adsistent Resident
van Krawang.

BIJLAGE XV. F.

Buitenzorg, 9 Maart 1831.

Uit uwen laatsten van 4 dezer No. 9, heb ik, onder anderen, met zeer veel genoegen gezien: dat de mij toegezonden thee geheel zuiver geweest is. Daar dezelve van zoodanige kwaliteit is bevonden, dat die met zeer goede thee uit *China* gelijk gesteld kan worden, opent dit het gunstigst vooruitzigt voor de kolonie, en de zaak moet dus, met alle activiteit en overleg, worden voortgezet, waaromtrent UWEd. Gestr. zich geheel op mijne medewerking kunt verlaten.

Aan den heer *Reynst* is last gegeven, om onverwijld aan UWEd. Gestr. te doen toekomen alle echte Chinesche boomen en zaden, voor *Wanaijassa* bestemd.

Aan den Resident der *Preanger* Regentschappen is last gegeven, om voor de zaden, aldaar voorhanden, de meeste zorg te dragen, en van den echten Chineschen thee-boom afzonderlijk te doen verzamelen. Ook deze zullen UWEd. Gestr. geworden, terwijl, binnen twee à drie maanden, wederom van hier veel thee-zaden

aan UWEd. Gestr. zullen worden afgezonden, zoodat ik, in allen gevalle, reken op eene zeer groote uitbreiding van die cultuur, in den loop van dit jaar,

Het toegezegde rapport, omtrent den staat van het etablissement, zal ik, ingevolge uwe mededeeling, van den heer *Reynst* te gemoet te zien.

Wat de kaneel-teelt betreft, in dit geval, gelijk in ieder ander, blijft de keuze der gronden en wijze van kultuur geheel aan Uw discernement overgelaten. Tot informatie intusschen kan ik u bedeelen: dat hier de kaneel, in warme gronden, zeer goed voortkomt; dat die van Con-Chin-China gewoon is aan een kouder klimaat, en meest in de bergen van dit land groeit, gelijk dezelve dan ook hier tot een' zeer grooten boom is opgewassen. In het genoemde land wordt de kaneel van dit soort tot exorbitante prijzen betaald, denkelijk doordoor veroorzaakt, dat deze boom geen vruchtdragend zaad schijnt te geven, en dus in een land, waar men het enten niet kent, moeijelijk voort te telen is. Wat nu dat enten aangaat, dit gelukt in koele streken, gelijk Tjipannas, naar wensch, maar moeijelijk hier; dat is dan ook de reden, waarom ik op Tjipannas 25000 kaneel boomen doe aanplanten. Ik bezit reeds een 25 tal boompjes van de Conchin-China kaneel, en zal er eerlang eenige aan UWEd. Gestr. doen toekomen. De mij toegezonden cocons voldoen zeer wel.

De door U verlangde *f* 450 maandelijks komen mij niet te veel voor, en dus kan daartoe door UWEd. Gestr. eene aanvrage worden ingezonden. Aangenaam zou het mij echter zijn, zoo eene aanvrage van de totale kosten van het Etablissement kon worden opgemaakt, en wel op de volgende wijze, als:

Voor den Directeur	*f*
» de gebouwen	»
Leerlooijerij.	
Inkoop van huiden	*f*
Arbeidsloon	»
Zijde-cultuur	»
Thee-kultuur	»
Katoen-teelt.	»
Goenie-zakken en draden-teelt	»
Differente kleine proefnemingen	»
Totaal maandelijks	*f*

Eene specificatie der posten kan vooreerst worden ontbeerd. Op die wijze zou men ten naasten bij weten, wat de kosten van het Etablissement zouden bedragen en niettemin aan UWEd. Gestr. genoegzame latitude gelaten zijn.

De beloofde drie kistjes thee zal ik te gemoet zien. Daar een derzelve voor den Koning bestemd is; zag ik gaarne, dat dit netjes was geconditioneerd, en dat mij tevens buiten hetzelve een proefje werd gezonden van de thee, die hetzelve bevat.

Ik verlang zeer het Etablissement te bezigtigen; als de wegen practicabel zijn, verzoek ik deswege te worden geinformeerd.

De Luitenant Generaal Gouverneur
Generaal van Neerlansch Indie.
(Get.) J. van den BOSCH,
Voor eensluitend Afschrift.
De Adjunct Secretaris der Indische
Regering.
de WAAL.

Aan den heer Resident
van Krawang.

BIJLAGE XV. G.

Sindang-Kassie 17 Maart 1831.

Te midden der veelvuldige bezigheden, die mij zijn opgedragen, kan mij voorzeker niets aangenamer wezen dan te vernemen, dat de resultaten derzelve Uwer Exc. welgevallig zijn, en uit Uwer Excellenties Kabinets-missive van den 9 dezer No. 259, eerst gisteren ontvangen, vernomen hebbende, dat de thee van Wanaijassa gelijk gesteld kan worden met zeer goede thee uit China, zoo zal het hoop ik onnoodig zijn Uwer Excellentie te betuigen, dat in die verklaring de hoogste aanmoediging ligt opgesloten. Uwe Excellentie beveelt mij de meeste activiteit aan; Hoogstdezelve kan verzekerd zijn, dat ik geen oogenblik verzuim, maar dat ik voor zoo veel in mijn vermogen is de bedoelingen van Uwe Excellentie tracht te bevorderen; de welwillende verklaring van Uwe Excellentie, dat ik mij geheel op hare alles afdoende medewerking kan verlaten, geeft mij dan ook de overtuiging, dat alle bezwaren zullen overwonnen worden, en de zaak,

die mij toevertrouwd is, volkomen tot stand zal worden gebragt.

Ik dank Uwe Excellentie voor de bevelen, die zij ten gevolge van mijn vroeger schrijven, aan den heer *Reynst* en aan den Resident der Preanger Regentschappen gegeven heeft. Door het intermediair van den eerstgenoemden heb ik gisteren en op heden reeds ontvangen eene kist met gezaaide Chinesche thee-pitten, en drie zakken met gedroogd zaad. Na de ondervinding, die ik bekomen heb, dat de ontkiemde en half ontkiemde pitten bij de overplanting niets lijden, heb ik dan ook hoegenaamd geen vrees, voor het genoemde zaad, dat zich in de kist bevind. Ik ga nog heden naar Wanaijassa om de overplanting zelve te bewerkstelligen, maar ik vrees, dat al het zaad dat in de zakken is verloren zal zijn. De pitten die ik geprobeerd heb, waren allen verzuurd. Ik zal ze nogtans allen doen zaaijen, en de eer hebben Uwer Excellentie nader dienaangaande van berigt te dienen.

Over het kaneel-zaad, waarover Uwe Excellentie mij in meergemelde Missive de goedheid heeft Haar gevoelen mede te deelen, zal ik nu niet verder uitweiden, daar uit mijnen brief van den 12 dezer No. 13 aan hoogstdezelve reeds bekend is, hoe ik genoodzaakt ben geweest met dat zaad te moeten handelen. Alhoewel ik mij vlei, dat het zaad slagen zal, ben ik toch bezorgd, en zal mij verheugen, als ik Uwer Excellentie zal kunnen melden, dat het boven den grond staat. Intusschen neem ik de vrijheid Uwer Excellentie in consideratie te geven, om bij eventuele meerdere toezending van kaneel-pitten, dezelve in een' kist met drooge aarde of rivierzand te doen inpakken.

Aangenaam was het mij ook te mogen vernemen, dat de *f* 156, die ik de vrijheid genomen heb Uwer Excellentie voor te stellen om de uitgaven te dekken der verschillende proeven, die door mij *buiten het Etablissement van Landbouw* genomen worden, niet te hoog vondt. Dan daar Uwe Excellentie op die verklaring den wensch laat volgen: *Dat het haar aangenaam zou wezen, dat door mij eene aanvraag werd gemaakt van de totale kosten van het Etablissement;* zoo zij het mij geoorloofd dienaangaande in eenige nadere détails te treden.

Uit de nota, waarover ik de vrijheid nam Uwe Exc. in mijne missieve van den 4 dezer No. 9 te onderhouden, welk stuk ik mij vlei dat nu wel door den President van de hoofdkommissie van Landbouw aan Uwe Excellentie zal zijn aangeboden, zal hoogst dezelve ontwaard hebben, dat reeds een groot gedeelte der door Uwe Excellentie verlangde opgaven daarin voorkomen, en dat daaruit blijkt:

Al hetgeen maandelijks wordt uitgegeven op het Etablissement van Landbouw zoo voor de *Leerlooijerij in geheel haren omvang* als voor de *zijdewormen* en *moerbeziën teelt* en *zijdespinnerij*. Ik zal zoo vrij zijn daaromtrent dus voor het oogenblik in geene nadere ontwikkeling te treden, maar afwachten of Uwe Excellentie ook nog noodig oordeelt, dat door mij hetzij een andere vorm gevolgd, hetzij omstandiger berigten gegeven worden.

Wijders zal Uwe Excellentie uit mijne meergemelde missive van den 9 dezer hebben gezien, dat het nemen van proeven op eene zekere schaal, zich niet bepaalt bij het Etablissement van Landbouw, en dat de thee-cultuur

onder anderen geheel afzonderlijk, te Wanaijassa, op 79 palen afstands van het Etablissement, en 13 van Sindangkassie gedreven wordt. De uitgaven voor dien belangrijken tak van landbouw zijn nu provisioneel geregeld, ten minste wat het onderhoud der bestaande tuinen betreft. De ontginning en bereiding van de gronden voor nieuwe tuinen doe ik, even als vroeger door mij gedaan is, in daghuur verrigten, en ik zal zoo vrij zijn alle maanden eene aanvraag aan uwe Excellentie in te zenden, om die uitgaven te regulariseren. Daarna eenen generalen staat dier uitgaven makende, zal het niet moeijelijk wezen na te gaan, wat de thee-cultuur van den *beginne* heeft gekost, en welke uitgaven zij nog *maandelijks* na zich sleept. Het is veelligt niet ondoelmatig Uwer Excellentie voorloopig te berigten: Dat zoodra als de thans groeijende zaden in regelmatige tuinen verplant zullen moeten worden, er veel meer handen ter verzorging noodig zullen wezen, en dat dus de vaste maandelijksche uitgaven *spoedig* weder zullen moeten worden vermeerderd. Als het noodig zal wezen, zal ik zoo vrij zijn uwer Excellentie dienaangaande eene aanvrage aan te bieden. Ik vermeerder het werkvolk slechts als het hoog noodzakelijk is, om dat het mij voorkomt nog al van belang te zijn, de menschen van den beginnen af te gewennen *zoo veel boomen mogelijk te onderhouden.*

Wat nu de *katoen-teelt* betreft; hiermede worden de proeven op onderscheidene plaatsen genomen. Die welke op het Etablissement van landbouw te Tjielankap genomen worden, zijn begrepen in de uitgaven vau het Etablissement, en vermengd met andere uitgaven. In den proef-tuin aldaar werken bestendig vier menschen,

zôo dat die geheele proeftuin op niet meer komt te staan, dan op het geen vier bannelingen aan onderhoud en kleeding kosten.

Te Sindang-Kassie zulk eenen dergelijken proeftuin aangelegd hebbende, waar cultures van onderscheidenen aard beproefd worden, is het moeijelijk te bepalen, wat de katoenteelt kost. Ik heb instusschen een afzonderlijk katoentuintje, waarin 482 Surinaamsche katoenboomen groeijen, en de man die dien tuin *goed* verzorgt, kan het meerendeel van zijnen dag aan anderen arbeid besteden.

Te Pakkies wordt de katoentuin door den Zout-Pakhuis-meester Tempels bestuurd. Ik heb hem verzocht naauwkeurig alles op te teekenen. Dat verzoek is ook insgelijks door mij gedaan aan de heeren van de vrije Landen, aanwien ik katoen-zaad gezonden heb, om te Tjiassem en Pamanoekan te planten. Daar ik bepaald was in het zaad, kon ik op eene plaats geenen grooten tuin aanleggen; dat kwam mij voor te veel gewaagd te zijn. Maar in dit jaar ziende, waar deze of geene katoen-soort het beste slaagt, zal daartoe in het volgende betere gelegenheid wezen.

Met de onderscheidene vreemde tabaksoorten worden op verschillende plaatsen in deze afdeeling proeven genomen, en te Wanaijassa, waar de gronden zoo uitmuntend zijn voor drooge cultures, neem ik eene proeve in het groot, die ik hoop dat uwer Exc. bevallen zal. De *bibiet-tuin* is reeds geheel af, bezaaid en ompaggerd, en sedert eenigen tijd zijn twaalf span buffels alle dagen bezig om de noodige gronden voor te bereiden. Zoodra die gronden geheel gereed en ompaggerd zullen wezen, zal ik zoo vrij zijn uwer Excellentie

daarvan de kosten op te geven, en tevens de eer hebben aan Hoogstdezelve de vaste maandelijksche uitgaven, die al wederom niet hoog zullen wezen, voor te dragen. En elken tak van landbouw alzoo afzonderlijk behandelende, zal men geredelijk kunnen nagaan, wat elk derzelve kost.

Evenzoo is het gelegen met de *kaneel-teelt.* Nadat de gronden allen gereed zullen zijn en de kweekerij tot stand zal zijn gebragt, zal het gemakkelijk wezen de maandelijksche uitgaven te regelen, en zoo doende aan uwer Excellentie's verlangen te beantwoorden.

Iets anders is het met de vlassoorten. Ik verzoek uwer Excellentie nog een weinig te mogen wachten, alvorens dienaangaande nog eene stellige opgave in te zenden. Zoo als ik de eer gehad heb Hoogstdezelve reeds vroeger te berigten, houd ik mij nu nog steeds bezig met het *verzamelen*, *weken* en *braken* van eene groote hoeveelheid vlas, ten einde bestendig door te kunnen werken, als ik eens aan het weven van zakken zal begonnen zijn. Ik houd naauwkeurig aanteekening van alles, en ik zal de eer hebben uwer Excellentie alle de staten aan te bieden, zoodra de touw-spinnerij en zakken-weverij regelmatig aan het werk zijn. De vlasbewerking heeft nu nog plaats te Sindangkassie, omdat mij werkelijk op het Etablissement van Landbouw, zoo als ik zulks reeds meer dan eens aan de Hoofd-commissie te kennen heb gegeven, veel handen ontbreken. Het is te hopen, dat dit gebrek zal verholpen worden, want uwe Excellentie zal de moeite en zorgen, die daaruit voortvloeijen, geredelijk gevoelen.

De kleinere proeven met de Japansche graan- en boom soorten worden ook, zoo te Wanaijassa en Sin-

dangkassie als te Tjielankap genomen. De gelden, die ik de vrijheid genomen heb uwer Excellentie aan te vragen, moeten ook tot dekking der daar door veroorzaakte onkosten dienen.

De Adsistent Resident
van *Krawang*.
G. de SERIÈRE.

Aan zijne Excellentie
den heer Luitenant Generaal
Gouverneur Generaal over
Nederlandsch Indië enz.

Ik zou hier nog een dertigtal, ook geheime Kabinets-missives, in den zelfden geest als de bovenstaande kunnen bijvoegen, maar dat zou noodeloos zijn, daar de aangevoerde genoegzaam kunnen geacht worden ter staving van hetgene in den loop van mijn verslag is aangevoerd geworden, Ik heb het voornemen, naar lust en tijd, successivelijk eenige bijdragen tot de geschiedenis van den Landbouw en de Nijverheid in Indie, waaromtrent men hier te lande nog zoo weinig begrip heeft, en de aangewende pogingen zoo gering worden geacht, te leveren. En daarbij zal nog wel nader blijken, op welke wijze ik getracht heb aan de goede zaak bevorderlijk te zijn.

BIJLAGE XVI.

BATAVIA, *den* 17*den Mei* 1832.

Geachte Heer & Vriend!

Een paar woorden om u geluk te wenschen met den afloop der onlusten en met uwe terugkomst op Poerwakarta. Hoe dikwijls heb ik u en de uwen en de Dames niet beklaagd, vóór dat hier uw aller lot bekend was. Wij konden ons niet voorstellen, hoe eene redding mogelijk had kunnen zijn, en ook dezelve behoort tot de wonderen. In zulke omstandigheden behoort het verlies van geld, goed en papieren tot de kleinigheden. God geve, dat de schrik en kommer van geen gevolgen zij. Intusschen dank ik den Heer met u voor uw aller behoud, met den hartelijksten wensch, dat alles zich spoedig herstelle, en uw voorspoed nu duurzaam en ongestoord moge zijn.

Wat hoor ik, is u naar de Preanger bestemd, en Holenberg naar de Kadoe? De ruil voor u is zeer aangenaam en zal Holenberg ook wel bevallen, want als hij tegen de Indigo opziet, dan mag hij blijde zijn er af te komen. Ik hoop niet, dat Krawang bij de Preanger worde getrokken; het zou voorzeker van belang zijn, dat U over Krawang invloed bleef behouden, maar dat kan zeer wel zonder Resident over Krawang te zijn, en de uitgestrektheid der Preanger en de verantwoordelijkheid, die reeds aan die Residentie verbonden is, is genoeg voor een man. Beschouw dezen wenk als een vriendelijken raad, bezwaar U niet al te veel met werk en verantwoording.

Ontvang de verzekering van mijne voortdurende achting en vriendschap:

J. C. Reijnst.

BIJLAGE XVII.

Tjanjor, 17 Junij 1832.

Ter voldoening aan den last, vervat bij uwer Excellenties aanschrijven bij kabinets-missive d. d. 26 Mei, No. 968, heb ik mij naar de Residentie Krawang begeven, ten einde aldaar een voorloopig onderzoek te bewerkstelligen nopens den opstand der Chinezen te Tjielankap.

Hoogstdenzelven bij deze zullende dienen van rapport, heb ik de eer hiernevens aantebieden het verbaal van het in dezen door mij verrigte. De aard echter van het onderzoek, de moeijelijkheden aan hetzelve verknocht, de noodzakelijkheid, die ik elken dag meer heb leeren inzien, om uwe Excellentie zoo spoedig mogelijk in staat te stellen, om over het lot van een groot aantal natuurgenooten te beschikken, dit alles heeft veroorzaakt, dat ik den tijd niet hebbe *durven* besteden, die

tot een *volledig*, niets meer overlatend onderzoek zoude benoodigd zijn geweest; en was zulks dan ook bij een *voorloopig* onderzoek minder noodzakelijk. Ik vleije mij echter, dat uwe Excellentie bij het inzien van het aangebodene verbaal, zal ontwaren, dat de zaak met voldoende naauwkeurigheid door mij is behandeld, en Hoogstdezelve zich geheel in staat zal bevinden, om naar hunne juiste waarde te beoordeelen de gegrondheid der punten en de gevolgtrekkingen, die dit rapport, zullen uitmaken; omtrent hetwelk ik wijders ook uw Excellentie's toegevendheid inroepe, daar de naar mijn inzien vereischte spoed niet die naauwkeurigheid van stijl, taal en uitdrukking heeft mogelijk gemaakt, die anders pligtmatig was.

Van zelve verdeelt zich mijne taak in twee hoofdgedeeltens. Het eerste betreft den opstand van de Chinezen te Tjilankap; het tweede betreft den dood van de ongelukkige thee-Chinesen te Waniassa. Omtrent deze laatsten zal ik zeer kort kunnen zijn, daar zij hoegenaamd in den opstand niet betrokken waren, hoezeer hun dood ook een gevolg van denzelve kan genoemd worden, en deze gebeurtenis aan het slot van dit rapport behandelen, om met den opstand te Tjielankap te beginnen.

Een vlugtig overzigt van dat rampsoedig voorval, getrokken uit het bij het verbaal verhandelde, zal, volvolgens mijn nederig gevoelen, hier het doelmatigst zijn.

De zorg van het Gouvernement om den landbouw zoo veel mogelijk te bevoordelen, en om voor een gedeelte te voorzien in het gebrek aan handen op som-

mige plaatsen, voert na gedane uitnoodiging een aantal van ruim 360 Chinezen op Java.

Was het door de onmogelijkheid, om voor den door het Gouvernement bepaalden prijs werklieden in China te bekomen, of door de zucht van de bevelhebbers der schepen, daartoe afgezonden, om niet zonder passagiers naar Java terug te keeren, het mag als eene daadzaak worden aangenomen, dat aan alle de overgekomene Chinezen, bijna zonder eenige uitzondering, een maandgeld van 6 Sp. matten was beloofd en *voedsel*. Omtrent dit laatste was de belofte, wat de hoeveelheid en soort van voedsel betrof, verschillend, en moge wel afgehangen hebben van de meerdere of mindere moeite, die men in China heeft moeten besteden om volk te erlangen.

Op Batavia aangekomen, ontdekten de ingehuurde vreemdelingen, dat zij misleid waren, en dat het Gouvernement hun niet meer dan *vier gulden koper* in de maand geven wilde. Het moeijelijke van het verblijf dezer menschen aan boord, het lastige om naar China terug te keeren, het bijna onmogelijke hiervan voor de ver van zee te huis hoorende, die zoo bezwaarlijk zonder geld hunne haardstede en altaren weder zouden kunnen bereiken, en waarschijnlijk de hoop op betere dagen, deed hen besluiten om het gebodene maandgeld aantenemen; doch hoe zeer onaangenaam hun dit was, en hoe weinig ten hunnen genoege, moge blijken, uit het wegloopen van zoo velen op de reis naar Krawang terwijl ik voor mij bovendien de overtuiging hebbe, dat het grootste gedeelte der Chinezen niet het Gou-

vernement als de oorzaak van hunne teleurstelling beschouwde, maar de ambtenaren, speciaal den voornaamste dien zij kenden, namelijk den Resident van Krawang, schoon een groot gedeelte van hen dezen hoofd-ambtenaar slechts zeer zelden en hoogstens een maal of drie kan hebben gezien.

Te Tjilankap aan verschillende werkzaamheden geplaatst, werd een gedeelte hunner tot onder-mandoors over hen benoemd, onder het hoofd-mandoorschap van een Europees en twee niet tot hen behoorende Chinesche mandoors, van welke laatsten echter een sinds twee jaar tot het Islamismus was overgaan; hun voedsel was 4 gantang of 40 katjes rijst in de maand, zout en een flesch lamp-olij voor ieder in de maand.

Naauwelijks is een gedeelte hunner vier en een halve maand, en het overige gedeelte nog geen twee maanden op Tjilankap, daar breekt plotseling en geheel onverwacht een algemeene opstand uit. De woedende menigte begint met moorden en branden, en vernielt een gedeelte der gebouwen van het Etablissement. Niet zeer spoedig, maar toch bijna onbemerkt, gaat zij vervolgens naar de 6: paal verwijderde hoofdplaats, en verbrandt aldaar Residentie-huis en alle woningen der ambtenaren, met alles wat er in is, waaronder ook ruim *f* 60000 aan waarde van het Gouvernement, doch rooft niets, en maakt zich hoogstens meester van eenige wapenen: — verlost even als te Tjilankap de gevangenen in de boeijen (*), terwijl de ambtenaren

(*) De gevangenen zoo van Tjilankap, als van Poerwakarta zijn door

met de leden van hun huisgezin, van alles ontbloot, alleen door de vlugt den dood ontkomen, en na dat alles, zonder verder iets in de Hoofd-Negorij, zoo verre die door inlanders is bewoond, te beschadigen, slaat de menigte den grooten weg in naar Batavia, doet betrekkelijk geen kwaad aan menschen of goederen, en houdt zich van den 9 's avonds tot den 12 's morgens te Tanjong Poera en Krawang op, schijnt daar op iets anders te wachten, en wel mogelijk op de vervulling van door winstzoekende booswichten gedane beloften, of is het niet eens omtrent hetgeen verder te doen is, tot dat de gezondene magt hunne aanslagen verijdelt, en, hunne dolle woede ten zoen, ruim 200 hunner een prooi des doods worden, nadat niet minder dan 25: Gouvernements-ambtenaren en onderdanen waar onder de natuurkundige *Maclot* en de ambtenaar van Tikau *de Vries*, ten gevolge van den opstand zijn gesneuveld, en *zes* gekwetst, om niet van de gewonde militairen te spreken, welker getal mij onbekend is, doch waarvan ik vermeen, er ook een aan de gevolgen zijner wonden is overleden..

Van waar zulk eene razernij? van waar zulk een moedwillig en zeker in het verderf loopen van zulk een groot aantal menschen? wat was hun doel? Zie daar de vragen, die elk bij het hooren van deze gebeurtenis zich zelven voorstelt, en aan anders wenscht

---

hen gedwongén te volgen; eenigen waren ook tot Tanjong Poera bij hen, doch de meesten hebben zich dadelijk weten te verwijderen en die van Poerwakarta zijn naar de gevangenis terug gekeerd.

te doen, die met plaats en personen bekend is. of bekend kan zijn.

Het was ook het verlangen van uwe Excellentie, om deze vragen, na een naauwkeurig onderzoek, beantwoord te zien, die tot mijne zending aanleiding gaf.

Ik gevoel dan ook de verpligting, die op mij rust, in hare volle uitgestrektheid, en ik gevoel, dat mijne voordragt van invloed kan zijn op het lot van zoo vele mijner natuurgenooten; ik gevoel het, hoe eed en pligt van mij vorderen, dat ik aan Uwe Excellentie niets verberg, dat ik de zaken voordraag, zoo als die aan mij na eene langdurig onderzoek en rijpe overweging *als waar* zijn voorgekomen. Zoodanig zal ik dezelve bekend stellen, en waar ik ook in mijne gevolgtrekkingen mogelijk dwale, mijne verrigtingen in deze zullen de goedkeuring van Uwe Excellentie wegdragen.

Werden de Chinezen op Tjilaakap mishandeld, en hebben zij door wanhoop gedreven, zich zoo zeer schuldig gemaakt, of welke andere reden kan er zijn voor eene gebeurtenis, die eene aanleidende oorzaak moet hebben gehad? De beantwoording dezer vraag is de slotsom van het gedane onderzoek.

Eigenlijk mishandeld zijn de Chinesen van Tjilankap niet.

De aard van zulk een Etablissement, de strenge orde, die aldaar moet worden gehandhaafd, maakt het een noodzakelijk kwaad, dat de opzieners aldaar eene magt tot het geven van ligte straffen en vermaningen hebben, die over het algemeen genomen, gevaarlijk en schadelijk is in handen van minderen Europezen of inlandsche

kleine hoofden. Doch zonder die magt zoude het wel niet mogelijk zijn zulk een aantal bannelingen, als zich daar te Tjilankap bevonden, en dan nog ruim 360 Chinezen, over het algemeen van de heffe des volks, te beteugelen en tot billijk werk te dringen.

Te verwonderen is het dan ook niet, dat zoo vele Chinezen over het ontvangen van slagen, stooten en ook enkele trappen klagen, dewijl het onbetwistbaar is, dat er vele die straf of aanmaning hebben ontvangen.

Welke waarde echter aan hunne hier en daar voorkomende opgave moet gehecht worden, dat er zoo velen ten gevolge van mishandeling zijn gestorven, moge Uwe Excellentie beslissen, als dezelve gelieve op te merken, dat er, volgens de opgave van sommigen, meer ten gevolge van slagen het leven zouden hebben verloren, dan er in het geheel zijn gestorven. Omtrent dit punt verzoek ik Uwe Excellentie wijders alleen nog de verklaring van den geneeskundige en de opgave van den Chinees in te zien, en H. D. zal met mij wel willen instemmen, dat deze opgave geheel onwaar is. Waar echter blijft het, dat velen geslagen zijn, schoon de strafoefening zich dan ook tot 2, hoogsten vier slagen hebbe bepaald; dit is bewezen uit de opgaven, uit de lidteekenen bij sommigen derzelven, en nog meer uit het getuigenis of de opregte bekentenis van de Mandoors zelven. Door slagen worden hier van zelve bedoeld losse, enkele slagen of stooten met de rotting toegebragt, doch geene eigenlijke strafoefening; deze heeft ten aanzien

der Chinezen slechts twee, hoogstens drie maal plaats gehad, en schijnt de Chinezen niet aangenaam geweest te zijn. (Zie verklaring van Verbaal en het daarbij voorkomende omtrent de eerste geregelde strafoefening aan de Chinezen.)

Voor waarheid voorts aannemende de opgave van eenige gevangenen zelven, dat de ijverigen niet geslagen werden, maar wel ook somtijds de zoodanigen, die door ziekte niet ijverig zijn konden, vermeen ik de gevolgtrekking te mogen maken, dat de Mandoors van Tjilankap, die bij zulke eene massa volks onmogelijke de phijsieke gesteldheid van ieder individu konden beoordeelen, *naar hun inzien*, *naar hunne gevoelens van regt*, de menschen niet hebben mishandeld, maar voor den dienst van den lande eene strenge behandeling noodzakelijk hebben geoordeeld, waarover de Chinezen hunne klagten zeker zouden hebben ingebragt, indien zij de taal hadden gekend, en meer met de zeden en gewoonten der Europezen bekend waren geweest.

Hier ligt de schuld aan de inrigting zelve; en hoe moeijelijk het is, in dit opzigt Europezen van minderen stand en inlandsche onderhoofden te surveilleren, hoe onmogelijk zelfs om van hen eene juiste beoordeeling van ijver en traagheid te verwachten, zal wel geen betoog noodig hebben; alleen een gedurig toezigt, en een meer gemeenzame omgang van de hoogere Ambtenaren met de gesubordineerden zelven kan dit kwaad eenigzins tegen gaan.

Ik kan Uwe Excellentie op het plegtigst verklaren,

dat alle zijdelingsche berigten, die ik mogt en kon inwinnen omtrent het karakter van de Europeanen *van den Broek* en *Cornel*, allergunstigt voor dezen zijn geweest, en toch hadden dezen alleen (de laatste zelfs zeer zelden) met de Chinezen te doen. Doch dit verandert de algemeene beschouwing der zaak niet, en hoe verderfelijk de aan Europeanen van dien stempel toevertrouwde magt zijn kan, hiervan heeft Tjilankap het vorige jaar een bedroevend bewijs opgeleverd in den opzigter *Meunier*, aan wien het Gouvernement de met geweld gepaard gaande vlugt der Balinezen waarschijnelijk alleen heeft te danken gehad, en wiens harde behandeling eerst later den Resident van Krawang is ter oore gekomen, zoo als deze ambtenaar zelve en anderen mij hebben medegedeeld.

Voor de goede behandeling der tegenwoordige Mandoors van het Etablissement moge overigens ook nog pleiten de getrouwheid en werkelijke gehechtheid van zoo vele bannelingen, bij deze ongelukkige gebeurtenis aan den dag gelegd. Niet allen hebben dezelve betoond, sommigen zelfs hebben ook over mishandeling geklaagd, toen zij opgevat zijn; doch deze is van geene beteekenis, en zoo ik mij niet bedrieg, is niet minder dan zeventig het getal der zich getrouw getoond, en verdienstelijk gemaakt hebbende bannelingen, die ook reeds de beloonende hand van Uwe Excellentie hebben ondervonden.

Zijn echter de Chinezen van Tjilankap niet eigenlijk *mishandeld*, het is er verre van daan, dat zij *goed behandeld* zijn, of dat hun toestand doelmatig was ingerigt.

Ik moet hier eenigzins wijdloopig zijn, omdat in de behandeling, die zij hebben ondervonden, de grond ligt van het misnoegen, hetwelk bijna algemeen bij hen heeft plaats gevonden:

Een wrevel bestond er over het ontvangen van slechts 400 duiten, in stede van zes Spaansche matten. Wat men ook zeggen moge, dat hun dit op Batavia is voorgehouden, en zij vrijheid hadden om dat accoord aan te gaan of niet, die wrevel bestond. Hij zoude bij iedere andere natie bestaan hebben, al waren de gevolgen dan ook zoo schrikkelijk niet geweest, en hij was nog grooter, omdat, gelijk ik uit innige overtuiging reeds heb gezegd, de meeste Chinezen deze vermindering niet aan het Gouvernement, maar aan knevelarij van Ambtenaren toeschreven. Doch deze wrevel alleen had het misnoegen niet zoover gebragt, maar het vermeerderde door de huishoudelijke inrigting van Tjilankap.

Ruim driehonderd zestig Chinezen in twee loodsen, voor regen, doch niet voor wind beschut, te zamen wonende, moesten hunne woonplaats beschouwen als gelijk aan die van gevangenen. (*) Zij hadden geen van die kleine gemakken, aan dewelke deze natie, in zeker opzigte meer beschaafd dan de inlanders, zoo veel prijs stelt, ***eene eigen slaapplaats en bedgordijn*** (calamboe.) Dit moge oppervlakkig eene niets beduidende kleinigheid schijnen, maar op grond van ondervinding, verkregen gedurende een tweejarig verblijf op Borneo,

(*) Zelfs sommigen der bannelingen noemen hen *orang sakitan djoega:* zie verkl. van *Soera Troeno* bijl. No. 10.

en onderzoek naar de huishoudelijke inrigting ook bij de pas aangekomen mijnwerkers, die volmaakt met de Chinezen van Tjilankap overeenkomen, kan ik Uwe Excellentie verzekeren, dat een Chinees zich zeer veel getroost, zoo hij slechts *zijne eigene slaapstede* heeft.

De wrevel vermeerderde in de derde plaats door de wijze van voeding.

Ik wil het voor eene onwaarheid houden, dat men hun op hun randzoen van *vier* gantang heeft benadeeld. (*) Ik wil het voor eene waarheid aannemen, dat zij somtijds als het ware met hunne rijst morsten, en er van hunne portien overbleef, toch houde ik het voor eene onbetwistbare waarheid, dat 40 catjes of $1\frac{2}{3}$ ℔ daags, voor een werkènden Chinees onvoldoende is, vooral als hij daarbij niets van groenten, visch, en somtijds vleesch ontvangt; en een ieder, die deze natie van nabij kent, zal dit moeten toestemmen. Het is waar, zij ontvingen nog 400 duiten 's maands, of $13\frac{1}{3}$ daags; en ik moet hun zeggen: dat zij slechts om de 40 à 50 dagen geld kregen, voor even onwaar houden; maar wat konden zij daarvoor koopen, wat ging daar niet af, voor een volstrekt noodzakelijk kleedingstuk, matje of diergelijke, en te meer nog, als men nagaat, dat het in den aard van zoodanige pas aangekomenen bij gewone ontbering ligt, dat zij geld ontvangende, daarvan niet lang mees-

(*) Zoo ik mij niet bedrieg, was het leveren der rijst voor 40 duiten per gantang uitbesteed; dit is duur in gewone tijden, maar in dit voorjaar was zulks ook op Tjilankap *onder* den marktprijs.

ter blijven, maar kochten wat zij maar vonden, en zoo soms ongehoorde prijzen besteeden.

Voor onwaar houde ik het, en het was ook onmogelijk, dat ingevolge de opgave van sommigen, de Chinesche mandoors hen dwongen om bij uitsluiting bij hen te koopen; doch aan den anderen kant, wie zal ontkennen durven, dat en deze, en alle de verkoopers van goederen, hunne waar op prijs hielden, als de Chinezen geld hadden, vooral bij zulke artikelen, als waarvan de aanvoer niet voldoende zijn kon op de dagen, dat zij geld ontvingen? Wie zal durven ontkennen, dat zij soms wel eens een ropij voor een hoen of eend namen? En als ik dit alles in aanmerking neem, als ik nadenk, welke hoeveelheid voedsel voor een Europees en daarmede gelijk staanden Chinees benoodigd is, dan voel ik mij geneigd, om de zijdelingsche berigten, die ik heb gehoord, gegrond te beschouwen, dat de Chinezen soms muizen, rotten, ja tot ongeboren karbouwen verslonden. (*)

(*) Extrajudicieel verhaalde mij de opziener *van den Broek*, dat de Chinezen zoo veel geld hadden, dat zij somtijds wel een gulden voor een eend dorsten geven! Een groot bewijs voor mijne stelling, dat de honger bij hen soms zeer groot was. De man zag er dat niet in: dit bewijst voor zijn hart, maar niet voor zijn verstand.

Uit de verklaring van den geneeskundige (bijlage No. 9.) zal Uwe Excellentie ontwaren, dat er nooit een Chinees door hem is behandeld wegens mishandeling. Dit sluit wel niet in, dat daarom mishandeling of het te veel toebrengen van slagen onmogelijk was, maar maakt zulks echter zeer onwaarschijnlijk. Uwe Excellentie zal wijders hebben opgemerkt, dat de Chinezen hoegenaamd geene klagten wegens mishandeling, anders dan door de mandoors gepleegd, hebben ingebragt. Het algemeen antwoord wegens niet klagen aan den Resident of Secretaris, namelijk om onbekendheid wegens taal

De wrevel vermeerderde, in de vierde plaats, door het ontvangen van slagen. Ik heb hieromtrent hier boven gesproken, doch voeg er slechts nog bij, dat het waarschijnlijk dikwijls gebeurd is, dat iemand *in*

---

en gewoonten, mag geloofd worden, doch dan ligt hierin een nader bewijs, dat zij het hoofd van de Residentie als de oorzaak beschouwden van hunne teleurstelling betrekkelijk hunne maandgelden, en minder goede behandeling. Eenigen der *bannelingen* klagen over den Resident, doch deze klagten mag ik met volle gerustheid ongegrond beschouwen. Eenigen van dezen klagen ook over den doktor, die de zieken te hard zoude behandelen. Ook dit mag ik voor onwaar houden, daar de Resident mij zoo dikwerf, zoo na als te voren, de bereidwilligheid en gedienstigheid van dien geneeskundige heeft geroemd. Doch heeft deze zich soms door harde uitdrukkingen eenigsins vergrepen, dan moge hij verschooning vinden in het harde van zijnen toestand, daar hij met een inkomen van niets meer dan *f* 5 verpligt was, *drie* paarden te houden, om zijne menigvuldige reizen naar Tjilankap. Waarom de Resident niet op eene allezins billijke verbetering van het lot van dezen geneeskundige heeft aangedrongen, is mij een raadsel. Uwe Excellentie vergeve deze aanmerking; in eene zaak als de onderhavige is iedere mstandigheid een gedeelte, dat tot het geheel bijdraagt, en niet mag worden voorbij gezien.

Eene omstandigheid ben ik zoo vrij, om dezelfde reden, hier bij te voegen.

Van ter zijde heb ik vernomen, dat de vermoorde *des Marbais*, eens een Chinees, dien hij op diefstal in zijnen tuin betrapte, eigendunkelijk en eigenhandig voor die daad heeft afgestraft.

Niemand, en ook geen der gevangenen heeft van die daad gesproken, die ik toch mag gelooven *waar* te zijn. Of deze Chinees een van de twee is, die *des Marbais* vermoord hebben, is onzeker, doch het niet noemen van deze daad, die toch aan sommigen wel zal bekend zijn, doet mij bijna denken, dat zij deze strafoefening, het gevolg van diefstal, welligt als billijk hebben beschouwd.

zijne eigene oogen onverdiend een slag ontving, als hij zich te ziek gevoelde om te werken, Trof dit nu een jong mensch, dan was welligt het verdriet met de pijn geweken; doch heeft het ook soms een van de ouderen getroffen, of een van eene meer slegte geaardheid (en de zoodanigen zullen er ook onder deze menigte geweest zijn) dan was het erger, en het kan niet anders, of deze heeft in zijne opgekropte spijt ook anderen in zijnen haat en wraakzucht doen deelen.

En zoo heb ik naar mijn inzien voldoende betoogd, dat de toestand van de Chinezen op Tjilankap zoodanig was, dat men algemeen misnoegen of onvergenoegheid met weinig uitzondering bij dezelven als zeker bestaan hebbende mag beschouwen.

Zoo zeker is zulks voor mij, dat ik de overtuiging heb, dat een gelijk aantal Chinezen, onder dergelijke omstandigheden, op welk een gedeelte van Java ook geplaatst, ook bij het geheel beletten van het toebrengen van zelfs een enkelen slag, met geene mogelijkheid in bedwang zouden kunnen worden gehouden, zonder eene vrij aanzienlijke militaire magt. Hoe men op Tjilankap heeft gedacht *drie honderd zestig* Chinezen, die men weten kon niet vergenoegd te zijn, en *twee honderd* bannelingen, met inlandsche oppassers en *een* paar Europeesche opzieners in bedwang te kunnen houden, is mij een raadsel, doch dit legt buiten mijn bestek.

Zoo overtuigd was dan ook wel het Gouvernement, dat deze staat van zaken niet duren kon, dat, zoo als

ik verneem, reeds tot eene andere behandeling was besloten, en het voornemen bestond hen als zoogenaamde Teko-Chinezen te doen werkzaam zijn; een maatregel, die, ware hij bij de Chinezen bekend geweest den morgen voor den opstand, denzelve *voorgekomen* had, ja *voorgekomen*, hiervan houde ik mij overtuigd, indien men denzelve behoorlijk verklaard, en als *nabij* zijnde had doen voorkomen.

Ik hoop en vertrouw met het bovenstaande aan den eenen kant te hebben betoogd, dat er geene eigenlijke mishandeling op Tjilankap heeft plaats gevonden, doch aan den anderen kant ook, dat er bij de Chinezen aldaar eenige reden tot ongenoegen was, en dat de oorzaak van den opstand daarin moet worden gezocht. Doch het is mijn pligt al verder te onderzoeken, in hoe ver dit ongenoegen algemeen was, en of de opstand als het afgesproken werk van *alle de Chinezen* moet worden aangemerkt, waaruit zoude voortvloeijen, dat dezelve allen even schuldig zijn.

Ik ben verpligt nog eens tot de daad zelve terug te keeren, en eenige trekken en daadzaken bij de gebeurtenis voorgevallen of dezelve hebbende voorafgegaan of gevolgd, zullende aanstippen, zal de laatste vraag van zelve ontkennend beantwoord worden.

Eenige der Chinezen waren vergenoegd, en hebben over niets geklaagd, speciaal de weinigen, die aan de leerlooijerij, de zijde fabrijk en de smederij werden te werk gesteld; en het mag als waarheid worden aangenomen, dat deze niet allen deel hebben genomen aan de beraadslagingen wegens den opstand.

Het meerendeel echter was ontevreden, en onder dezen schijnt de aanslag om zich op de eene of andere wijze aan hun lot te onttrekken, reeds langer te hebben gesmeuld. Immers, dat er iets gebeuren zoude, wist men, gelijk Uwe Excellentie nader uit dit rapport zal blijken, en uit het verbaal zal zijn gebleken, reeds te voren; doch het eigenlijke doel en de wijze van uitvoering was, geloof ik voor mij, niet bepaald.

Waar moge het aan de eene zijde zijn, gelijk een der gevangenen zegt, *dat alle Chinezen medegedaan of er van geweten hebben, dewijl het anders niet had kunnen gebeuren;* waar, in zoo verre het aan allen of de meesten niet onbekend was, dat zij of eenigen hunner verandering in hun lot wilden zoeken, en dat sommigen zelfs verklaarden liever te willen sterven, dan zoo te blijven voortleven. Waarschijnlijker is de opgave van anderen, dat een gedeelte *voor*, en een gedeelte *tegen* den opstand was. Waarschijnlijk komt het ook voor, dat men het omtrent de wijze van uitvoering ook niet eens was, even gelijk het zeker schijnt, dat de juiste tijd niet bepaald was. Want hoezeer de Resident zelve het linnen heeft zien scheuren, hetwelk denkelijk tot de vaandels heeft gediend, en wel den morgen voor den opstand, geloof ik stellig, dat een onbekend toeval [mogelijk wel een enkele slag, door een der reeds verbitterde Chinezen ontvangen] het oogenblik heeft bespoedigd. Dit toch wordt verder bewezen uit de weinige overeenstemming, die er geheerscht heeft, en die wel eene bijna algemeene afspraak tot opstand, maar niet eene bepaalde afspraak wegens de uitvoering aantoont.

De hoop verdeelt zich toch dadelijk in verschillende gedeelten: eenigen steken gebouwen in den brand, anderen begeven zich in het voornaamste gebouw van het geheele Etablissement (de woning van des Marbais, *onder* en *bij* de Leerfabriek) doorzoeken het huis (waarschijnlijk zoeken zij Europeanen) doch (verb. vel 13 pag 1) laten alles onaangeroerd en laten onvernield het kostelijksche, hetwelk aan waarde op het Etablissement was. Eenigen moorden, anderen laten zelfs den Europees Knipschild ongehinderd door (verb. vel 23 pag. 1.) Want dat zij hem voor een inlander zouden hebben gehouden, omdat hij een kleedje om het hoofd had, laat zich moeijelijk gelooven. Zoo verspreid, zoo uit elkanderen, zonder eenig overleg, gaan de muiters te werk, dat het getal der aan hunne zijde dadelijk gesneuvelden dat der gedooden van 's Gouvernements ambtenaren en bedienden op Tjilankap, die zoo weinig in getal waren, reeds overtreft. Zelfs hunne zieke landgenooten in het hospitaal zijn het offer hunner dwaasheid [opgave van den Doctor: inter. van den 35 Ged.] en toch bewijzen zij ook dadelijk de gegrondheid van de opgave van genoemden Knipschild, dat zij geen inlanders kwaad deden, als deze hun geen wederstand boden. Het vervolg hunner daden tot hunne verstrooijing bevestigt dit nader, en maakt slechts het willen in den brand steken van het huis van den onder-Regent te Poerwakarta [verb. vel 22 pag. 2) door drie hunner eene niet noemenwaardige uitzondering.

Welk een onbegrijpelijk geluk mag deze onberaden-

heid, dit gebrek aan overleg niet genoemd worden! Met een weinig algemeen overleg en overeenstemming ware, behalve de bannelingen, niemand op Tjilankap ontkomen. Wat zag ik, zijn zij nu, na door brandstichting al dadelijk zelve de tijding van hun gedrag, als het ware, in het rond te hebben verspreid, gelijk men dien brand ook dadelijk op Tjikao en elders bemerkte, bijna ongemerkt tot Poerwakarta doorgedrongen; hebben zij onder deze omstandigheden de ambtenaren en de hunnen slechts even tijd gelaten, om hun leven, niets dan hun leven te redden, o! bij het minste overleg, had geen van dezen meer bestaan.

Wat was verder het doel van de menigte? Ik geloof deze vraag te mogen beantwoorden door te zeggen: er was geen algemeen of bepaald doel. Verbetering van hun lot was zeker de drijfveer, doch bij sommigen is wanhoop zigtbaar, bij anderen lag de voldoening van wraak in moord en brand; bij anderen in de gedachten, dat zij geen kwaad doen, en zich alleen aan hun lot onttrekken wilden. Voor sommigen toch zal de beteekenis der woorden op hunne groote vaandels: *wij volgen het goede den weg des Hemels*, wel eenige waarde gehad hebben. Eenigen wilden naar Batavia, om hunnen nood te klagen, anderen hoopten regtstreeks naar China terug te keeren; velen, zeer velen (wie durft dit ontkennen) volgden zonder te weten waar heen, of waarom. Eenigen gevoelden spoedig, dat zij hun lot niet verbeterd, maar verergerd hadden, en zelfmoord werd hun deel; eenige weinigen waren mogelijk ook bedrogen, door zoogenaamde toezeggingen van hulp

van Batavia, en bragten welligt anderen in het denkbeeld, dat die hulp gegrond en nabij was. In het kort, de geheele opstand en het gedrag van de Chinezen tot het oogenblik, dat zij door de gewapende magt zijn verstrooid, levert het zigtbaar bewijs op, dat de opstand eene niet voor af *vast* beraamde en *juist* bepaalde, hoezeer wel bijna algemeen *bekende* daad is geweest, en dat het grootste gedeelte der muitende Chinezen zich heeft laten leiden door eenige weinigen, die men als de hoofden van den opstand en dus als de meest schuldigen mag houden.

Wie zijn deze? gewigtige vraag, welker beantwoording uiterst moeijelijk is, zoo zij al mogelijk kan worden genoemd.

Deelgenooten van den opstand alleen zijn toch hier de getuigen; doch hunne verschillende getuigenis bewijst al wederom, dat er geen bepaald overleg en dus ook geen bepaalde hoofden waren; en is hun getuigenis daarentegen waar, dan zijn ook andere Chinezen, niet tot hen behoorende, de hoofden of opstokers geweest. Talrijk toch is het getal dergenen, die twee inwoners van Poerwakarta, namelijk den schoenmaker Tjong Laumin, en den kleedermaker Tjong Kamsiong noemen, en zelfs noemt men den timmerman aldaar, Tjong Ajong. Van den tweede, als nog in leven en gearresreerd, zal ik hierna spreken.

De eerste is met de wapenen in de hand gevonden, en ter dood gebragt; (*) hij was op Poerwakarta in

(*) De spoedige executie van dezen, zoowel als van den dadelijk

zijne woning en drie Chinezen van Waniassa sliepen aldaar, den nacht van den opstand, van welken slechts een, *de tolk John*, gevlugt is en zich niet bij de muiters heeft gevoegd.

Wat dezen schoenmaker, een man met vrouw en kinderen, die een ruim bestaan had, daartoe kan gedwongen hebben, is niet te bepalen, even min als het met zekerheid te zeggen is, dat hij en de twee thee-Chinezen niet tegen hun zin zijn medegesleept.

De timmerman *Tjong Ajong* is, volgens sommigen, gesneuveld, volgens het verklaarde door zijne vrouw (verb. vel 46. pag. 4.) is hij reeds 4 dagen te voren naar Batavia vertrokken; doch dit is onwaar, en hij mogelijk in het zelfde geval geweest als de schoenmaker. (Er bevindt zich op Batavia een Chinesche gevangene van dienzelfden naam, mogelijk, doch niet waarschijnlijk, is het dezelfde.)

Voorts worden als voornaamste hoofden en opstokers genoemd een van hunne ondermandoers, in name *Tjong Siang*, alias *Singze* [*te Tanjong Poera* opgehangen:] *Wong Tanko*, *Akong Ong Assie*, *Ateng* (denkelijk dezelfde als *Atanko*] *Tjong Asoen*, *Tjang Tjingse*, *Lam Atjai*, *Tjang Amin*, *Apoek*, *Lauw Tjong*, *Tja Apak*, *Alang* en eenige anderen. Sommigen worden door een of twee, anderen door meerdere gevangenen genoemd; sommigen, doch weinigen van deze namen, zijn ook nog onder de in leven zijnde gevangenen, de meesten zijn niet meer. Uwe Excellentie gelieve echter in het oog te houden, dat de moeijelijk-

---

voorkomenden, Tjong Siang, is zeer nadeelig voor de ontdekking der waarheid, en werkelijk te bejammeren.

heid in het noteren der juiste namen, zoo als die in het Chineesch worden opgegeven, de verschillende klanken derzelfde namen, naar gelang van de Chinesche provincie, waar de gevang. of den naam overbrengende tolk te huis hoort, in deze eene duisterheid daarstelt, die alleen bij een eventueel noodig speciaal onderzoek omtrent de namen zelve kan worden opgehelderd.

Bij het doorloopen van de stukken, zal Uwe Excellentie verder ontwaard hebben, dat eenige Chinezen aanvankelijk andere namen hebben opgegeven. Dit brengt hen wel is waar onder verdenking van zelfbewustheid van kwaad, maar als men nagaat de domheid van deze menschen in het veronderstellen, dat deze leugen hen zoude kunnen helpen, dan waarlijk vraag ik, waar is de regter, die deze onwaarheid als misdaad of als bewijs tegen hen kan toerekenen.

Ik mag mij dan ook vlijen, dat Uwe Exc. wel met mij zal willen instemmen, dat over het algemeen de hoofden en belhamels van den opstand ook de *voorsten* en *dolsten* zijn geweest, en dat de *voorsten* en *dolsten* bij den aanval der militaire magt voor het grootste gedeelte zijn gesneuveld; dit zal wel geen betoog noodig hebben.

En hiermede vermeenende genoeg te hebben gezegd omtrent den opstand van Tjilankap, doet de laatste bedenking mij van Uwe Excellentie de vrijheid verzoeken, met de volgende aanmerking bij wege van resumé omtrent hen te mogen eindigen.

1 De Chinezen te Tjilankap hebben geene mishandeling

ondergaan, die den door hen gemaakten opstand en den gepleegden moord en gestichten brand verschoont.

2 Zij hadden echter redenen om met hunnen toestand niet te vreden te zijn, en het zoude verschooning verdiend hebben, zoo zij zonder het plegen van geweld, moord en brand, hadden getracht zich aan hunnen toestand te onttrekken.

3 Het voornemen om zich van Tjilankap zonder voorkennis te verwijderen moge bijna algemeen geweest zijn, het moorden en verbranden was niet het werk van allen, maar slechts van eenigen onder hen, die als hoofden van den opstand mogen beschouwd worden, terwijl anderen zigtbare bewijzen hebben daargesteld; dat zij noch branden wilden, noch moorden, hoewel zij konden.

4 Meer dan de helft der Chinezen is doodgeschoten, opgehangen, of heeft het leven op andere wijzen verloren.

5 Met zekerheid mag men stellen, dat onder dit getal het grootste gedeelte der belhamels, zoo niet alle zich hebben bevonden.

6 Zeker is het, dat onder de nog levenden zich veel minder schuldigen, ja vele onschuldigen bevinden.

(Deze overtuiging heb ik, en Uwe Excellentie zoude in dezelve deelen, indien H. D. de gevangenen zelve zag en hoorde)

7 Onmogelijk is het eenig bewijs, in regten voldoende, te vinden tegen dezulken, die niet met de wapenen in de hand zijn gevonden, en geen der gevangenen

is zulks, maar alle zijn vlugtelingen op verschillende plaatsen achterhaald (*) of van zelven terug gekomen, na gedane uitnoodiging door middel van *twee* hunner.

8 Eene verdere regterlijke bemoeijing of beslissing kan dus hier niet te pas komen, en eindelijk:

9 Eene afdoening bij politique mesure moet als wenschelijk worden beschouwd.

Gelukkig zal ik mij rekenen, zoo Uwe Excellentie de gegrondheid dezer punten mogt gelieven in te stemmen; gelukkig nog meer, indien het Uwe Excellentie mogt behagen te beslissen, dat het gepleegde misdrijf door den dood van zoo velen voldoende is gestraft, en zoo met die uitzonderingen, die de voorzigtigheid in het algemeen belang mogt vorderen, eene algemeene amnestie een einde mogt maken aan het onzeker lot van zoo velen, onder welken zich zeker goede menschen bevinden, die in den tijd indirect als stille en arbeidzame inwoners kunnen vergoeden, wat het Gouvernement door dit blijk van edelmoedigheid nu verliest.

Als een onderdeel van het eerste gedeelte van mijn rapport, moet ik mij thans bezig houden met de ter dezer zake gearresteerde personen en de oorzaak van hunne apprehensie, en zal daarbij voor Uwe Excellentie

(*) Alle de gevangenen geven voor, dat zij zoo spoedig mogelijk, en de meesten, dat zij *dadelijk* gevlugt zijn en zich van hunne landgenooten hebben verwijderd. Dit is zeker niet geheel waar, maar zoodanigen zijn er zeker onder hen, en wie kan hier de gevlugten van de niet gevlugten onderscheiden?

duidelijker worden, hetgeen hier boven met een woord is gezegd omtrent *hulp* en *beloften van Batavia* aan de Chinezen te Tjilankap.

Indien alles waarheid is, wat er in deze al is gedacht, gezegd, of wordt opgegeven gezegd te zijn, en daaruit opgemaakt, dan was niet alleen de juiste dag van den opstand bekend, maar de hoofden van den opstand stonden zelfs in verstandhouding met menschen op Batavia. Ja wat meer is, ook daar was oproer onder de Chinezen, en eene aanzienlijke magt van deze natie zoude zich tot een getal van 200, 400, ja volgens sommigen wel 1000 man sterk, te Tanjong Poera bij hen voegen.

Het ongerijmde van deze opgave loopt van zelve in het oog. Niet dat ik het voor onmogelijk houde, dat er eenige verwijderde connexie tusschen Chinezen van Tjilankap of Krawang en Batavia *kan* hebben bestaan, waarvan het eenige doel dan ook *alleen kan* geweest zijn de zucht om voordeel uit eenen opstand der Chinezen te trekken, en als het ware in troebel water te visschen; doch ondanks deze *mogelijkheid*, is mij niets voorgekomen, hetwelk deze connexie bewijst. Daar en tegen heb ik de overtuiging, dat velen geweten hebben, dat de Chinezen kwade voornemens hadden; doch *geweten* alleen uit gevolgtrekking, omdat de onvergenoegdheid der Chinezen ten minste voor hunne landgenooten in de Residentie geen geheim was; doch geweten, zonder juist den tijd of de wijze van den opstand te kennen; doch geweten, zonder te denken, dat het ongenoegen der Chinezen die gevolgen zoude

hebben; geweten, gelijk honderde aan het gouvernement getrouwe voorname inlanders in de Vorsten-landen in 1825 met het ongenoegen van Diepo Negoro en de kwade voornemens van denzelven bekend waren, zonder die in alle hare uitgestrektheid te kennen, of zelfs de gevolgen mogelijk te achten, die uit dat ongenoegen voor Java zijn ontstaan.

Alles wat hieromtrent bekend is geworden, zal uwe Excellentie bij het doorlezen van het verbaal c. a. zijn gebleken, en ik ben zoo vrij, bij wege van uittreksel, uwe Excellentie dat alles nogmaals voor te stellen, door hoogdeszelfs aandacht een oogenblik op ieder der gearresteerden te vestigen.

En dan komt in de eerste plaats Tjong Kamsiong, de kleedermaker van Poerwakarta. Hij zoo wel als zijne buurlieden, de schoenmaker Tjong Liaumin, die met de wapenen in de handen gevat en opgehangen is, en de Timmerman Tjong Aijong, die volgens sommigen ook dood is, hebben iets van de voornemens der Chinezen geweten De gearresteerde en Tjong Liaumin worden bovendien door een aantal gevangenen als de opstokers van den opstand aangegeven; doch het zal de aandacht van uwe Excellentie niet ontgaan zijn, dat niemand dezen gearresteerde heeft *gezien*, en alles, wat van hen gezegd wordt *hooren zeggen* is. De schoenmaker was op Poerwakarta; aan zijn huis bevonden zich den nacht van den opstand de Thee-Chinezen van Waniassa en ook hoogstwaarschijnelijk John [Atjong] de Tolk, schoon deze zulks halstarrig blijft ontkennen. De gemelde *twee* Thee-

Chinezen waren nooit op Tjilankap geweest, kenden daar niemand, en wat hen en den schoenmaker gedrongen heeft zich bij de muiters te voegen, hetwelk hun het leven heeft gekost — of dit het gevolg is geweest van het klein ongenoegen, om hetwelk zij van Waniassa waren geroepen, of het dwang is geweest, dit laat zich niet bepalen, en is ook minder noodig verder te onderzoeken, daar zij hoogstwaarschijnlijk alle *drie* dood zijn:

De kleedermaker Kamsiong was daarentegen reeds den 5 naar Krawang vertrokken en had, daar niet vindende, wat hij voor zijn ambacht noodig had, den 6den een pas genomen naar Batavia, waar hij echter niet is aangekomen, maar om ziekte op Meester Cornelis bij een zijner vrienden, den Chinees A-Po, verbleven, waar hij is opgevat.

Den nacht van zijn verblijf op Krawang vertelt hij aan zekeren Tjong Bonseeng, »dat de Chinezen zeker »in *twee* dagen in opstand zullen komen; dat hij eenen »brief heeft voor iemand op Batavia in name Tjingkoan »(*), doet dezen brief voorkomen als het geheim van den »opstand betreffende, en moet daardoor te kennen »hebben willen geven, dat ook inwoners van Batavia »in de zaak betrokken worden."

De groote beschuldiging tegen dien man is dus:

1ste. Dat hij door zoo vele Chinezen van Tjilankap ge-

(*) Een Chinees op Batavia en wel op Panabang zoude dus genoemd zijn. Tjingkoan is ook in een der Chinesche tongvallen het hoofd van de broederschap Tjink Tjinguk.

noemd wordt als opstoker, schoon allen van hooren zeggen.

2de. Zijne hier boven aangehaalde gezegden. Doch wat waarde is aan het verhaal dien aangaande te hechten, daar dit is opgegeven door den medegearresteerde Tjong] Bonseeng, die aanvankelijk verklaard heeft van niets te weten [verb. vel 2 pag. 1] en eerst later met die opgave is opgekomen, en als men in aanmerking neemt, dat de gearresteerde kleedermaker een man is van eenig vermogen, die een zeer goede kostwinning had, die tevreden was en geweest is gedurende al de jaren, die hij in het Krawangsche heeft doorgebragt, hebbende daar reeds gewoond, toen de zetel der Residentie nog te Waniassa was. Als men daarbij in aanmerking neemt, dat hij een zwak ziekelijk persoon is, die vrouw en kinderen, haven en goed achterliet, toen hij naar Batavia ging, dan waarlijk voel ik mij geneigd cm te gelooven, hetgeen hij zegt, dat hij wel onder een vertrouwelijk gesprek zijne beduchtheid heeft te kennen gegeven, dat de onvergenoegdheid der Chinezen te Tjilankap eens nadeelige gevolgen hebben kon, maar dat hij niet bepaald den opstand geweten, en geene brieven dienaangaande naar Batavia heeft gebragt Wordt deze man voor eene vierschaar gebragt, dan is zijne vrijspraak zeker; doch Uwe Excellentie zal kunnen beslissen, of zijne verwijdering uit de Residentie Krawang niet wenschelijk is, daar hij toch van de hem bekende onvergenoegdheid der Chinezen iets wist, en zulks aan den in zijne nabijheid wonenden Resident, bij wien hij dagelijks aan huis kwam, had kunnen en moeten ter kennis brengen.

Ik laat op dezen dadelijk volgen den gearresteerde Tjong Bonseeng. De aantijging tegen dezen persoon is alleen het verspreiden van verontrustende tijdingen, als van opstand van de Bataviasche Chinezen, aantogt van dezelven en dergelijke. Deze tijdingen zijn echter door hem niet verspreid dan *gedurende* den tijd van den opstand, en *voor* die gedempt is.

Het is waar, hij geeft voor niets te hebben gezegd, dan hetgeen hij van den vorigen Tjong Kamsiong heeft gehoord; doch dan is het zonderling, dat hij zulks niet vroeger heeft bekend gemaakt aan zijne hoofden. Of baldadigheid, of hoop om zich in de verwarring te verrijken, of wat ook de oorzaak zij geweest van dezen persoon, ik geloof dat zijne verwijdering doelmatig en voorbeeld stellend zijn zal.

De Derde en voornaamste gearresteerde is de *Potia van Tanjong Poera*, *Tjong Assien.*

Deze is de muiters te paard tot Krawang te gemoet gegaan, heeft hen ontvangen en te Tanjong Poera gespijzigd, is door hen tot hoofd [*Twako*] verkozen, gehuldigd, en hem is de eed van trouw gezworen. Hij zelf heeft ook een eed afgelegd van getrouwheid aan hen; heeft geschenken ontvangen, en eerst den nacht, dat de soldaten in aantogt waren, heeft hij zich van hen verwijderd. Ziedaar de beschuldiging, die zijne opvatting ten gevolge had; eene beschuldiging van *daadzaken die toch wel den dood verdienen*?

Zoo heb ik hooren oordeelen, maar hoe verandert de zaak, als men dezelve nader onderzoekt?

Tjong Assien is sinds 15 jaar een inwoner van Kra-

wang, in welk tijdsbestek hij meest pachter was, en vooral thans in een zeer winstgevenden kring. De meeste Chinezen zijn van Batavia met vaartuigen overgevoerd, en te Tanjong Poera aan wal gestapt; wiskunstig hebben de meesten hunner daar dien man gezien, en bij de komst van dezen op Tjilankap was *Njong Assien* zeker de voornaamste Chinees, dien zij op Java kenden.

Hij verneemt den aantogt der muitende Chinezen; dadelijk vlugten stelde niet alleen alle zijne bezittingen, maar ook die van anderen in gevaar. Is het dan te verwonderen, dat hij met een zoet lijntje deze menschen zoekt voort te krijgen, en door minzaamheid van kwaad doen af te houden, toen zij hem verklaarden naar Batavia te willen? is het vreemd, dat de muiters op hem hun vertrouwen stelden, *daar zij niets hadden, en hij een rijk man was, in staat om hen te helpen en te spijzigen* [zie opg. 1 gevang. verb. vel 29 pag. 1. and.]? is het als eene misdaad te rekenen, dat hij zich hunne eerbewijzing moest laten welgevallen, en zelfs ook door vrees bevangen, hun een eed van trouwe zwoer, door het afkappen van een hoenderhoofd [deze omstandigheid is alleen door *hem zèlve* bekend geworden]? is het niet zeker, dat hij, die slechts weinig van zijn goed door onder den grond stoppen had kunnen verbergen, door dit een en ander veel heeft gered, hetwelk ook behouden ware gebleven, zonder den brand, die op den aanval tegen de muitelingen is ontstaan? is het niet zeker, dat uit het rijk voorziene pakhuis van den heer *Fräser* bijna niets is ontvreemd [verbaal vel 20,

pag. 1.] en mag hem hiervan de eer niet worden toegekend? is het tegen te spreken, dat hij zorgvuldig onder voorwendsel van eerbewijzing is bewaakt (verb. vel 20, pag. 1)? en is het dus niet mogelijk, dat hij werkelijk niet vroeger heeft kunnen vlugten, en ook welligt gehoopt heeft, dat de Chinezen zouden vertrekken? Van het ontvangen van geschenken is niets bewezen, en waarlijk, veel hadden de muiters ook niet te geven.

Mogelijk is het (wie toch kent de schuilhoeken van het menschelijk hart?) dat eigenbaat de drijfveer van zijn gedrag is geweest. Maar wat kon het voordeel zijn van dezen gegoeden Chinees om zich bij de muiters te voegen? Waarlijk als men dit alles in aanmerking neemt, de berigten nagaat, door den heer *Fräser* omtrent hem gegeven, zijnen stand in de maatschappij, zijn vermogen (hoezeer hij zulk eene groote schade door den brand heeft geleden), dan geloof ik dat de Potia Tjong Assien meer loftuiting dan berisping verdient, en zulks ondanks *ook hij schijnt wel geweten te hebben*, dat de Chinezen van Tjilankap voornemens hadden; immers uit zijne antwoorden aan den heer *Smit* mag dit worden opgemaakt [verkl. van den heer *Fräser* verb. vel 19 pag. 1 seq.] Doch welke ook Uwe Excellentie's decisie omtrent hem zijn moge, ik ben zoo vrij Uwe Excellentie te verzoeken, dat dezelve spoedig worde bekend gemaakt, aangezien hij een pachter van verscheiden middelen is, en zijn arrest dus voor hemzelven niet alleen, maar ook voor het Gouvernement zeer schadelijk zijn kan.

De Resident van Krawang heeft mij ook reeds over

hem geschreven, doch het nemen van eenig besluit tot ontslag was buiten de grenzen mijner commissie.

De Vierde gearresteerde *Tjong Angi* valt geheel in de termen van *Tjong Bonseeng*. Zijne leugenachtige berigten hebben ook de strekking gehad om onrust te verwekken, en zijne vragen naar het verbergen van de bezittingen van anderen geven eenigen grond aan het vermoeden, dat hij in de omstandigheden winst zocht. Aanvankelijk heeft hij zich bij mij voor een gepatrocineerden waronghouder van den heer *Fraser* uitgegeven, (verbaal vel 27 pag. 1) doch hij is zulks niet [M. heer *Fraser* bijl. No. 5.]

Het lot van *Tjong Bonseeng* dient ook het zijne te zijn.

Omtrent *Ang Jim* wordt het alleen waarschijnlijk, dat hij den dag van den opstand heeft geweten. Immers blijkt het uit de verklaring van een getuige [verb. vel 12 pag 4:] dat hij den dag voor den opstand druk bezig was om gebakjes [que que] in gereedheid te brengen, en het blijkt verder ook, dat eenige muiters zich aan zijne woning of warong ververscht hebben. Zijn dadelijk volgen van de muïters naar Krawang maakt hem werkelijk ook zeer suspect van het een of ander voordeel bij den opstand te hebben bedoeld; doch daar en tegen in aanmerking genomen, dat hij op Krawang geholpen heeft om goederen voor de muiters te verbergen [verb. vel 45, pag. 2] in aanmerking genomen, dat hij een Chinees is van Emoei en dus van een geheel anderen landaard dan de Chinezen van Tjilankap; in aanmerding genomen, dat volstrekt niet bewezen of bekend is, in

hoeverre of wat hem van den opstand bekend was, geloof ik werkelijk, dat zijne detentie straf genoeg is, en alleen aan den Resident van Krawang behoort te worden overgelaten de beslissing, of deze ook om redenen van vroeger gedrag het verblijf van dezen vrouw en kinderen hebbenden timmerman schadelijk oordeelt voor de Residentie of niet.

De gedetineerde *Eng Assan* beschouw ik in de daad zeer ongelukkig en medelijdenswaardig. Sedert zes jaren als metzelaar werkzaam te Tjamis, en bij den heer *Denisson*, vervolgens op het land van den heer *Pitcairn* te Soeban, vanwaar hij de gunstigste berigten medebrengt [zie Miss. van den heer *Pitcairn* bijlage No. 5) vertrekt hij naar Batavia, doch met de hoop om te Krawang werk te vinden. Hij is verzeld van zijne vrouw en *twee* boejangs met goederen, bezit *een* paard en een sommetje gelds, de vruchten van zijnen arbeid. Toevallig is zijne aankomst te Poerwakarta een dag voor den opstand: hij neemt een geregelden pas, zet zijne reis te paard voort tot digt bij Krawang, waar hij zijne vrouw en goederen wacht, die om eene kleine oorzaak te Poerwakarta waren achter gebleven en die hem dadelijk zouden volgen. In stede van dezen, komen de muitende Chinezen aan, en hij wordt gedwongen met hen te gaan, terwijl een der hoofden zich van zijn paard meester maakt.

Na veel moeite gelukt het hem, tegen betaling van eenig gelds, om te vertrekken; hij noodigt een Chinees van Krawang [*Tiko*] die door de muiters gedwongen was om hen te volgen, en zelfs door binden daartoe

genoodzaakt [verb. vel 44. pag. 1.] van de gelegenheid gebruik te maken. Het betaalde hoofd (de sinds opgehangen *Singse*) staat hem toe *twee* der aan handen zijnde geroofde paarden te nemen; hij doet zulks, en slaat den weg in naar Batavia in de gedachten, dat toch dat paard wederom moet teregt komen, en zoo wordt hij door den heer *Bik* aangehouden. Zoo schijnt hij geheel onschuldig, doch hij wordt bezwaard door de opgave van *Tjong Assien*, dat hij een van degenen is geweest, die hem gedwongen heeft hoofd te worden; dat hij zelve het paard van den stal van den heer *Smit* heeft weggenomen; en nog komt tot zijn nadeel, dat hij na zijne aanhouding door den heer *Bik* zich heimelijk heeft verwijderd. Hij ontkent dit, doch welligt uit vrees en domheid; want al bekende hij dat alles, dan zoude elk onpartijdige beschouwer er niets in zien, dan de vrees van dezen nog al veel geld bij zich hebbenden Chinees, om toch met de muiters geen ongenoegen te hebben, en zich zoo spoedig mogelijk van hen en alle bemoeijing met hen en den opstand te bevrijden. Alles toch bewijst, dat deze werkelijk ongelukkige man geene connexie met de muiters kan gehad hebben.

Tong Anji, alias *Tiko*, een oude doove Chinees van Krawang, door de muiters, zoo als reeds boven gezegd, gebonden en gedwongen om mede te gaan, heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt om weg te komen. Zie daar zijne schuld, zoo er schuld is.

De gearresteerde *Ou Akap*, een oud man, heeft gezegd, dat hij *kogels met de hand kon vatten*, en

dat hij nog niet wist, of hij de muiters zoude volgen.

Li Atjing is bij de muiters geweest, en had een snaphaan in de hand. Dit was echter te Krawang, waar hij te huis behoorde, en reeds den morgen na de komst der muiters kwam hij met denzelfden snaphaan aan de overzijde van de rivier, bij de gevlugte personen, bleef aldaar, en bewees alzoo van zelve, dat hij niet vroeger was weggeloopen, om dat hij nog het een en ander zocht te verbergen, gelijk hem ook gelukt is.

Uwe Excellentie zal dan ook wel met mij instemmen, dat de *drie* laatstgenoemde personen in gewone tijden niet eens zouden zijn gearresteerd, en als ik Uwe Excellentie wijders omtrent de *vier* laatstgemelde *Eng Assam*, *Tong Anji* (alias *Tiko*) *Ou Akap* en *Li Atjing*, op den eed aan den lande gedaan verklare, dat, indien ik mijn voorloopig onderzoek als Resident hadde bewerkstelligd, ik deze *vier* beschuldigden krachtens art. 87 van het Reglement op de regtsvordering, dadelijk op vrije voeten zoude hebben gesteld, dan mag ik mij vleijen, dat ik hun dadelijk ontslag niet vruchteloos van Uwe Excellentie zal verzoeken.

En zoo is Uwe Excellentie alles voorgedragen, wat bekend is omtrent de connexien met Batavia en het vooraf weten van den opstand. Ik zoude bij het laatste nog kunnen voegen, dat zelfs de Chineesche timmerman *Ngohim* van Tjilankap (niet tot de nieuwe Chinezen behoorende) oogenschijnlijk even min onbekend is geweest met het ongenoegen der Chinezen, en dat daar waarschijnlijk iets uit zoude voortspruiten, als de

bij denzelven dienstdoende, tot deze Chinezen behoorende jongeling *Ho-A-Heeng*, die zich dadelijk bij zijnen meester heeft gevoegd. Ik zoude er nog kunnen bijvoegen, dat zelfs op *Tjikau Bandong* de Chinesche inwoners moeten hebben geweten, dat er iets gaande was. [*] en het is in de daad onbegrijpelijk, hoe niemand hiervan iets ter kennis heeft gebragt van den Resident, en hoe deze opstand van 360 Chinezen onbekend gebleven is, die volgens sommige gevangenen reeds lang beraamd was, schoon waarschijnlijk alleen door sommigen.

En hiermede ga ik over tot het tweede gedeelte van dit rapport, *den dood betreffende van de Chinezen op* Waniassa. Hier is de zaak van eene geheel andere natuur; hier wordt niet gehandeld over muitende Chinezen, maar hier moet ik spreken over de oorzaak van het om het leven brengen van ongewapende onschuldige Chinezen, door eene menigte, ten minste tienmaal sterker dan zij, en zeker voor de helft gewapend.

Huiverig ben ik bijna mijn gevoelen uit te brengen, want ik worde ligt verdediger genoemd, daar ik aan-

---

(*) De heer *Botter* heeft mij particulier verzekerd, dat, toen hij en zijn gezin van Kambangkoening naar Tjikau gevlugt was, en hij natuurlijk zeer ongerust was, de Chinezen aldaar hem zoo stellig hadden verzekerd, dat *hij* niets te vrezen had, dat hij volmaakt is gerust gesteld tot de komst van den heer *de Serière* aldaar.

Alle door hem sinds aangewende pogingen om van die Chinezen te vernemen, waarop hunne gerustheid steunde, is vruchteloos geweest, en verklaren zij, dat zulks alleen gissing en gevolgtrekking was. De kleine handelaars van Tjikau gingen dikwerf naar Tjilankap: dit lost iets op.

klager schijnen moet; doch de billijkheid van Uwe Excellentie en deszelfs onpartijdig oordeel stelt mij gerust, en zoo moet ik Hoogstdenzelven plegtig verklaren, dat de dood van de Thee-Chinezen op Waniassa een ongeluk is, door den drang der omstandigheden verschoonbaar. Een eenvoudig kort verhaal van het gebeurde zal Uwe Excellentie kunnen doen beslissen, of ik in deze dwaal, of mij laat vervoeren door een aan mijnen stand en betrekking niet voegend medelijden.

Op Waniassa bevonden zich *twaalf* Chinezen voor de thee-cultuur en een zoogenaamde tolk. Deze lieden, die tot eenen beschaafden stand schijnen te behooren, genieten een maandgeld van 30 à 50 gulden, en ofschoon hun verblijf dan ook al niet aangenaam schijnt geweest te zijn aan den Resident (verkl. Clignett verb. vel 8, pag. 1], ofschoon zij ook al niet geheel te vreden waren, deze menschen waren in eene te voordeelige positie, dan dat zij hun lot niet gaarne zouden dragen; en dit wordt bewezen uit de omstandigheid, dat op *drie* na reeds alle vrouwen hadden.

Den 7den Mei is er eene kleine ontevredenheid en weerbarstigheid aan hunne zijde over het ontvangen van tractement, of het teekenen van de quitantien, en de directeur *Clignett* besluit *twee* van de voornaamste tegenstrevers met den tolk naar den Resident te zenden, ten einde door dezen hoofd-ambtenaar over hunne onredelijkheid te worden berispt.

Het lot van deze *drie* is reeds boven behandeld, en wordt dit alleen aangehaald om aan te toonen,

dat er slechts *tien* Thee-Chinezen op Waniassa bleven.

Tusschen den 8—9 breekt de opstand te Tjilankap uit, en reeds den 10 komt het districts-hoofd van Waniassa met den Europeschen ambtenaar *Siberg* bij den Resident met een Inlandsch hulp-corps van zestig gewapende mannen, doch met achterlating van 40 gewapende manschappen, om de rust op Waniassa te bewaren.

Reeds den volgenden nacht komt het berigt, dat de Chinezen te Waniassa *zich anders* gedroegen, zich wapenden en oproer wilden maken. Natuurlijk sproot dit gedrag echter alleen voort uit ongerustheid van deze *tien* menschen, die zich ver in het gebergte onder een groot aantal Inlanders bevonden, nadat de tijding op Waniassa was aangebragt, dat hunne landgenooten de Residentie hadden afgeloopen; eene tijding die zeker door den afstand niet zal zijn verkleind, en die de vrees bij hen moest doen geboren worden, dat men op hen zoude wraak nemen. Zoo laat zich de vrees en ongerustheid van deze ongelukkigen verklaren, die zeer zeker geene connexie hadden met de Chinezen van Tjilankap, of die konden hebben, als nooit op Tjilankap geweest. Dat *zamenscholing* van deze ongerustheid het gevolg was, dat sommigen zelfs wapenen zochten te koopen tot zelfverdediging, wat is natuurlijker dan dit? Doch ongelukkig is het plaatsvervangend hoofd van het bestuur, *de pati Soeta Mangala*, reeds een man van jaren en zwak; hij zoekt raad en hulp bij den ouden *Piet Marleveld*, een 62 jarig gepensioneerd krijgsman. Elk bedaard mensch zoude in het

gedrag der Chinezen niets dan vrees hebben bespeurd, en zich hoogstens hebben bepaald om te zorgen, dat zij niets kwaads konden doen; doch neen, deze twee, en vooral de oude krijgsman, ziet niets dan oproer, en acht de plaats zijner inwoning in dringend gevaar.

Zijne opgave zal Uwe Excellentie ondanks het rampspoedige van de gevolgen van zijnen ijver een glimlach afgeperst hebben, bij zijne verklaring: *als wij ze niet levendig kunnen krijgen, dan gaat Waniassa in den brand.*

Als ik *niet vast in mijne schoenen had gestaan, dan was Wanajiassa weg geweest.*

Ik ben 22 *jaar soldaat geweest, doch verklaar voor God, dat het onmogelijk was hen levendig te vangen.*

Zoo zag deze man dood en verderf; hij zag menschen gewapend — ja sommigen met *drie rijststampers te gelijk* — die ongewapend, of hoogstens een stuk hout of bamboes in de hand hadden.

Hij hoorde hen *in het Maleidsch* tegen hunne *geen woord Maleidsch verstaande landgenooten* zeggen, *staat, als gij mannen zijt.*

Hij *droomde van gevondene wapenen*, en *daarin lag het oproer*, waarvoor de vrees ook nog zal vermeerderd zijn door geruchten, dat de Chinezen van Tjilankap in aantogt waren.

En wat was de wapening? Drie wapenen hadden de Chinezen willen koopen, doch hebben die niet erlangd. Bij hun omkomen hadden zij geene eigenlijke wapenen, en aan hunne woningen zijn gevonden, *drie* obors van bamboes, *een* scherpe bamboes, *eene* Chinesche dubbele

sabel, doch reeds te voren in hun bezit, *een* bijtel met een steel.

En deze wapenen zouden over de bevolkte kampong Waniassa dood en verderf brengen?

Ik anticipeer hier, doch doe zulks om Uwe Excellentie te doen opmerken, hoe de vrees van dezen braven grijsaard, en de dezen eigene luidrugtigheid op den ouden *Pati* en de geheele bevolking zal hebben gewerkt.

Zoo ontving dan ook de Resident in den nacht van den 10—11, *de tijding van het quasi oproerig gedrag van de Chinezen te Waniassa.* In gewone tijden had deze ambtenaar zeker geen anderen last gegeven, dan eenvoudig, *neem ze in arrest*, *ik zal de zaak zelve komen of laten onderzoeken;* maar welke was de positie van dien ambtenaar? De opstand nog niet gedempt; de berigten van de muiters onzeker, en niet onmogelijk te houden de tijdingen, dat zij in aantogt waren. Was daar het oogenblik, om juist de onmogelijkheid te berekenen, dat de Chinezen van Waniassa zich niet bij de muiters zouden voegen, en of zij met dezelven in connexie stonden, te meer daar *drie* van dezelven moesten gerekend worden bij de muiters te zijn, en deze *voor* den opstand speciaal verlof hadden gevraagd en verkregen, om naar Tjilankap te gaan.

Waarlijk onder zulke omstandigheden was de orde van den Resident, om dezelven bij hem te brengen, doelmatig, en waar men den bijgevoegden last: *om geweld met geweld te keeren*, als onverstandig of ten minste overtollig en gevaarlijk oordeelt, daar verliest

men de omstandigheden uit het oog, onder welke die uitdrukkingen zijn gebezigd.

Met dien last voorzien, vertrekt het districts-hoofd naar Waniassa terug (en ware *hij* daar gebleven, denkelijk was er niets gebeurd), stelt alle middelen in het werk, om de Chinezen door goedheid tot hun vertrek aan te sporen, laat zelfs paarden in gereedheid brengen, doch geeft hun te kennen, dat zij moeten gebonden worden; een maatregel, die alleen verschooning vinden kan in de veiligheid der bevreesde inlandsche bevolking, en dergenen, die met hunnen overvoer zouden belast worden.

Nu wordt de vrees der Chinezen nog grooter; zij denken aan zelfsverdediging; de een neemt een bamboes, de ander een stuk hout. Ongelukkig is de voor tolk gebruikt wordende *Tiko* een Chinees van een ander gedeelte van China, en kan slechts door geschrift met hen spreken, en angst doet hem spoedig zich verwijderen. Zij schreeuwen onder en tegen elkander, en het eenige, wat men verstaat, is, dat zij niet dan op last van *Atjong*, den tolk, willen vertrekken, en dat zij op een brief van dezen gebonden of ongebonden, zoo als men slechts zal willen, zullen gaan. Ongelukkig vat een der Chinezen het districts-hoofd aan, deze verweert zich en trekt zijn gollok; de inlanders zien hun hoofd aangerand, en in gevaar, en alle de Chinezen, en nog een onschuldige Chinesche timmerman, een huisvader, die denkelijk alleen tegenwoordig was om zoo mogelijk eenig nut te stichten, allen worden spoedig afgemaakt.

Ik mag bij dit naar waarheid opgemaakt verbaal

geen enkel woord voegen, en eindig dit rapport met de verzekering, dat ik, naar mijne denkbeelden van pligt, niet korter hebbe mogen zijn, zoo met betrekking tot het onderzoek, als tot het in geschrifte stellen van mijne bevinding.

Het Lid in het Hoog Geregtshof,
Fung. Ommegaande Regter van
de Wester-afdeeling;
(Get.) *I. H. Tobias.*
Accordeert.
Tobias.

BIJLAGE XVIII.

Buitenzorg den 15den Mei 1832.

Ik heb met belangstelling het rapport van UWEd Gestr. vernomen, en het is mij bijzonder aangenaam, UWEd. Gestr. mijne tevredenheid te kunnen betuigen voor den ijver en moed, waarmede door UWEd. Gestr. en verdere Europesche ambtenaren de belangen van het gouvernement zijn beschermd geworden. Veel dat mij thans nog duister is, vertrouw ik, zal nader nog worden opgehelderd; onder anderen begrijp ik niet de late aankomst van het detachement hussaren.

Wat verder thans behoort te geschieden, wordt bij deze aan UWEd. Gestr., in overleg met den Majoor *Michiels* opgedragen; het is vooral van belang, dat de verstrooide Chinezen en bannelingen worden opgespoord: zonder dat loopen wij gevaar het vuur over eenigen tijd wederom elders te zien ontbranden.

In het Sumadangsche zijn 22 bannelingen opgevat, hier *drie*, en naar Cheribon heb ik reeds den last ge-

geven, al de grenzen, daaronder die van Indramaijo, stiptelijk te bewaken.

Nadat ik nader omtrent alle bijzonderheden zal zijn ingelicht, zal ik gaarne in alle zoodanige voorstellen treden, welke de strekking kunnen hebben, om de geleden schade te herstellen.

Met diep leedwezen heb ik den dood van den braven *Macklot* en den ambtenaar *de Vries* vernomen; zij zijn gevallen als edele offers voor eene goede zaak, en hunne nagedachtenis zal met eer in het geheugen bewaard blijven.

De familien der ambtenaren zijn hier in welstand aangekomen, ieder beijvert zich de geleden rampen zoo veel mogelijk te verzachten; nadere berigten worden met verlangen te gemoet gezien.

De Luitenant Gouverneur Generaal
van Nederlandsch Indië,
(Was Get.) J. VAN DEN BOSCH.
voor copij conform de 3e
komm^s. van Krawang.
W. K. VAN DER Eb.

Aan den Heer Resident
van Krawang.

BIJLAGE XIX.

Poerwakarta 21 Mei 1832.

Sedert het laatste rapport, door mij zelven of gezamenlijk met den heer Resident van Krawang aan Uwe Excellentie ingezonden, heeft zich de rust al meer en meer bevestigd, hetgeen zeker hoofdzakelijk is toe te schrijven aan de actieve werking van het civiele gezag. Het laat zich zelfs aanzien, dat door de ijverige activiteit van den heer *de Serière* zelfs de sporen zullen kunnen worden uitgewischt van een ongeluk, hetwelk voor te komen der menschelijke voorzienigheid niet was gegeven, maar onder welker drukking en onverwachte slagen door den hoofd-ambtenaar voornoemd, en door de meeste hem omringende mindere ambtenaren, voor zooverre het mij naar mijne overtuiging geoorloofd is hierover te oordeelen, eene vastberadenheid,

eenen dienstijver en eenen privaten moed is aan den dag gelegd, allezins prijzenswaardig.

Als van naderbij in staat geweest en nog zijnde om over de gebeurtenissen te kunnen oordeelen, reken ik het een pligt, en strekt het mij tevens tot een genoegen, deze hulde der waarheid toe te brengen.

Tot een bewijs van de goede werking van het bestuur alhier geloof ik te kunnen aanhalen, dat, hoezeer de van Batavia gezonden provisiën nog niet zijn aangekomen, uit eigene middelen in ruime mate voorzien is in alle behoeften der troepen.

Ik acht het al verder niet overtollig, dewijl mogelijk stukken zouden kunnen zijn verloren gegaan, aan Uwe Excellentie te melden, dat noch bij mij noch bij den heer Resident geene missives van wege Uwe Excellentie meer zijn outvangen, sedert die van den 15 dezer, en dat ik, daar het langer verblijf der troepen in deze Residentie al meer en meer onnoodig wordt, dagelijks de orders tot den terugtogt ben verwachtende.

De Majoor Adjudant van uwe Excellentie, komm. der mob. troepen in het Krawangsche.

(Was Get.) MICHIELS.

vooreensluidend afschrift de Majoor voornoemd

MICHIELS.

Aan Zijne Excellentie den Luit. Generaal Gouverneur Generaal over N. Indië.

BIJLAGE XX.

EXTRACT uit het Register der Resolutien van den Gouverneur Generaal ad interim van Nederlandsch Indië in Rade.

Batavia den 14den Maart 1835

Gelezen de navolgende stukken:

a. De Missive van den Directeur der cultures enz.—

Overwegende, dat het doel waarmede genoemd etablissement is daargesteld, namelijk om proeven te nemen met eenige kultures en takken van nijverheid, ter bepaling der vrage, in hoever dezelve met voordeel op Java in te voeren of te verbeteren zijn, gedeeltelijk bereikt is, zoo ver zulks onder de bestaande omstan-

digheden mogelijk was, en gedeeltelijk gebleken is geene verdere opofferingen van landswege te regtvaardigen; — —

Is goedgevonden en verstaan:

Ten Eerste. In te trekken het etablissement van Landbouw, benevens de Leerlooijerij in de Residentie Krawang.

Ten Tweede. Te verklaren, dat de Residentie Krawang, zoo als die thans is te zamengesteld, en derhalve de afdeeling Wanaïjassa daaronder begrepen, voortaan zal zijn eene op zich zelf staande Assistent-Residentie, waarvan de hoofdplaats bij voortduring zal zijn Poerwakarta, overeenkomstig het bepaalde bij het besluit van den 2den Julij 1831 No. 2;

Ten Derde. Met intrekking van het thans te Krawang bestaande personeel te arresteeren de aan deze resolutie geannexeerde begrooting van uitgaven voor de Assistent-Residentie Krawang tot een gezamentlijk bedrag van *f* 44,047. 's jaars; behoudens dat de daarbij uitgetrokken som van *f* 576, onder het hoofd brievenposterij zal vervallen; zullende de brieven van en naar Krawang voortaan één maal 's weeks door de voor die afdeeling toegestane politie-wachters worden overgebragt:

Ten Vierde. Te verklaren dat:

a. de Resident *G. de Serière.*

b. de Controleur der landelijke inkomsten *J. A. Siberg.*

c. de tweede kommies der tweede klasse *Croeze.*

d. de hoofd-opziener *van der Broek* en

e. de mandoor bij de Leerlooijerij *Daniels* voorloopig hunne functien op derzelver tegenwoordige trac-

tementen zullen blijven uitoefenen, tot tijd en wijle zij zullen kunnen worden geplaatst.

Ten Vijfde. enz. enz.

Accordeert met voors. Register
De tweede Adjunct Secretaris der Regering.

(Was Get.) P. JEEKEL.

Aan den Resident van Krawang.

BIJLAGE XXI.

Batavia den 5den Mei 1833.

Uw Hoog Edelgestr. heeft mij bij missive van den 19 Februarij jl., No. 696, op last van Zijne Excell. den Gouverneur Generaal, gecommitteerd tot eene inspectie der theetuinen in de residentie Krawang, speciaal ook voor zoo veel betreft de aanplanting uit de laatst van Japan ontvangen zaden, met last voorts, om ook de inrigting der fabriek, alwaar de thee bereid wordt, en de behandeling van die bereiding na te gaan, en daarna omtrent een en ander te dienen van berigt, consideratien en advies.

Ik zal thans de eer hebben, met referte tot mijn voorloopig berigt van 30 Maart jl., aan den geëerbiedigden last van Uw Hoog Edelgestr. te voldoen.

De residentie Krawang bevat ruim een half millioen regelmatig geplante theeheesters, te weten:

Van den aanplant van	1830	. . .	4840	stuks.
» » »	1831	. . .	99746	
		Te zamen	104,486	

en in de nieuwe tuinen, van de aanplantingen:

van	Maart	1832	10600	stuks
»	April	»	57920	»
»	Mei	»	55400	»
»	Junij	»	59000	»
»	Julij	»	68120	»
»	September	»	3000	»
»	October	»	174490	»
»	Februarij	1833	8676	»
		Te zamen	437206	»

De tuinen zijn allen regelmatig aangelegd, en de plantjes komen overal, bijna zonder uitzondering, weelderig voort, en getuigen van de zorg, die aan het onderhoud der tuinen wordt besteed.

De zaden in dit jaar aangebragt, zijn in twee verschillende tuinen behoorlijk in bedden gezaaid; daarvan zijn reeds een en een half millioen tot twee millioenen ontkiemd. De plantjes hebben de hoogte van

eenige duimen bereikt, en kunnen binnen eenige maanden worden verplant, waartoe de gronden bij voorraad gereed worden gemaakt.

Als eene algemeene aanmerking, waardoor het vrij belangrijk verschil tusschen het getal der bestaande theeheesters en dat der aangebragte zaden kan worden opgehelderd, zal het niet ondienstig zijn hier aan te teekenen, dat van eene gegevene hoeveelheid zaden over het geheel niet meer dan een derde gerekend mag worden, zich volkomen te ontwikkelen; terwijl een derde in het geheel niet opkomt, en een ander derde, wel is waar in den aanvang weelderig uitkomt, doch daarna, juist ten gevolge van deze al te spoedige ontkieming, en voorts door schadelijke insecten, begint te kwijnen en weldra sterft.

Deze maatstaf is ook in Japan uit ondervinding alzoo aangenomen, en zoo mij vroeger van hier is medegedeeld, dat *twee* derde van de aangebragte zaden behoorlijk was opgekomen, schijnt men daarbij niet voorzien te hebben, dat later door de opgegevene oorzaken eene zoo aanzienlijke vermindering zou worden ondervonden. Ik reken dan ook, dat van de 1½ à 2 millioen plantjes, uit de nieuwe zaden opgekomen, bij de uitkomst niet meer dan ruim een millioen volkomene heesters zal worden verkregen.

De heester heeft hier het zelfde voorkomen als in Japan. In het voorjaar verkrijgt men zeker in Japan in eens meer bladen; doch ik heb hier daarentegen boomen gezien, die na verloop van zes dagen gevoeglijk weder konden worden geplukt, en andere, waar-

voor dit na verloop van 4 of 8 dagen volstrekt noodzakelijk was geworden.

Het is niet denkelijk, dat dit het geheele jaar door alzoo kan worden volgehouden, doch welligt periodiek bij het wisselen der moussons.

De Resident heeft mij gezegd, dat de beste tijd tot plukken invalt met het einde van de kwade en in het begin van de goede mousson, maar gaandeweg kan men altijd blijven plukken, omdat de hitte van het klimaat te Wanaijassa getemperd wordt door veelvuldige regens en zwaren dauw, waardoor de ontluiking der jonge scheuten en blaadjes zeer bevorderd wordt.

Eigenlijk beginnen nu eerst de oudste boomen van de aanplantingen van 1830 en 1831 plukbaar te worden, doch men heeft tot nu toe, om spoedig eenig product te kunnen leveren, ook de boompjes van latere aanplantingen geplukt, zoodra er zich een genoegzaam aantal jonge blaadjes aan vertoonde.

Den 24 April hebben wij 336 heesters geplukt, die 7 katjes schoone bladen hebben opgeleverd. Deze boomen hadden nimmer rust gehad, en waren dit jaar reeds vijf malen geplukt.

Herhaalde plukking en weging der bladen hebben ons overtuigd, dat er, voor als nog, volstrekt geen zekere maatstaf kan worden opgegeven voor de hoeveelheid bladen, die een gegeven getal boomen in een jaar kan leveren, maar dat daartoe eene volkomene ontwikkeling der planten zou moeten worden afgewacht, terwijl nu, als gezegd, te Wanaijassa alle boompjes, oude en jonge zonder onderscheid, geplukt worden,

zonder dat, wat de laatste betreft, dit eenig nadeer aan de plant schijnt toe te brengen. Ik voor mij geloof, dat men in het algemeen op niet meer dan een half pond jaars goed bereide thee mag rekenen, zijnde zoo veel als uit twee pond jonge versche bladen wordt gewonnen van eenen heester, die den ouderdom van naauwelijks vier jaren heeft bereikt.

Eene nadere naauwkeurige opname en vergelijking heeft mij op nieuws bevestigd, dat, gelijk ik reeds bij mijne missive van den 13 Maart jl. heb aangemerkt, de Japansche thee-heester niet *wezentlijk* verschilt van den Chineschen, maar dat hoofdzakelijk de bewerking der gronden meer naauw in verband staat met de ontwikkeling der plant.

Te Wanaijassa wordt volgens opgaaf van den Resident de grond 3 à 4 malen 's jaars gebroken, om dat de veelvuldige regens hem spoedig hard maken, waardoor nadeel aan het gewas zou worden toegebragt.

De Chinesche heester schiet wel is waar hooger op dan de Japansche, doch levert minder jonge bladen, daar de Japansche, die zich meer in laterale takken uitspreidt, daardoor natuurlijk in omvang wint.

Ik heb gemeend te Wanaijassa drie sorteringen of *subspecies* van thee te hebben kunnen onderscheiden.

1 *Thea viridis Dc.* of groene, zijnde kleine, elliptische stompe bladen, naast, of liever geheel overeenkomende met de Japansche thee;

2 *Thea bohla Dc.* of zwarte, zijnde groote smalle lancetvormige bladen, overeenkomende met de gewone Chinesche thee;

3 *Thea Stricta Pers*: zijnde zeer kleine, smalle, harde, gladde bladen, ontstaande waar de boom door het bloot liggen der wortels, begint te kwijnen.

Deze verschillende soorten worden echter niet te weeg gebragt door eenig verschil in het zaad, maar zijn alleen het gevolg van éenen meerderen of minderen graad van ontwikkeling, veelal afhankelijk van kleine toevallige omstandigheden of geringe onwillekeurige verschillen in de behandeling der plant met opzigt tot kappen, snoeijen, plukken enz.

De tuinen te Wanaijassa worden onderhouden door niet meer dan 230 boedjangs, die bovendien ook nog de gronden bewerken, bestemd voor de aanzienlijke hoeveelheid zaden van dit jaar. Eene goede verdeeling van het werk is oorzaak, dat men met zoo weinig menschen zoo veel kan verrigten. De Resident heeft mij gezegd geen volk meer te zullen aanvragen, voor dat het tijd zal zijn met de overplanting een begin te maken.

De fabrikatie of bereiding van de thee maakt goede vorderingen, doch geschiedt overigens zoo eenvoudig mogelijk, en door Inlanders even goed als door de twee nog overgeblevene Chinezen.

Het is opmerkelijk te zien, hoe geleidelijk de Javaansche boedjangs in de thee-loods werken en tevens met zooveel schier werktuigelijke regelmatigheid, als of zij nimmer eenig ander werk hadden bij de hand gehad; waarom ik dan ook volkomen deel in het gevoelen van den Resident, dat de Javaan voor de thee-bereiding allen aanleg heeft, en daartoe met weinig moeite kan worden opgeleid. Er zijn dagen geweest, dat ik

met 4 fournuizen en 10 Javaansche boedjangs, 20 katjes thee heb zien bereiden, waaronder zoo wel groene als zwarte en van de fijnste soorten.

Bij mijn vertrek was men bezig met de zoogenaamde fabriek of thee-loods te vergrooten. Men werkte eerst met vier fournuizen, doch had nu gezien, dat de ontwikkeling der boomen dit jaar eene meerdere fabricatie toelaat. De Resident gevoelde zeer het gemis aan loodgieters en kistenmakers; hij behelpt zich met blikken bussen om de thee te conserveren.

Ik heb de eer UEd. Gestr. hier bij monsters aan te bieden van de bij mijne aanwezendheid te Wanaijassa bereide thee, met name *Pekko*, zijnde bereid van de toppen van jonge boompjes en naauwelijks uitgeschoten blaadjes, waarop het dons nog ligt. Deze soort komt bijna geheel niet in de pan [koealie] maar wordt zeer zorgvuldig bij zwak vuur op den rooster met eene eigenaardige manipulatie bereid.

Zwarte thee met witte puntjes.

Jonge fijne blaadjes, waaronder eenige *Pekko* blaadjes, die echter door de rolling de eigenlijke hoedanigheid van *Pekko* verloren hebben, en nadat zij beslagen zijn, op een zeker tijdstip, dat men op het gevoel en aan den reuk der bladen kent, in de koealie eenigzins bewerkt en vervolgens geroost worden.

Fijne zwarte thee.

Jonge zachte bladen, die, nadat zij behoorlijk beslagen zijn, in de koealie bewerkt, voorts vijf of zes malen gerold en daarna geroost worden.

Grove zwarte thee.

grovere bladen; de bewerking als voren.

Groene thee.
fijne jonge bladen, die dadelijk na de plukking in de koealie bereid, voorts gerold en zonder op den rooster gebragt te worden, in de koealie gedroogd worden.

De bewerking duurt veel langer dan die van de zwarte thee, omdat deze soort in de pan geheel droog moet worden gewreven, ten einde den haar eigenen blaauwen gloed te verkrijgen.

Groene meer of min bolvormige thee.
fijne jonge bladen, even als de gewone groene thee; deze soort wordt verkregen door eene eigenaardige behandeling bij het rollen.

Wat de qualiteit van de thee betreft, deze zal natuurlijk best kunnen blijken, als het product ter markt wordt gebragt.

Voor zoo ver ik die kan beoordeelen, is zij zeer voldoende, en ook verscheidene Chinezen hebben mij verklaard, dat zij de zwarte thee van Wanaijassa gaarne voor eigen gebruik tegen *f* 3 à 4 zilver per katje zouden koopen.

Eene vergelijkende scheikundige analyse heeft mij overtuigd, dat de alhier bereide thee, op dezelfde wijze als de Chinesche en Japansche, energiek op de reagentien werkt, en gevolgelijk ook dezelfde bestanddeelen bevat.

De infusie-thee heeft denzelfden sterken, doordringenden, sterk zenuwprikkelenden, aromatiek bitterachtigen smaak; alles naar gelang van de meerdere of mindere fijnheid van de soort.

De koude, met water gemengde infusie van de thee,

werd door zoutzuur-ijzer spoedig blaauwachtig zwart gekleurd; salpeterzuur-zilver gaf dadelijk eene bruinroode kleur, welke later geheel zwart werd en voorts de reductie van het zilver bewerkte enz.

De hoofd-bestand-deelen van de thee alhier zijn mij uit herhaalde proeven gebleken even als die van de Chinesche en Japansche te zijn:

Aetherisch-olieachtige deelen, ijzer blaauw verwende looistof, en bittere extractiefstof, bestaande uit gom en slijmdeelen.

De quantitative verhouding dezer grondbestanddeelen van de thee bepaalt de verschillende soorten, vooral de meerdere of mindere gehalte aan looistof, die in de onderscheidene soorten van 30 tot 50 pCt. voorhanden schijnt.

Hoe minder looistof, hoe fijner thee; omdat als dan de aetherische deelen zich beter kunnen ontwikkelen, hetgeen natuurlijk van de bereiding afhangt.

Het zal misschien niet overbodig zijn hier op te merken, dat mijne bedoeling met het door mij bewerkstelligd scheikundig onderzoek geenszins eene ijdele poging is geweest om een theorie te vinden tot verbetering van de qualiteit van de thee, daar ik overtuigd ben, dat alleen ondervinding en praktijk in dezen trapsgewijze tot meerdere volmaaktheid kunnen leiden; maar dat ik geen ander oogmerk heb gehad, dan allen twijfel weg te nemen, betreffende de vraag, of de thee, *hier geteeld* en *hier bereid*, al of niet dezelfde energieke kracht als de Chinesche en Japansche thee bevat, en alzoo de cultuur en bereiding van thee alhier

in zoo verre al of niet kan worden gezegd aanvankelijk te zijn geslaagd.

Inderdaad, na al wat ik in de residentie Krawang heb gezien, aarsel ik niet volmondig en met volle overtuiging te verklaren, dat de uitslag der genomene proeven voor het tegenwoordige niets te wenschen overlaat, en dat ik niet genoeg kan bewonderen den ijver, de voortvarendheid en het beleid, waarmede de Resident en de verdere ambtenaren in die Residentie, binnen het korte tijdsbestek van drie jaren, eene zoo geheel vreemde, en zoo veel zorg vereischende cultuur en fabriekatie, als die van de thee, niet alleen hebben weten in te voeren en tot stand te brengen maar ook aan den inlander aangenaam te maken.

Voorzeker zullen tijd en ondervinding ook in dezen nog veel verbeteringen aan de hand doen, doch ik voor mij moet in gemoede betuigen, dat ik in de bestaande inrigtingen niets gebrekkigs aangetroffen heb, en dat ik althans daarin geenerlei verandering ten goede, hoe gering ook, zoude weten voor te stellen.

Integendeel ik ben van meening dat in het belang der zaak geene bepaalde voorschriften op dit punt aan den Resident moeten worden gegeven; maar dat met volle gerustheid aan hem zelven mag worden overgelaten van tijd tot tijd zoo wel in de cultuur als in de fabricatie van thee zoodanige veranderingen of wijzingen in te voeren, als hem op grond zijner toenemende ondervinding tot bevordering van het oogmerk der Regering dienstig zullen voorkomen.

De eenige punten, waar het mijns oordeels thans

voornamelijk op aankomt, en die de tusschenkomst der Regering schijnen te vereischen, zijn:

1o. de beschikking over het product.

2o. de uitbreiding in den vervolge aan de theecultuur te geven.

De fabriek te Wanaijassa levert nu reeds circa 600 katjes bereide thee 's maands, terwijl het zich laat aanzien, dat dit product binnen weinig tijds zeer aanmerkelijk zal toenemen.

Het wordt dus van belang op middelen bedacht te zijn, om over dat product op eene voordeelige wijze te beschikken, en den handel als het ware met een nieuw artikel te verrijken.

Daartoe zou in de eerste plaats in aanmerking kunnen komen de periodieke verkoop van kleine partijen voor de comsumtie hier te lande, en voorts de verzending van het overige naar Europa, of zoo de tegenwoordige omstandigheden daarvoor niet gunstig worden geoordeeld, naar Amerika.

Ik ben overigens van gevoelen, dat de thee alhier gefabriceerd, onder den naam van Javasche thee ter markt behoort te worden gebragt, en alles vermeden, wat aan dat artikel het aanzien van eenen vreemden oorsprong zoude kunnen geven.

Men legge zich slechts toe op eene goede kwaliteit, en het vooroordeel, hetwelk aanvankelijk nog tegen thee, op Java geteeld en gefabriceerd, in den handel mogt bestaan, zal weldra voor eene betere overtuiging wijken.

Wat het tweede punt betreft, de uitbreiding name-

lijk in den vervolge aan de thee-cultuur te geven, dit onderwerp verdient voorzeker de ernstigste overweging der regering.

De allezins voldoende uitslag, waarmede de eerste proeven zijn bekroond geworden, levert een genoegzamen waarborg, dat dezelfde onderneming ook op eene uitgebreide schaal, aan de verwachting zal beantwoorden, en ik zal wel niet behoeven stil te staan bij de zeer aanzienlijke voordeelen, die daaruit, vooral wanneer eens het vertier van het product genoegzaam zal zijn verzekerd, voor de koloniale kas zullen kunnen voortvloeijen.

De Residentie Krawang komt hier weder het allereerst in aanmerking. De bevolking schijnt er tot de thee-cultuur geneigd; de Resident en de verdere ambtenaren zijn er met den besten wil bezield, en het ontbreekt er niet aan eene genoegzame uitgestrektheid gronden, vooral zoo het gouvernement besluiten mogt tot eene overname der particuliere landen, waartoe de Resident het voornemen heeft, te zijner tijd, eene voordragt aan de Regering in te dienen.

Wel is waar, Krawang is niet zeer bevolkt, en men zal er zich dus vooreerst nog met het huren van boedjangs moeten behelpen, waarvan echter de kosten, in vergelijking tot het te behalen voordeel, gering te achten zijn. Doch de Resident zelf van het nut eener meerdere bevolking overtuigd, is ook reeds op middelen bedacht om in het bestaand gebrek aan handen te voorzien.

Bewateringen der gronden in de omstreken van Wa-

naijassa door nieuwe slokkans, tot het aanleggen van sawas, en het overbrengen van eenige honderden huisgezinnen uit andere meer bevolkte Residentien, zullen naar zijn oordeel voldoende zijn , om dat oogmerk te bereiken.

Later, en zoodra er eene genoegzame hoeveelheid zaad beschikbaar zal zijn, zal de theecultuur ook in andere Residentien van Java, die daartoe geschikte gelegenheid aanbieden, kunnen worden ingevoerd, volgens eene instructie, tot dat einde door het Gouvernement te arresteren.

Het ontwerpen van zoodanige instructie, die eene volledige handleiding tot de cultuur en bereiding van thee zal dienen te bevatten, kan naar mijne overtuiging, aan niemand met meer vertrouwen, dan aan den Resident van Krawang worden opgedragen.

Inmiddels zal de eerste en voornaamste zorg zich dienen te bepalen tot het verkrijgen van eenen ruimen voorraad zaden.

Het zaad, dat hier gewonnen wordt, is waarschijnlijk op den duur niet bruikbaar, omdat de plant, zelfs in Japan, door zaad spoedig verbastert, en zoo men zich daarvan ter eeniger tijd, uit noodzakelijkheid en bij gebrek aan oorspronkelijke Chinesche of Japansche zaden, zal moeten bedienen, zal men daarbij met de meeste omzigtigheid te werk moeten gaan, en opzettelijk zaad- of bibiettuinen op zeer hooge gronden aanleggen, die dan ook tot geen ander einde zullen mogen strekken.

Het verkrijgen van Chinesche zaden wordt, zoo ik wel ben onderrigt, hoe langer hoe moeijelijker, maar

is vooral ook gepaard met zeer aanzienlijke kosten, gelijk de ondervinding dit trouwens reeds genoegzaam heeft geleerd. Het Japansche theezaad daarentegen is in vergelijking tot zeer geringen prijs verkrijgbaar: hoog gerekend een millioen voor 1000 kambang teelen of *f* 1600, alle onkosten van aarde, zand, koelieloonen, kisten, enz. daaronder begrepen; en het is dus van belang, bij voortduring zoo veel mogelijk theezaad uit Japan te ontbieden.

In het verleden jaar is de verkrijging van theezaad aldaar met zeer veel moeijelijkheid verknocht geweest, niet voor zoo veel betrof de materiele bijeenbrenging van het zaad, maar met betrekking tot de opheffing van een verbod, hetwelk door de Japansche regering tegen den verderen uitvoer was gegeven. Het is hier de plaats niet, over deze omstandigheid uit te weiden, die tot die moeijelijkheid aanleiding heeft gegeven, maar ik voor mij mag, vooral nu ik met eigen oogen mij van den goeden voortgang der thee-cultuur alhier heb mogen overtuigen, mij zelven geluk wenschen, wegens de volharding, waardoor ik destijds de bestaande moeijelijkheid heb overwonnen, en eene reeds gesloten bron ook voor den vervolge wederom geopend.

Desniettemin zal ook dit jaar de zaak wederom met veel beleid behandeld moeten worden, en het is dus noodig, dat die opgedragen worde aan een ambtenaar uit ondervinding met de behandeling van deze soort van zaken in Japan bekend.

Het doet mij leed te moeten verklaren, het geen ik

nogthans in het belang der zaak niet mag verzwijgen, dat het tegenwoordig opperhoofd, de heer *van Citters*, de vereischte geschiktheid niet bezit, maar veeleer door eene ontijdige voortvarendheid nieuwe zwarigheden zou verwekken, gelijk overigens uit hetgeen ZEd. Gestr. verleden jaar verrigt heeft, wel met genoegzamen grond mag worden afgeleid. Het zij mij vergund mij omtrent dit onderwerp te gedragen aan mijne missive aan Z. Exc. den Gouverneur Generaal van den 3 Dec. jl., die voorzeker ook reeds onder het oog van Uw H. Ed. Gest. zal zijn gekomen.

Ik heb de eer de volgende punten van voordragt aan de overweging van U Hoog Ed. Gest. te onderwerpen.

Eerstelijk: te bepalen, dat de thee in de residentie Krawang gefabriceerd ter markt zal worden gebragt onder den naam van Javasche thee, in dier voege, dat daarvan een klein gedeelte voor de consumptie periodiek, op voordragt van den Directeur van 's lands producten en civiele magazijnen, te Batavia zal worden verkocht, en het overige gezonden naar Nederland, of zoo de omstandigheden dit niet gedoogden, naar Amerika, om aldaar voor rekening van het Gouvernement te worden verkocht.

Ten Tweede: den Resident van Krawang aan te schrijven om, in afwachting dat de thee-cultuur, bij de ontvangst van versche zaden uit Japan, ook in andere residentien van Java zal kunnen worden ingevoerd, te ontwerpen, en aan den Directeur der cultures ter goedkeuring voor te dragen eene instructie of volledige handleiding tot de cultuur en bereiding van thee.

Ten Derde: te bepalen, dat ook in dit jaar weder thee-zaad uit Japan zal worden aangevoerd, in zoodanige hoeveelheid, als aldaar verkrijgbaar zijn zal, en de scheepsruimte zal gedoogen.

Ten Vierde: den ambtenaar, aan wien de bijeenbrenging van dit zaad zal worden opgedragen, aan te schrijven om daarin met beleid en omzigtigheid te werk te gaan, ten einde alle moeijelijkheden voor te komen, waaruit de Japansche Regering aanleiding zoude kunnen nemen om den uitvoer van thee-zaad in den vervolge te verbieden, met autorisatie wijders aan het opperhoofd om de noodige fondsen, op aanvraag aan gemelden ambtenaar, en te diens verantwoording, beschikbaar te stellen.

Ten Vijfde: den uitvoer van thee-zaad uit Japan voor particuliere rekening te verbieden, met last aan den Directeur van 's lands producten en civiele magazijnen en het opperhoofd in Japan om daartegen, elk in den zijnen, met de meeste zorgvuldigheid te waken.

[Was Get.] *Burger.*

BIJLAGE XXII.

EXTRACT uit eene Nota, gediend aan Z. Exc. den Gouverneur Gener. VAN DEN BOSCH, bij gelegenheid van Hoogstdeszelfs Inspectie-reis in de afdeeling Krawang, in Augustus 1831.

Post alia.

Na dit een en ander, de Indigo-, Zijdewormen- en moerbeziën-teelt betreffende, zal het Uwer Exellentie welligt niet ongevallig wezen te vernemen, wat aan Z. Exc. den Kommissaris Generaal, Burggraaf *du Bus de Gisignies* aanleiding gegeven heeft tot de invoering van den *thee-heester* alhier, en het beproeven van deszelfs cultivatie, ter vermeerdering van die onschatbare producten, die Indie reeds oplevert, en ter uitbreiding van eenen handel, die te regt, als eene hoofdbron van onzen vaderlandschen en kolonialen voorspoed moet beschouwd worden.

Na eene vrij langdurige en zeer gevaarlijke ziekte van den Kommissaris Generaal, werd Z. Exc. door zijnen geneesheer aanbevolen, om zooveel mogelijk de frissche morgenlucht te genieten. De Kommissaris Generaal te zwak zijnde, moest zich in eene soort van open *Palanquin* laten dragen, om het genot van den gezonden en koelen bergwind te kunnen smaken. Op die morgentoertjes vergezelde gewoonlijk, behalve een der heeren Adjudanten, deze of gene of aan het kommissariaat verbonden ambtenaar, of aan het kasteel logerende gast Z. Exc. om haar gezelschap te houden.

Zoo gebeurde het eens, dat de heer *Diard*, lid der natuurkundige commissie, den Kommissaris Generaal op zijne morgen-wandeling begeleidde; altoos vol van het hoofddenkbeeld, dat hem bezielde, om Java's bloei door uitbreiding van landbouw te vermeerderen, lette de Kommissaris op alles met die belangstelling, die U. Exc, als zelf een voorstander des landbouws zijnde, gereedelijk zal kunnen begrijpen.

Zoo trof een heester, die weelderig groeide en met witte bloemen, als kleine enkele rozen, overdekt was, de aandacht van den Kommissaris Generaal. en dien heester niet kennende, vroeg Z. Exc. aan den heer *Diard*: »welk boompje is dat?" Dat is de Japaansche »thee-heester, door Lord *Amhurst*, of *Mento*, naar »*Buitenzorg* gebragt." »Wel! als die zoo mooi en krachtig »hier groeit, dan zouden wij ook hier wel thee kunnen »maken." »En waarom niet Z. Exc.?" antwoordde de heer *Diard*, »wij zullen thee maken, als wij de boo»men en bladen maar hebben." [*]

(*) Quel arbuste est-ce-là? — C'ést du thé, Monseigneur! que Lord *Amhurst* ou Lord *Mento* ont apporté.

Dat korte gesprek gaf aanleiding tot eene breedvoerige wisseling van denkbeelden. De Kommissaris Generaal verzocht den heer *Diard* hem te zeggen, of er geene mogelijkheid zou wezen, en welke, om goede thee-zaden te bekomen? Deze antwoordde, dat waarschijnlijk niets gemakkelijker zou wezen; dat de heer *Siebold*, die als natuurkundige en dokter aan de factorij van Japan geattacheerd was, daartoe veelligt in de beste gelegenheid zou wezen, en dat hij op grond van den bekenden ijver van dien heer overtuigd was, dat als er mogelijkheid toe bestond, niemand beter dan de heer *Siebold* den wensch van den Kommissaris Generaal zou kunnen bevredigen.

Er werd dus onmiddelijk naar Decima met de eerst vertrekkende schepen geschreven. De heer *Siebold* beantwoordde ten volle aan de gegeven verwachting, en zond met de terugkeerende schepen dadelijk een kistje uitmuntende theezaden.

Zij werden in den tuin van *Buitenzorg* onder het oog van den Kommissaris Generaal, en onder toezigt van den Hortulanus, *Kent* of *Kooper*, gezaaid en kwamen weldra weelderig op.

Een jaar later, in 1827, werd er in hetzelfde park van *Buitenzorg* eene regelmatige plantagie van 1300 of 1700 heesters, dat is mij ontgaan, aangelegd, met dat gelukkig gevolg, dat in 1828, in den tuin van *Buitenzorg* zelf, door een Chinees van de *Passer*, die den Kommissaris Generaal door den kapitein der

---

Eh ma foi! s'il croit si bien ici, nous pourrions bien faire du thé aussi? — Eh pourquoi pas, Monseigneur? Nous ferons du thé, lorsque nous aurons des feuilles.

Chinezen bezorgd was, de *eerste thee* gemaakt is. Die man, die zoo als nader bleek, geen eigenlijke *thee-Chinees* was, leerde ons toch de eerste manupulatie en behandeling, zoodat wij toen reeds thee op de eerste tentoonstelling van Indische nijverheid , den 24 Augustus 1828 gehouden, konden exposeren, die door het intermediair van de factoren der Nederlandsche Handelmaatschappij door een expert geproefd en gekeurd is.

Zie daar, Z. E. de oorsprong en de gang van dezen nieuwen tak van kolonialen rijkdom; en aan de zaden in *dien eersten theetuin* gewonnen, is de vrij uitgestrekte plantagie van Wanaijssa, waar wij in het nemen van proeven alreeds zoo ver gevorderd zijn, haar aanzijn verschuldigd.

Wat de kaneel betreft enz. enz.

De Adsistent Resident van
Krawang.
(Was Get.) G. de Serière.

BIJLAGE XXIII. A.

Buitenzorg, den 17 Junij 1834.

Ik noodig UWEd. Getr., mij, met omgaanden post, eene opgave te doen toekomen, hoeveel *kaneel-boomen* dit jaar in Krawang zullen kunnen worden geschild, en hoeveel iedere boom, tennaastenbij, aan drooge kaneel oplevert.

Ik maak tevens van deze gelegenheid gebruik aan UWEd. Gestr. de goede ontvangst te doen kennen van de mij toegezonden *tijgervellen*, en U voor die zorg mijnen dank te betuigen.

De Luitenant Generaal, Commissaris
Generaal van Neerlansch Indie.
(W. G.) J. VAN DEN BOSCH.

Aan den heer Resident
van Krawang.

Bijlage xxiii. B.

Poerwakarta, 19 Januarij 1834.

Heden morgen had ik de eer te ontvangen Uwer Excellenties Missive van den 17 jl., inhoudende den last om hoogstdezelve op te geven, hoeveel kaneel boomen dit jaar in Krawang zullen kunnen worden geschild, en hoeveel ieder boom tennaastenbij aan drooge kaneel oplevert; en daar het mij uit die Missive voorkwam, dat het Uwer Excellentie's verlangen was met den meesten spoed het verlangde berigt te ont-

vangen, zoo heb ik het nuttig geoordeeld op dezelfde wijze aan haren wensch te voldoen, ten einde geen tijd te verliezen.

Daar de kaneel-kultuur op eene zekere schaal in 1831 eerst is ingevoerd geworden en het Uwer Exc. behaagd heeft, mij met de proefneming te belasten, zoo kan ik noodwendig niet verder spreken, dan de door mij verkregen ondervinding toelaat.

Mijne plantagiën, waarvan Uwe Exc. den eersten aanleg heeft gezien, zijn successief gebragt op 50 duizend boomen, daaronder gerekend de bibiet, die tegenwoordig verplaatst wordt, en waarvoor de gronden in gereedheid zijn.

Van dat getal denk ik, als de regens gewoonlijk blijven aanhouden, tusschen de 30 à 35 duizend boomen te zullen kunnen kappen.

Moeijelijk is het nog eenigzins voor mij op te geven, zooals Uwe Excellentie verlangt, hoeveel een boom ten naasten bij aan drop-kaneel oplevert, en deze moeijelijkheid wordt daardoor geboren, dat ik zelve eerst moet ondervinden, of de door mij ontvangene berigten en verkregene theoretische kennis, door de praktijk bevestigd wordt.

Ik kan in deze naar mijn oordeel niets beter doen, dan Uw Exc. stiptelijk op te geven, wat het resultaat is geweest der genomen wordende proeve tot dusverre, ten einde Uwe Exc. in die opgave het middel aan de hand te doen, dat tot maatstaf van hare berekening veelligt zal kunnen dienen.

Uit den hierbij overgelegden staat sub. No. 1. zal Uwe Exc. ontwaren, welk getal boomen wij sedert den 18 dezer geschild hebben, en tevens kunnen op-

makent, dat eene eerste kapping ruim 6°/o heeft afgeworpen.

Het zij mij intusschen vergund Uwer Exc. hierbij op te merken, dat eene eerste kapping van een kaneelplantagie niet moet dienen tot maatstaf van de beoordeeling, van het geen zij bij eene 2, 3 en 4 snit zal opbrengen.

De boom moet 3, en volgens sommige anderen, zoo als Rabinell, 5 jaren oud zijn, alvorens hij gekapt wordt, om dat anders te jong zijnde, dezelve niet sterk genoeg is om de kapping door te staan en hij geene genoegzame aromatieke deelen in zich bevat.

De tot dusverre verkregen ondervinding schijnt ons te beloven, dat wij na 8 jaren reeds op Java de eerste vrucht van den aanplant zullen kunnen plukken.

Maar die eerste oogst is de onvoordeeligste van allen; want voor pijpkaneel kan men niets anders dan de toppen der boomen en eenige zijtakken gebruiken, terwijl de stam en dikkere takken eene grovere soort opleveren, die het niet raadzaam zoude wezen in den handel te brengen, of als eene eerste proeve naar Europa te zenden.

Vernomen had ik, dat de eerste kap de onvoordeeligste was, en mijne tot dusverre verkregene ondervinding schijnt zulks te bevestigen, daar de in Nov: en Dec: gekapte boomen weder allerweligst uitloopen, en van 18 tot 34 scheuten hebben. Het is Uwer Exc. bekend, dat het die scheuten zijn, die de fijne pijp-kaneel opleveren. Dan hoe het ook zij, de hierboven aangehaalde staat No. 1. zal, vleije ik mij, Uwe Exc. eene geschikte maatstaf in handen geven ter beoordeeling, van hetgeen deze kultuur is en worden kan, en Hoogst-dezelve tot

de slotsom brengen, dat men bij eene eerste kapping, hoe het ook zij, ruim 6% ponden goede gedroogde kaneel per 100 boomen kan rekenen. De volgende kappingen moeten voordeeliger wezen dan de eerste, omdat men bij dezelve niets dan zuivere loten bekomt, en het dus waarschijnlijk is, dat een boom bij een volgenden kap oneindig meer zal opleveren, dan bij deneer sten waarvan relatief gesproken haast niets bruikbaar is.

Het is ten minste op die verkregene ondervinding, dat ik de begrooting had gebaseerd, die ik den 28 Dec. a. p. voor den aanplant van 500 duizend boomen aan de directie der kultures gezonden heb. Ik heb de eer Uwer Exc. die begrooting hierbij copijelijk sub. 2 aan te bieden, en haar tevens tot hare speculatie sub. 3 toe te zenden den vergelijkenden staat van presumptive kosten en inkomsten van een kaneeltuin van 500 duizend boomen gedurende 3 achtereenvolgende jaren.

Ik hoop, dat dit een en ander door Uwe Exc. als een voldoenend antwoord op den mij gegeven last zal worden beschouwd.

Ten slotte neem ik vrijheid hoogstdezelve sub 4 aan te bieden:

Een monster van den zoogenaamden afval, waarvan het veelligt doelmatig zou wezen olie te stoken, en waaromtrent ik slechts wacht naar den afloop der kleine proeve, om dienaangaande in het belang der zaak een nader voorstel te doen. Uit dat monster zal Uwe Exc. ontwaren, dat de kaneel te ruw, te robbelig, als ik mij zoo eens mag uitdrukken, is om gebost te worden, maar goed om als zuiver afval te worden beschouwd; en daar het oliestoken slechts een zeer klein preparaat vereischt, zoo zou het veelligt nuttig wezen, om zoodanig eene stokerij te beginnen. Maar zoo als ik de vrijheid nam hier-

boven Uwer Exc. mede te deelen, wacht ik op den afloop eener kleine proeve, om daarop nader terug te komen.

Sub. No. 5. zij het mij veroorloofd Uwer Exc. aan te bieden een klein proefje, dat hoop ik ten bewijze strekken zal, dat wij ook in het schillen vorderingen maken. Ik heb dezelve met de Ceylonsche kaneel, die ik heb, vergeleken en mag zeggen, dat ik er, wat de rolling betreft, geen verschil in vind; dat de kaneel nog bleek is, is alleen aan hare verschheid toe te schrijven, daar zij gisteren eerst geschild is. Nog zoude het veelligt niet overbodig wezen Uwer Exc. aandacht te vestigen op de prijsbepaling van *f* 2 koper, die ik in mijnen vergelijkenden staat van uitgaven en inkomsten heb aangenomen. Nog niet vereerd zijnde met een antwoord op mijn verzoek, om bekend te worden gemaakt, voor welke waarde ik de door mij geleverde kaneel bij mijne baten zoude kunnen afschrijven, zoo heb ik wel voor mijne berekeningen een prijs moeten aannemen, en ik vlei mij, dat de prijs van *f* 2 koper Uwe Exc. niet te hoog zal voorkomen. — Hoe het ook zij, ik wacht ten deze nadere bevelen af, en heb het een en ander slechts Uwer Excellentie tot hare overweging aangeboden.

De Resident van *Krawang*,

(Was Get.) G. de SERIÈRE.

Aan Zijn Excellentie den Kommissaris
Generaal over Neerlandsch Indië.

BIJLAGE XXIII. C.

STAAT der in den proeftuin te Poerwakarta van 23 November 1818 tot 34 Januarij 1835 geschilde Kaneelboomen en daarvan verkregene kaneel.

Van 13 tot	Ulto.	Nov.	1833	zijn	gekapt	960	Boomen.
	in	Dec.	1833	»	»	4600	»
Van 1 tot	18	Jan.	1834	»	»	2150	»
				dus	Totaal	7710	Boomen.

Deze Boomen hebben opgeleverd goed gedroogde pijp-kaneel ter verzending gereed, en	420	Ponden
	62	»

Afval, of kaneel een weinig ruwer, doch altijd zeer goed ter bereiding van olie [*] dus, is de zuivere opbrengst van

7710 Boomen	482 Ponden.

hetgeen van de honderd boomen ruim 6 Ponden bedraag. (†)

Poerwakarta, 19 *Junij* 1834.
De Rcsident van Krawang.
G. de Serière.

(*) Bij ondervinding is het volgende jaar gebleken, dat 100 oude ponden afval ruim een oud pond kaneel-olie afwerpen, die voor de som van f 280 het pond aan het Geneeskundig magazijn is afgestaan.

(†) Latere proeven met meer kennis van zaken hadden veel voordeeliger uitkomst.

BIJLAGE XXIV.

EXTRACT uit het Register der Resolutien van den Gouverneur Generaal ad interim van Nederlandsch Indie in Rade.

Buitenzorg den 1 Julij 1835.

Gelet, dat ten gevolge der Resolutie van heden No. 1 in het bestuur der Residentie Banjoemaas dient te worden voorzien;

is goedgevonden en verstaan:

Te benoemen tot Resident van Banjdemaas.

G. DE SERIERE

thans belast met het bestuur der afdeeling Krawang.

Extract dezer zal worden verleend aan den benoemde, tot informatie.

Accordeert met voorschreven Register,
De tweede Adjunct Secretaris der Regering,
P. JEEKEL.

Aan
den benoemden Resident van
Banjoemaas
G. de SERIÈRE.

BIJLAGE XXV.

Batavia den 1e Julij. 1835.

Op last van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal ad interim, heb ik de eer UWEd. Gestr. uit te noodigen, om zich *dadelijk* naar de Residentie Banjoemaas te begeven, ter aanvaarding van de aan UWEd. Gestr. bij Resolutie van heden No. 2, opgedragene ambtsbetrekking van Resident aldaar.

Zijne Excellentie behoudt zich des noodig voor. UWEd. Gestr. later een kort verlof toe te staan, ter vervoering van uwe zaken te Krawang en tot den afhaal van uwe familie.

De Eerste Adjunct Secretaris
der regering.
CORNETS DE GROOT.

Aan den Heer G. DE SERIÈRE
benoemd Resident van
Banjoemaas.

BIJLAGE XXVI.

Banjoemaas 10 Januarij 1837.

Bij het *vierde* lid der resolutie van U Exc. van den 24 September 1836 No. 5 gelast Hoogstdezelve mij: »om met het einde van het loopende jaar een verslag »in te dienen van den staat der Kalie-Yosso, zoo»mede van het Kesoegiansche kanaal, en om dat verslag »te doen vergezeld gaan van alle zoodanige opmerkin»gen, als ik noodig zal oordeelen."

Als een gevolg van dien last en van eene door mij gehoudene inspectie, heb ik de eer U Exc. te berigten dat:

a De Kalie-Yosso tot dus verre ten eenemaal beantwoord aan de bedoeling, die het Gouvernement zich heeft voorgesteld; namelijk om de zeehaven van Tjielatjap met de binnenlanden te verbinden, of liever om de producten voor den grooten handel, die in deze laatste gewonnen worden, met gemak naar eene goede

zeehaven te kunnen voeren. Al de koffij van den oogst van 1836 is langs de rivier Seraijoe van de hoofdplaats van Banjoemaas, en door het kanaal Kalie-Yosso tot aan de pakhuizen van Tjielatjap gevoerd; geen enkel lastdier wordt er voor het vervoer van dat product meer tusschen de twee laatstgenoemde plaatsen gebruikt, even zoo min als voor het aanbrengen van zout voor de cunsumtie van deze residentie en van Bagelen. Een groot voordeel is dus aanvankelijk in 1836 voor eene zeer geringe uitgave, vooral in verband beschouwd met de groote sommen en nutteloozen arbeid, vroeger aan het Kesoegiansche kanaal besteed geworden, behaald, en als eenmaal de geschikte vaartuigen voor de vaart langs de rivier Seraijoe zullen gevonden, en in genoegzame hoeveelheid aanwezig zijn, dan mag het er voor gehouden worden, dat het groote doel bereikt is, dat sedert lang reeds door het Gouvernement beoogd werd.

Er zullen echter wel is waar bij het einde van den regentijd nog wel eenige fondsen behooren disponibel te worden gesteld om het kanaal te volmaken, en veelligt op sommige plaatsen nog dieper te graven, edoch die sommen zullen zeer gering zijn, daar het te voorzien is, dat de zware stroom, die tegenwoordig door de Kalie-Yosso naar zee loopt, hetzelve bij wijze van spoeling tot eene aanmerkelijke diepte zal brengen. Met dat oogmerk is bij het invallen der zware regens een dam gelegd op de hoogte van Karang-Sinkiel, ten einde al het water van de Koeripan door de Winong en het eigenlijke kanaal Kalie-Yosso naar zee, of naar de uitwatering van de Kalie-Klappa te voeren. Vroeger lag daar, zoo als U Exc. bekend is, een dam om het

water in het kanaal te behouden, doch die dam is nu weggenomen, en de schuring welke daardoor is ontstaan, heeft niet alleen op de hoogste plaatsen het kanaal op eene diepte van 4 à 5 voeten gebragt, maar ook een groot gedeelte van de bank, die voor de Kalie-Klappa lag, verspoeld. Bij mijn laatste aanzijn te Tjilatjap, was het zeewater meer dan *vijf-en-twintig* roeden ver troebel van den modder, die met kracht door het stroomende water van de Kalie-Yosso in zee werd gespoeld.

Ik vlei mij dien ten gevolge, dat wij er deze regenmousson veel zullen vorderen, en dat de volmaking van het bewuste belangrijke werk zonder veel moeite noch kosten tot stand zal kunnen worden gebragt. Bij het einde van den regen-tijd zal ik de eer hebben, Uwer Exc. nader over dat onderwerp te berigten en Hoogstdezelve tevens aanbieden de begrooting der gelden, die alsdan voor den nog te verrigten arbeid vereischt zullen worden.

Alvorens van dit onderwerp af te stappen, zij het mij vergund hier nog als eene daadzaak die in het onderwerpelijke geval mij toeschijnt niet onbelangrijk te zijn, aan te stippen, dat tijdens de laatste inspectie van den Luit. Kolonel *Michiels*, ik Z Ed. verzocht met mij de werken om de Zuid dezer residentie te gaan bezigtigen, wijl vroeger eenige opnamen aldaar door Z.Ed waren gedaan; en ik had het genoegen, dat die Hoofd-Officier mij volvaardig verklaarde, *dat ook volgens zijne wijze van zien het kanaal Kalie-Yosso aan de voorgestelde bedoeling beantwoordde.* Wij zijn toen in 1½ uren tijds van de Winong tot aan Tjilatjap het kanaal met een zwaar beladen sassak afgezakt, terwijl dien dag 49 prauwen met producten beladen, daar doorheen waren

gevaren. De vaart is nu zoo geregeld, dat de prauwen den eenen dag met producten beladen, van den dam naar Tjilatjap varen, en den volgenden met zout bevracht terugkeeren. Ik ben in deze bijzonderheden getreden, in de hoop dat zij in het belang der zaak eenige waarde voor Uwe Exc, zullen hebben.

b Als nu overgaande tot het *tweede* onderwerp, waaromtrent Uwe Exc. krachtens de hierboven aangehaalde resolutie van den 25 Sept. verlangd heeft mijn berigt te ontvangen, namelijk: *omtrent den staat van het Resoegiansche kanaal*, zij het mij vergund Hoogstdezelve in aanmerking te geven: dat de hooge stand van het water in de Seraijoe mij buiten staat stelt om op eene doelmatige wijze over dat kanaal te oordeelen, wijl, zoo ik mij niet vergis, de vraag is: hoe het daarmede gelegen is bij een gewonen en lagen stand van het water. Alleen kan ik Uwer Exc. berigten, dat bij laag water in de Seraijoe het Resoegiansche kanaal droog valt, en dat *nu* bij de dessa Koeripan dat kanaal nog droog is, en er volgens de gedane opnamen nog *zes* à *acht* voeten dieper zouden moeten gegraven worden, om het water daar heen te doen vloeijen. Er hebben bij Resoegian weder instortingen plaats gevonden. Over de ondiepten, die daar door zijn veroorzaakt, kan nu bezwaarlijk geoordeeld worden; daartoe zal de aanstaande Oost-mousson eene gunstiger gelegenheid aanbieden. Indien het de begeerte van Uwe Exc. is, zal ik de eer hebben Hoogstdezelve tegen dien tijd eene juiste bevinding der onderwerpelijke zaak aan te bieden.

De Resident
G. de SERIÈRE.

Aan zijne Excellentie den
Gouverneur Generaal over
Nederlandsch Indië enz.

Rapport van het Kanaal Kalie Yosso.

Door het leggen van den dam in de Rivier Koeripan bij de dessa Karang Sinkel stroomt nu de geheele Rivier Koeripan, door het Kanaal heen, naar Tjilatjap, zoo dat het water in het kanaal 4 tot 5 voeten diep is. Omtrent dezen zal het Kanaal, gedurende den regentijd, aanzienlijk dieper spoelen, aangezien het water geheel modderig uit het Kanaal loopt; ook is de bank vooraan bij Tjilatjap, reeds aanzienlijk vermindert.

Kanaal Resoegian

Bij den tegenwoordigen waterstand in de Rivier Seraijoe loopt het water aanzienlijk van Resoegian naar de Lantjar, waardoor niet goed nagegaan kan worden de ondiepte van den bodem; echter hebben weder eenige nieuwe inzakkingen en instortingen plaats gehad. Bij laag water in de Rivier Seraijoe loopt geheel geen water door het Kanaal.

Verder in de doorgraving bij Koeripan loopt het water bij hoogen stand op verre na niet door, en zal wel nog 6 tot 8 voeten uitgediept moeten worden, wanneer het lage water door zal loopen; ook is het gedeelte, hetwelk pas in de maand Mei jl. is uitgediept geworden, wederom zoo ondiep als te voren.

De Opziener:
ALDINGER.

BIJLAGE XXVII.

Hiernevens ontvangt UEd. G. het Ministerieël paket voor het schip *zeemanshoop*, hetwelk nu, zonder verder verwijl, kan worden geëxpidieerd.

Buitenzorg;
29 Oct. 1835.

D. G. GADINK.
J C. BAUD.

Aan den Resident van
Banjoemaas.

BIJLAGE XXVIII.

Batavia 28 October 1835.

Wij vinden ons vereerd met UWEds. missive van den 25 dezer No. 5, welke ons het hoogst aangenaam berigt brengt, dat de *Zeemanshoop* den 24 behouden te Karang-Bolling was aangekomen, en den volgenden dag reeds ter reede van Tjilatjap zoude zijn. Wij betuigen UWEd. Gestr. onzen meesten dank voor deze mededeeling, alsmede voor de schikkingen, welke door UWEd. Gestr. waren getroffen om de belasting van genoemden bodem met den meesten spoed te doen volbrengen. Den goeden afloop daarvan te vernemen, zal ons veel genoegen doen. Inmiddels gebruiken wij de vrijheid UWEd. Gestr. beleefdelijk te verzoeken, den hiernevens gaanden brief aan het advies van de Maatschappij, aan kapitein *Witze* te willen doen geworden.

De Factorij der Nederlandsche
Handelmaatschappij.
J. H. SPENGLER. Pres.
O. W. VERKOUTEREN. Lid.

Aan den Resident van
Banjoemaas.

BIJLAGE XXIX.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië.

Buitenzorg, den 10 Maart 1837.

Gelezen de Missive van den Resident van Soerakarta dd. 27 Februarij jl. No. 183.

Gelet op Art. 24 van het Reglement van het Instituut der Javaansche taal te Soerakarta (staatsblad 1834 No. 60) alsmede op de resolutie van den 30 November 1835, No. 5. en op de besluiten van den 19 Maart en den 21 November 1836 No. 2 en 26.

Is goedgevonden en verstaan:

Te bepalen, dat het in dit jaar, den 21 Mei aanstaande, aan te vangen examen der Eleves bij het In-

stituut voor de Javaansche taal te Soerakarta zal worden gehouden door eene kommissie, bestaande uit:

Den Resident van Soerakarta, Curator van het gemeld instituut als voorzitter, en

Den Resident van Banjoemaas, *de Serière,* benevens den luitenant kolonel *H. F. Buschkens,*

beide als Leden.

met toevoeging aan de Commissie, speciaal voor de javaansche taal, van den Majoor *S. J. Roeps.*

Extract dezes zal worden verleend aan den belanghebbende, tot informatie.

Accordeert met voors. Register
De eerste Adjunct Secretaris van het Gouvernement.
J. JEEKEL.

Aan de Resident van Banjoemaas.
DE SERIÈRE.

BIJLAGE XXX.

EXTRACT UIT HET REGISTER DER BESLUITEN VAN DEN GOUVERNEUR GENERAAL VAN NEDERLANDSCH INDIE.

Buitenzorg; den 22 April 1837.

Gelezen de verzoeken:

a Enz.

b Van den Resident van Banjoemas, *de Serière* dd. 19 dezer, No. 452, ter bekoming van verlof in het kosteloos gebruik der Gouvernements postpaarden, ten einde zich naar Buitenzorg en Batavia te begeven, tot het overbrengen zijner kinderen derwaarts, uithoofde van het overlijden zijner echtgenoot; alsmede om ontheven te worden aan de kommissie, hem opgedragen bij het besluit van 10 Maart jl. No. 22;

Gezien: enz.

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Den Resident van Banjoemaas, *de Serière* te ontheffen van de kommissie hem bij het besluit van den

10 Maart jl. No. 22, opgedragen tot het mede-examineren op den 1 Mei aanstaande, der eleves op het Instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta; en aan denzelven toe te staan een verlof naar Buitenzorg en Batavia, voor den tijd van ééne maand, met vergunning tot het kosteloos gebruik der Gouvernements-postpaarden voor de heen- en terugreis.

Ten Tweede :

Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Indie, tot informatie, en voorts extract verleend aan den Directeur Generaal van finantien, den Directeur der cultures, den Resident van Cheribon, den Resident van Banjoemaas, den Resident van Soerakarta en de Algemeene Rekenkamer, tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschr. Register.
De Wd. Algemeene Secretaris
CORNETS DE GROOT.

Aan
den Resident van
Banjoemaas.

BIJLAGE XXXI.

Samarang den 15 Junij 1898.

Zijne Excellentie de Gouverneur Generaal wenscht te worden bekend gemaakt met Uw persoonlijk gevoelen omtrent het instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta, en, casu quo, welke maatregelen, naar uw inzien, nog met vrucht zouden kunnen worden aangewend, ten einde deze instelling meer en meer aan derzelver oogmerk te doen beantwoorden.

Ik heb mitsdien de eer UEd. Gestr. uit te noodigen, om in den voormelden geest te dienen van berigt, consideratien en advies.

De Wd. Algemeene Secretaris
Cornets de Groot.

Wel Edel Gestrenge Heer
den Heer *de Serière*
Resident van
Banjoemaas

BIJLAGE XXXII.

Soerakarta, den 24 Junij 1838.

Ik heb met genoegen voldaan aan Uw verlangen om den Gouv. Gen. bekend te maken met uwen wensch om Z. Exc. te ontmoeten; en daarvan is het gevolg geweest, dat Z. Exc. UEd. toestaat om HD. te Wonosobo te komen zien, alwaar wij den 7 en 8 Julij zijn zullen.

De nota over het Jav. Instituut door UEd. Gestrenge aan den Gouv. Gen. gezonden, heb ik met veel belangstelling gelezen en ik meen, dat dit ook bij Z. Ex. het geval is geweest. Voorloopige informatien, voor de ontvangst van dat stuk, hier en daar ingewonnen, bevestigen de waarheid van het door UEds. aangevoerde. Het is te hopen, dat een middel tot verbetering zal kunnen worden uitgedacht.

CORNETS DE GROOT.

Den Heere de Serière.

BIJLAGE XXXIII.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië.

Buitenzorg, den 23 November 1838.

Gelet, enz.

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk. Bij onderlinge verplaatsing te benoemen en aan te stellen, gelijk geschiedt bij deze:

Tot Resident van Banjoemaas, *L. Launy*, thans Resident van Madion,

Tot Resident van Madion, *E. M. Francis*, thans Resident van Rembang,

Tot Resident van Rembang, *G. de Serière*, thans Resident van Banjoemaas;

Ten Tweede. Te bepalen, dat de Resident *Launy* het bestuur van Banjoemaas, zal aanvaarden nadat de vastge-

stelde afstand aan particuliere ondernemers der Gouvernements suikerfabrieken in Madion voldoende zal zijn geregeld; en dat de overgave en overname dier Residentie alsmede van de Residentie Rembang, daarvan bij gevolg ook afhankelijk zal zijn.

Extract dezes zal worden verleend aan den belanghebbende, tot informatie.

Accordeert met voors. Register;
De eerste Adjunct Secretaris
van het Gouvernement,
P. JEEKEL.

Aan den benoemd Resident van
Rembang *G. de Serière*,
thans Resident van
Banjoemaas.

BIJLAGE XXXIV.

EXTRACT *uit het Register der besluiten van den Vice President, waarnemenden Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie.*

Buitenzorg den 24 Januarij 1842.

Gelet enz.

De Raad van Indie gehoord;

Is goedgevonden en verstaan;

Te benoemen tot Gouverneur der Moluksche Eilanden

***G. de SERIÈRE*,**

laatstelijk Resident van Rembang, onlangs van verlof uit Nederland teruggekeerd.

Extract dezes zal worden verleend aan den benoemde tot informatie.

Accordeert met voorschr. register.
De Algemeene Secretaris.
C. VISSCHER.

Aan
den heer *G. de Serière*,
benoemd Gouverneur der
Moluksche Eilanden,
thans te *Batavia*.

BIJLAGE XXXV.

EXTRACT uit het Register der besluiten van den Vice President van den Raad, waarnemend Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie.

Buitenzorg, den 19 Februarij 1845.

Gelezen de rapporten enz.

Is goedgevonden en verstaan:

Post alia.

Den Gouverneur der Moluksche Eilanden te kennen te geven, dat het Gouvernement zijne onvermoeide pogingen tot herstel der administratie te Menado en zijne behartiging van 's lands belangen op prijs stelt.

Accordeert met voorschr. Register.

De eerste Adjunct Secretaris van het Gouvernement.

(W. G.) JEEKEL.

Aan
den gouverneur der
Moluksche Eilanden.

BIJLAGE XXXVI.

Hier worden nog bijgevoegd eenige Besluiten, die niet opzettelijk in den loop van het verslag van Mijne Loopbaan in Indie vermeld zijn, maar die veelligt nog dienen kunnen om over haar eenig meerder licht te verspreiden.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Luitenant Gouverneur Generaal ad interim van Nederlandsch Indië.

Batavia den 27den Junij 1837

Gelezen het besluit van den Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indië, dd. 22 dezer No. 25, Luidende als volgt:

No. 25.

In naam des Konings.

DE KOMMISSARIS GENERAAL OVER NEDERLANSCH INDIE.

Gezien deszelfs besluit van heden No. 23;

Heeft goedgevonden en verstaan:

Te benoemen en aan te stellen, zoo als geschiedt bij deze:

Tot Lid der hoofd-kommissie van Onderwijs, den

heer *de Serière*, Predikant bij de Hervormde Gemeente, enz.

Afschrift dezes zal worden verleend aan den Luit. Gouverneur Generaal ten fine van executie.

Buitenzorg, den 22 Junij 1827.

(Was Get.) Du Bus.

Is goedgevonden en verstaan:

Bovenstaand besluit bij extract dezes te brengen ter kennisse van den belanghebbende tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschr. Register
De Adjunct Secretaris der
Indische Regering.
VAN OLPEN.

Aan den Heer G. de SERIÈRE
Predikant bij de Hervormde
Gemeente te Batavia.

BIJLAGE XXXVII.

EXTRACT uit het Register der besluiten van den Luit. Gouverneur Generaal over Nederlandsch Indië

Batavia, den 9 Julij 1829.

Gelezen het besluit van den minister van staat, Kommissaris Generaal dd. 6 dezer No. 26, luidende als volgt:

In naam des Konings.

De Minister van staat, Commissaris Generaal van Nederlandsch Indië.

Gezien het adres van den heer *de Serière*, Secretaris der hoofdkommissie van Landbouw, tevens geschiedschrijver van Nederlandsch Indie, voormalig Predikant te Soerabaija dd. 2 Junij ll., houdende verzoek om, voor zoo veel noodig, te worden bevestigd in de cathegorie van civiel-ambtenaar;

Gezien de Missive van de Regering, dd. 1 dezer No. 1066, daarbij in voldoening aan het marginaal renvooi van den 3 Junij ll. No. 1 op het voormeld adres, dienende van Consideratien en advies, wordende daarbij te kennen gegeven, dat bij de Regering tegen het door den heer *de Serière* gedaan verzoek geene bedenkingen bestaan;

Dat, hoezeer dezelve oppervlakkig mogt schijnen te strijden met de begeerte van den koning, aan hem Kommissaris Generaal kenbaar gemaakt bij Missive van den Minister voor de Marine en kolonien, van den 13 October 1828, L. H. No. 35 en 36*l*153, dat namelijk, de Leeraren der Christelijke gezindheden, als het radikaal van Indisch ambtenaar niet bezittende, voortaan in geene civiele betrekkingen, hooger in rang dan die van kommies kunnen worden geplaatst, de Regering nogthans vermeent, dat deze bepaling op den heer *de Serière* niet van toepassing kan worden gemaakt, zoo wel omdat hij, bij missive van den minister voor de marine en Koloniën van den 18 Januarij 1821 No. 6*l*7, aan het Indisch Bestuur is aanbevolen om voor het middelbaar onderwijs in Indië gebruikt te worden, als omdat hij reeds lang, voor dat zijn Majesteits verlangen aan hem Kommissaris Generaal bekend kon zijn, met eene Civiele betrekking was bekleed, zijnde de Regering van gevoelen, dat het zijner Majesteits bedoeling niet kan geweest zijn, dat aan de ten dien aanzien gegeven bevelen eene achteruitwerkende kracht zoude worden gegeven, ten prejudice van bijzondere belangen;

En wordende op grond van dit alles door de Rege-

ring geadviseerd, om den heer *G. de Serière*, op zijn verzoek, definitief van de verdere vervulling van het Leeraars-ambt bij de Hervormde kerk in Nederlandsch Indie te ontslaan en voor zoo veel noodig te verklaren, dat hij voortaan als civiel-ambtenaar zal worden beschouwd, en mitsdien, even als elk ander, naar eene convenabele en met zijnen vorigen stand geëvenredigde betrekking zal kunnen staan;

Overwegende, dat reeds bij schrijven van den Minister voor het publiek onderwijs, de nationale nijverheid en de kolonien, aan den toenmaligen Gouverneur Generaal, dd. 15 December 1820 No. 234 is verklaard, dat de heer *G. de Serière* zich ook als Lector in de geschied- en aardrijkskunde gunstig had bekend gemaakt, en hij dien ten gevolge (zoo als zulks ook uit een extract uit het Register der handelingen en resolutien van welgemelden Minister in dato 18 Januarij 1821 No. 6, blijkt) aan de Indische ambtenaren van den tweeden (nu eersten) rang in het Vaderland is geassimileerd geworden.

Gelet op deszelfs besluit dd. 15 December 1828 No. 22;

Herzien de daartoe aanleiding gegeven hebbende voordragt van de Regering dd. 3 December 1828 No. 2354, waarbij toen reeds het verlangen van den heer *de Serière* om eenen zekeren rang onder de ambtenaren te bekleeden als allezins billijk is erkend geworden.

Overwegende daarenboven, dat sedert Maart 1827 de heer *G. de Serière* deszelfs ambt van Leeraar der Hervormde gemeente te Soerabaija heeft neergelegd, hij daarin sedert door den Predikant *Ruempol* is ver-

vangen en ter vervulling van eenige werkzaamheden ten dienste van het Gouvernement te Buitenzorg gekomen en aldaar is verbleven.

Heeft goedgevonden en verstaan:

Disponerende op de voormelde rekweste.

1o. Te verklaren, zoo als geschiedt bij deze, dat de heer *G. de Serière*, krachtens de in den hoofde aangehaalde ministeriële dispositien, sedert deszelfs komst in deze gewesten, als civiel ambtenaar is behooren te worden beschouwd, wordende hij, voor zooveel noodig, als zoodanig bij deze geconfirmeerd.

2o. Uit aanmerking van het voorschrevene al verder te verklaren, dat er geene noodzakelijkheid is gevonden om verder op het verzoek van den heer *G. de Serière*, voor zoo ver hetzelve de strekking mogt hebben om alsnu definitief van de verdere vervulling van het Leeraars-ambt te worden ontslagen, te disponeren, aangezien hij reeds, sedert het nederleggen van zijne betrekking van Predikant te Soerabaija en het op zich nemen van werkzaamheden, welke met die waardigheid als geheel onvereenbaar moeten worden beschouwd, heeft opgehouden tot den kerkelijken dienst verder te behooren, wordende niettemin ten overvloede bij deze verklaard, dat de heer *G. de Serière* niet meer als Leeraar der Hervormde kerk van Nederlandsch Indië kan noch behoort te worden beschouwd.

Afschrift dezes kan worden verleend aan den Luit. Gouverneur Generaal ten fine van executie, en met verzoek om den inhoud dezes in deszelfs geheel, zoo aan de Generale Directie van financien, de Algemeene

Rekenkamer, als aan den heer *G. de Serière* mede te deelen.

Buitenzorg, den 6 Julij 1829.

(Was Get.) DU BUS.

Is goedgevonden en verstaan:

Bovenstaand besluit bij Extract dezes te brengen ter kennisse van den kerkenraad der Hervormde Gemeente te Batavia, de Generale Directie van Financien, de Algemeene Rekenkamer, Directeuren van het civiele weduwe en wezenfonds en den heer *de Serière* tot informatie en narigt.

Accordeert met voors. Register
De Adjunct Secretaris
van het Gouvernement,
F. C. ROSE.

BIJLAGE XXXVIII.

EXTRACT *uit het Register der Besluiten van den Luitenant Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie.*

Batavia den 21sten Sept. 1829.

Gelezen het besluit van den Minister van Staat, Kommissaris Generaal, van den 14 dezer No. 37, luidende als volgt:

In Naam des Konings.

De Minister van Staat, Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indie,

Op voordragt van de Regering dd: 9 dezer No. 1485, naar aanleiding der voordragt van de Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 13 Augst. ll. No. 7.

Heeft goedgevonden en verstaan:

1o. Den heer *G. de Serière* ten gevolge zijner nieuw verkregen functien, welke hem buiten de gelegenheid stellen, die functien geregeld waar te nemen, als lid der Hoofdkommissie van Onderwijs honorabel te ontslaan, zoo als geschiedt bij deze.

2o. Enz.

Afschrift dezes zal worden verleend aan den Luit. Gouverneur Generaal ter fine van executie.

Buitenzorg den 14 *Sept.* 1829

(Was Get,) Du BUS.

Goedgevonden en verstaan.

Bovenstaand besluit bij extract dezes te brengen ter kennisse van de Hoofdkommissie van Onderwijs en den belanghebbende tot informatie.

Accordeert met voorschr. Register.

De Adjunct Secretaris.

VAN OLPEN.

Aan

den heer G. de SERIÈRE.

BIJLAGE XXXIX.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie.

Batavia den 17 October 1829.

Gelezen het besluit van den Minister van Staat, Kommissaris Generaal van den 12 dezer No. 23, luidende als volgt:

In naam des Konings.

De Minister van Staat, Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indie

Gelet op dezelfs besluit dd. 16 Sept. ll. No. 6, waarbij aan de beraadslaging van eene daarbij benoemde speciale commissie is onderworpen, het plan tot het graven van een kanaal, ter vereeniging van de Tjitarum en Bacassie.

Heeft goedgevonden en verstaan:

Tot Secretaris en tevens stemhebbend lid van en bij de

gemelde kommissie te benoemen, zoo als geschiedt bij deze, den heer *G. de Serière*, Adsistent Resident van Krawang.

Afschrift dezes zal worden verleend aan den Luit. Gouverneur Generaal ten fine van executie.

Buitenzorg, den 12 October 1829.

(Was Get.] *Du Bus.*

Is goedgevonden en verstaan.

Bovenstaand besluit bij extract dezes te brengen ter kennisse van den belanghebbende tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschr. register.

De Adjunct Secretaris.

VAN OLPEN.

Aan
den heer *G. de Serière.*

BIJLAGE XL.

E X T R A C T *uit het Register der Resolutien van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie in Rade.*

Gelezen enz.

Is nà déliberatie, goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: enz.

Ten Tweede: krachtens de autorisatie, vervat in de missive van den Minister voor de Colonien, in dato 26 April jl. No. $_{7}\frac{52}{152}$, aan den heer *G. de Serière*, Adsistent Resident van Krawang, te verleenen het karakter van Indisch ambtenaar, en hem daarvan bij extract dezer, kennis te geven.

Accordeert met voorschr. Register.

De Algemeene Secretaris.

Aan
den Resident van
Krawang.

BIJLAGE XLI.

EXTRACT uit het register der resolutien van den Gouverneur Generaal ad interim over Nederlandsch Indie.

Buitenzorg 17 Sept. 1833.

Gelezen de missive van den Resident van Krawang 30 Oct. ll. No. 42 houdende berigt van de afzending van vier pikols of vijfhonderd ponden zijde, op het Etablissement van Landbouw te Tjilangkàp vervaardigd.

Gezien enz.

Is goedgevonden en verstaan:

Den Directeur van 's Lands producten en civiele magazijnen te magtigen tot de afgifte van de factorij des Nederlandsche Handelmaatschappij, aan de bij 's lands pakhuizen te Batavia aanhanden hoeveelheid van 615 ponden zijde, afkomstig van de residentie Krawang, daaronder begrepen de hierboven genoemde vier pikols zijde, ten einde aan de Directie dier maatschappij te worden geconsigneerd tegen een factuurs-prijs van *f* 750 per pikol, zoo als bij besluit van 2 Febr. No. 7 is bepaald

om voor rekening van het Indisch Gouvernement in Nederland te worden verkocht.

Extract dezer zal worden verleend aan den Directeur Generaal van financien, den Directeur der producten, den Directeur der cultures, de algemeene Rekenkamer en den Resident van Krawang tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschr. register.

De Adjunct Secretaris der
Indische Regering.

(W. G.) VAN OLPEN,

Aan den Resident
van Krawang.

NASCHRIFT.

Na het afdrukken dezes ontvang ik, door tusschenkomst van een onzer belangrijkste Indische mannen, het voor mij hoogst aangenaam berigt, dat de beginselen en gronden, die den Gouverneur Generaal *Rochussen* tot de opening der haven van *Tjielatjap* hebben geleid, dezelfde zijn, die mij, ruim *tien jaren* geleden, tot het doen van een voorstel in dien zin bewogen hebben. Eene uitgebreide nota van dien Landvoogd aan de Regering moet daarvan het bewijs bevatten.

G. de SERIERE.

't Huis de Beze, 19 Febr. 1849.